

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Problemfelt	5
Problemformulering	7
Læsevejledning	7
1 Ramme	9
Begrebspræsentation	9
Politisk strategi.....	9
Roma/sigøjner/tater.....	9
Myndigheder.....	10
Historiografi	10
International komparativ forskning i behandlingen af romaer set fra et myndighedsperspektiv.....	11
Forskning i romaers historie i Danmark.....	12
Forskning i romaers historie i Sverige.....	14
Empiri	15
Sterilisation (1930-1950).....	16
Fast bosætning (1950-2012).....	17
Romabørns skolegang (1950-2012).....	18
Metode	19
Kontrastorienteret sammenligning.....	19
Danmark som hovedstudieobjekt.....	20
Min egen forforståelse.....	20
Afgrænsning	21
Tidsafgrænsning.....	21
Emneafgrænsning.....	22
Begrebslige værktøjer	22
Moderniteten og gartnerstaten.....	22
Romastrategier.....	23
Inddæmning.....	24
Assimilation.....	25
Præcisering af assimilationsbegrebet.....	25
Kulturel assimilation og social assimilation.....	26
Analysestrategi	27
2 Romastrategier i Europa og Skandinavien før 1930	29
Romaers ophav.....	29
Europas første "sorte".....	29
Romaer i magthavernes billede.....	30
Repressiv politik.....	30
Romaer som nyttige samfundsborgere.....	32
3 Analyse af perioden 1930-1950	34
Sterilisation af romaer i Danmark.....	34
Sterilisation af romaer i Sverige.....	35
Sterilisationslove.....	35
Strategiidentificering	37
Bliver romaer udsat for tvang?.....	37
Bliver romaer betragtet som asociale?.....	39

Strategiklassificering.....	40
Gartnerstaten.....	41
Hvorfor forskelle?	42
Bauman og Holocaust.....	42
Erik D. Bartels og Gudrun Brun: "Gypsies in Denmark. A social-biological study....	43
Anbefaling: Assimilation frem for sterilisation	45
Afviklingen af sterilisationsprogrammerne.....	46
Konsekvenser i Sverige i dag.....	47
Delkonklusion.....	47
4 Analyse af perioden 1950-2012 (del 1)	49
Fast bosætning.....	49
Fra mangelsamfund til overflodssamfund.....	50
Romaer ankommer til Danmark	51
Romaer gøres bofaste i Sverige.....	52
Romaer gøres bofaste i Danmark.....	54
Strategiidentificering.....	56
Bliver romaer betragtet som misfits?	56
Er romaer genstand for overvågning?.....	57
Strategiklassificering.....	59
Hvorfor var danske myndigheder mere optaget af angsten for et kultursammenstød?.....	61
Delkonklusion.....	66
5 Analyse af perioden 1950-2012 (del 2)	69
Romabørns skolegang.....	69
Undervisningspligt	69
Romaklasser i Helsingør	71
Romaklasser i Sverige	72
Strategiidentificering.....	73
Bliver romaer opfattet som misfits?.....	73
Er romabørn i skolen genstand for overvågning?	76
Strategiklassificering.....	78
Hvorfor forskelle?	80
Delkonklusion.....	85
6 Konklusion.....	87
7 Abstract	91
8 Litteraturliste	94
Formidlingsafsnit	99
Studieforløbsbeskrivelse.....	100
Bilag.....	102

Indledning

"The Gypsies are a litmus test not only of democracy but of a civil society"

Václav Havel, tjekkisk forfatter, dramatiker og politiker (1936-2011)

Europas første sorte blev romaer opfattet som for cirka 700 år siden, fordi de var så anderledes end europæerne. I nutiden opleves de stadig af mange europæere som værende fundamentalt anderledes end majoriteten. I dag kan de måske bedst beskrives som *Europas spøgelse*, som en spansk romakvinde beskrev romaers situation i Europa ved en konference for nogle år tilbage.¹ En del romaer bor isoleret i ghettoer, mens andre lever midt i blandt andre borgere over hele Europa, men man har måske mest af alt lyst til at ikke at få øje på dem. Samtidig lever romaer ofte i en parallel virkelighed fjernt fra majoritetsbefolkningen. Tjekkiets tidligere præsident Václav Havel betragtede en gang i 1990'erne behandlingen af romaer² som en lakmestest på civilsamfundet. Fordomme, forfølgelse og etnisk diskrimination er imidlertid hverdagskost for mange romaer i dag, især i Østeuropa. Sidste efterår blev der afholdt store organiserede anti-roma demonstrationer i Bulgarien, Ungarn og Tjekkiet. Samtidig gik romaer på gaden i flere europæiske storbyer under parolen *Dosta!*, som betyder "nok" på romani.³ Danmarks Radio viste for nyligt en TV-dokumentar om forholdet mellem romaer og majoritetsbefolkningen i Tjekkiet. En journalist tilknyttet en regionalavis i det nordlige Tjekkiet udtalte, at tjekkiye politikere ville have givet Nobelprisen til den der løste *romaproblemet*.⁴

Det såkaldte sigøjner- eller romaproblem fremstår stadig uløst de fleste steder i Europa, fordi myndighederne ikke har fundet en succesrig opskrift på hvordan man behandler romaer. Gennem tiderne er de blevet afvist og jaget, holdt som slaver og gasset ihjel. I Skandinavien er de selv et stykke ind i 1900-tallet blevet

---

¹ Fenger-Grøndahl 2006:11

² Václav Havel omtalte romaer som sigøjnere, en betegnelse som i stigende grad er blevet skiftet ud med roma.

³ Ifølge Amnesty Internationals medlemsblad. December 2011:9

⁴ DR1 Horisont. 06.02.2012

steriliseret mod deres vilje. I Danmark og Sverige har myndighederne de seneste 80 år forsøgt at inkludere romaer i samfundet og gøre dem til nyttige samfundsborgere. Efter 1950 har landene tilstræbt at gøre romaer bofaste og give dem adgang til at komme i skole og tage en uddannelse. Sverige er de seneste år blevet betragtet som foregangsland i henhold til landets behandling af romaer. Danmark er til gengæld blevet kritiseret for sin håndtering af romaer.

Min motivation for at skrive speciale om romaer er delvist udsprunget af hændelserne på Amager i juli 2010, hvor 23 udenlandske romaer blev udvist fra Danmark. Udvisningerne skete ifølge danske myndigheder "(...) *med henvisning til den offentlige orden og sundhed*."⁵ Udvisningerne har vakt min interesse for at undersøge danske myndigheders ageren overfor romaer - i nutiden og i fortiden. Jeg er specielt interesseret i, hvordan myndighederne har anskuet romaer som gruppe, idet romaer ofte er blevet betragtet som et problem i samfundet. Ydermere har jeg haft lyst til at fremskaffe viden om romaers situation i Danmark, fordi der er lavet relativt få studier heraf. Emnet har desuden vakt min interesse, fordi romaer har været og stadig væk er blandt de mest marginaliserede og stigmatiserede grupper af indvandrere, der lever og opholder sig i Danmark. Det er for øvrigt ikke et særskilt fænomen, der blot udspiller sig i Danmark, snarere er det en del af en større europæisk udfordring, at mange romaers levesituation i høj grad er præget af segregering fra det omgivende samfund.

Interessen for Sverige sit udspring i, at romaer har en anden status i det svenske samfund i nutiden end i Danmark, i kraft af at romaer anerkendes som nationalt mindretal, og at deres sprog er erklæret minoritetssprog. Antropolog Malene Fenger-Grøndahl og historiker med romabaggrund Biljana Eva Muncan fremhævede i oktober 2010 i radioprogrammet Horisont Sverige som foregangsland på grund af landets behandling af romaer.⁶ Min motivation for at sammenligne danske og svenske myndigheders strategier overfor romaer er opstået på baggrund af en undren over, at landene har valgt forskellige strategier overfor romaer i nutiden. Romaer er én

---

⁵ <http://www.nyidanmark.dk/da-dk/nyheder/nyheder/udlaendingeservice/2010/juli/us-afviser-23-romaer.htm>

⁶ Horisont på P1, 02.10.2010

ud af fem mindretal, der anerkendes som nationale mindretal⁷ i Sverige.⁸ Mens romaer behandles på lige fod med andre indvandrere og flygtninge i Danmark, anses romaer af svenske myndigheder som værende en del af en fælles svensk kulturarv.⁹ Således bakker den svenske stat op om romaers rettigheder, indflydelse, sprog og kultur. Jeg er interesseret i at finde ud af, hvorfor Danmark og Sverige, to nabolande, der har meget til fælles, hvad angår historiske udviklingstræk og samfundets opbygning, har valgt forskellige strategier overfor romaer. Inddragelse af Sverige i specialet har den fordel, at jeg kan betragte arbejdet med at inkludere romaer i samfundet ud fra to vinkler - et myndighedsperspektiv og et romaperspektiv. I Sverige er der blevet skrevet langt mere om romaers historie i landet end i Danmark og romaers stemme kommer ofte til syne i de svenske kilder til fortiden. Jeg vægter helt klart myndighedsperspektivet tungest, da det er opgavens omdrejningspunkt, men ved at sammenligne Danmark med Sverige, vil jeg også kunne inddrage kilder, der medtager inklusionsprocessen set med romabriller. Materiale om romaers historie i Danmark er nærmest udelukkende skrevet ud fra et myndighedsperspektiv. Selv om specieleafhandlingen er en komparativ undersøgelse, vil mit hovedstudieobjekt være Danmark. Det vil jeg begrunde nærmere i det metodiske afsnit.

Problemfelt

Nationalstatsdannelserne i Europa i 1800-tallet var funderet på princippet om, at alle nationens borgere skulle have de samme rettigheder og pligter i samfundet i modsætning til det gamle privilegiesamfund. På denne tid begyndte politiske ledere at blive stærkt optaget af at fremskaffe ensartethed blandt befolkningen, herunder etnisk, religiøs og kulturel ensartethed. Denne proces var nationalstaternes forsøg på, at borgerne skulle tænke og handle efter nationens bedste og ikke på baggrund af faktorer, der kunne volde nationsbygningsprocessen modstand. Indenfor nationalstatens rammer var der med andre ord ikke plads til dem, der bibeholdt deres forskellighed. Ifølge den polsk-britiske sociolog og modernitetsteoretiker Zygmunt Bauman var

---

⁷ Der findes ingen endegyldig definition på begrebet nationalt mindretal. Ifølge Europarådet er det op til hvert enkelt land at definere begrebets indhold.

⁸ De andre mindretal er jøder, samer, sverigesfinner og tornedalsboere.

⁹ <http://www.regeringen.se/sb/d/11787>

moderniseringen, der for alvor tog til inden for nationalstatens grænser i slutningen af 1800-tallet, først og fremmest et *kulturelt korstog*, hvis formål var at udrydde forskelle i befolkningens værdier, levemåder, skik og brug, sprog, overbevisninger samt opførsel i det offentlige rum.¹⁰ Samtidig skulle alle borgere have tilgang til de samme, universelle rettigheder. Romaer var imidlertid et nationsløst folk og mange levede et omrejsende liv i modsætning til majoritetsbefolkningen. Således blev de som regel ikke inkluderet i det nationale fællesskab.

I 1864 led Danmark et knusende nederlag mod preussiske tropper anført af hærfører Otto von Bismarck. Nederlaget gjorde at Danmark måtte afstå tre hertugdømmer. I løbet af 1800-tallet gik Danmark fra at være en helstat til at blive en nationalstat.¹¹ Samtidig gik landet fra at være et relativt heterogent samfund, der før bestod af danskere, tyskere og nordmænd, til at blive et homogent samfund bestående af ét folk - det danske folk. Digteren H.P. Holst formulerede i 1872 det karakteristiske motto ord for datidens stemning: "*For hvert et Tab igen Erstatning findes! Hvad udad tabes, det maa indad vindes!*"¹² Efter krigsnederlaget mod Preussen vendte politikere opmærksomheden indefter, hvilket beredte grunden for kampen om at definere en national identitet. I 1930erne blev etableringen af et socialt homogent samfund inden for nationalstatens rammer formuleret som en efterstræbelsesværdig samfundsvision i Skandinavien, herunder i Danmark og Sverige. Socialreformer lagde grunden for dannelsen af et samfundsideal bygget op omkring *den samfundsnyttige borger*. Fra nu af skulle staten garantere en anstændig levestandard for alle borgere, samtidig med at alle skulle bidrage til fællesskabet. De, der ikke bidrog til denne udvikling fremstod som *samfundsnyttige*. Romaers levestil og kultur var i myndighedernes optik en hindring for samfundets udvikling. Siden 1930erne er forskellige virkemidler og indsatsområder blevet diskuteret med henblik på at gøre romaer til samfundsnyttige borgere, men Danmarks og Sveriges strategier har alligevel været forskellige. I Sverige ble

---

¹⁰ Bauman 2005:180

¹¹ Norge blev afstået fra Danmark til Sverige i 1814. I 1864 gik Slesvig, Holsten og Lauenburg til Preussen (Tyskland fra 1871).

¹² Jespersen 2007:272

romaer ofre for landets omfattende sterilisationsprogram. Romaer blev frem til 1950 opfattet som en trussel mod Danmarks og Sveriges sociale ensrettningsproces, idet de først og fremmest var en økonomisk belastning for samfundet. Efter 1950 fik det stigende antal romaer, der indvandrede fra udlandet, adgang til boliger og romabørn fik gå i skole, således at de kunne tilpasse deres levevis til danske og svenske forhold.

Nærværende speciale vil forsøge at klassificere Danmarks og Sveriges romastrategier gennem en historisk undersøgelse fra 1930'erne og frem til i dag. Desuden vil jeg pege på faktorer, der kan være med til at forklare hvorfor Danmark og Sveriges romastrategier har udvist forskellige tilgange til at løse romaspørgsmålet. Specialeafhandlingen har til hensigt at dække over et videnshul om romaers historie i Danmark. I dag foreligger der yderst få studier af dette emne på dansk. På svensk findes der imidlertid en række studier af romaers historie i landet. Dog findes der efter min viden ingen komparative videnskabelige undersøgelser af romaer i Danmark og Sverige. Således vil specialeafhandlingen være et bidrag til at udfylde to separate, men tæt forbundne videnshuller. På baggrund af ovenstående vil jeg arbejde ud fra følgende problemformulering:

Problemformulering

Hvilke politiske strategier overfor romaer har været dominerende i Danmark og Sverige efter 1930'erne og frem til i dag? Hvorfor har Danmarks og Sveriges romastrategier været forskellige?

Læsevejledning

I *Kapitel 1* præsenteres først opgavens vigtigste begreber efterfulgt af en oversigt over hvordan studiet af romaer i en komparativ samt dansk og svensk kontekst er blevet foregrebet tidligere. Dernæst følger et afsnit omhandlende specialets tids- og emnemæssige afgrænsning. Til sidst præsenteres min empiriske,

metodiske og analytiske tilgang samt hvilke begrebslige værktøjer, jeg anvender som forståelsesramme i opgaven.

I *kapitel 2* gives et historisk overblik over behandlingen af romaer i Europa og Skandinavien før 1930.

Kapitel 3 består af første del af analysen, hvor jeg undersøger Danmarks og Sveriges sterilisationspolitik i 1930erne og 1940erne med hovedfokus på sterilisationslovgivningens anvendelse på romaer.

Kapitel 4 indeholder en analyse af perioden 1950-2012 med tematisk fokus på myndighedernes arbejde med at gøre romaer bofaste.

Kapitel 5 er sidste del af analysen. Her gives en undersøgelse af samme tidsperiode som forrige analyseafsnit, perioden 1950-2012, med romabørns skoleundervisning som tema.

Analysekapitlerne afrundes hver især med en delkonklusion. I *kapitel 6* foreligger en samlet konklusion, der indeholder opgavens centrale fund.

1 Ramme

Begrebspræsentation

I det følgende gives en kort præsentation af centrale begreber, der går igen i opgaven.

Politisk strategi

Begrebet *politisk strategi* overfor romaer skal forstås som en overordnet politik, der iværksættes overfor sigøjnere/romaer i et givent tidsrum. Jeg anvender begrebet synonymt med *politik*. Begrebet *politisk strategi* er valgt for at understrege, at den valgte politik overfor romaer er blevet til på baggrund af langsigtet planlægning, der har et klart defineret endemål – romaers inklusion i samfundet. Jeg vil overordnet foretage en undersøgelse af de virkemidler og indsatsområder danske og svenske myndigheder har valgt med henblik på at inkludere romaer i samfundet og gøre romaer til nyttige samfundsborgere, herunder virkemiddelet *sterilisation* i perioden 1930-1950 samt indsatsområderne *fast bosætning 1950-2012* og *romabørns skolegang 1950-2012*. De to sidstnævnte emner er nært beslægtede. Derfor analyserer jeg den samme tidsperiode i henhold til indsatsområderne *fast bosætning* og *romabørns skolegang*.

Roma/sigøjner/tater

Begrebet *roma* anvendes i opgaven om mennesker, som tilhører en befolkningsgruppe, der nedstammer fra det nordlige Indien. Ordet har ligesom romaerne indisk oprindelse, og det betyder ifølge den svenske romakvinde Katarina Taikon en mand af lav kaste, der forsørger sig ved at optræde med sang og dans.¹³ Ordet er blevet mere og mere udbredt i det offentlige rum de seneste 15-20 år. Det hænger blandt andet sammen med, at mange europæiske lande har anerkendt romaer som national minoritetsgruppe. Tidligere er romaer blevet

---

¹³ Taikon 1967:39

kaldt nedsættende betegnelser som fant, natmand, rakker, tater, kæltring og sigøjner. Jeg vil anvende betegnelserne *sigøjner* eller *tater*¹⁴ i opgaven, når mine kilder gør det, og når jeg direkte referer til disse, således at jeg ikke benytter et "nutidsbegreb" og overfører det på fortiden. Derfor vil jeg eksempelvis henvise til den svenske *sigøjnerudredning*.

Myndigheder

Begrebet myndigheder bliver brugt i opgaven som en fællesbetegnelse for institutioner eller institutionelle aktører, der kan påvirke og træffe beslutninger, der har betydning for udformningen og udmøntningen af politiske strategier overfor romaer. Med institutionelle aktører menes personer, der arbejder med romarelaterede foranstaltninger i samfundet. Som eksempel herpå kan nævnes Sveriges sigøjnerexperte, etnolog Carl-Herman Tillhagen, der fungerede som regeringens sagkyndige i sager vedrørende romaer i 1950'erne og 1960'erne. Han lavede blandt andet interviews med romaer, der blev inddraget i det svenske Socialdepartements sigøjnerudredning af 1956.

Historiografi

International forskning i romaers historie er især blevet udført inden for videnskabsfelter som historie, sprog, kultur og sociologi. I denne historiografiske oversigt vil jeg først koncentrere mig om internationale komparative studier, der undersøger behandlingen af romaer fra et myndighedsperspektiv, fordi dette emne er specialets omdrejningspunkt. Komparative historiske undersøgelser af romaer er især blevet lavet med afsæt i det sociologiske fagområde. Derfor vil jeg starte med at behandle to nyere studier af henholdsvis den franske sociolog

---

¹⁴ Tater kaldes i dag for *resandefolket*, *de rejsende* på dansk, da betegnelsen tater opfattes som diskriminerende. Resandefolket regnes i dag som en adskilt gruppe af romaer i Sverige. Tater blev opfattet som en "blandingsrace" mellem sigøjnere og majoritetsbefolkningen. SOU 2010:81

Jean-Pierre Liégeois og den britiske sociolog Angus Bancroft. Dernæst vil jeg kigge på dansk og svensk historieforskning om romaer.

International komparativ forskning i behandlingen af romaer set fra et myndighedsperspektiv

Den franske sociolog Jean-Pierre Liégeois foretager en undersøgelse af romaers historie i Europa siden 1400-tallet med myndighedernes politiske strategier overfor romaer som omdrejningspunkt. Liegeois finder qua sin undersøgelse belæg for, at strategierne *eksklusion*, *inddæmning* og *assimilation* i varierende grad har præget myndighedernes behandling af romaer. Han har udgivet sine resultater ad to omgange, først i 1987 og derefter i 1995.¹⁵ Hans kildemateriale er især baseret på lovttekster og kongelige forordninger. Det, jeg finder relevant ved Liegeois studie i forhold til mit eget, er, at han blandt andet foretager en klassifikation af myndighedernes politiske strategier overfor romaer ud fra hvordan myndighederne anskuer romaer som gruppe. Liegeois' pointe er, at myndighedernes syn på romaer har afgørende betydning for, hvilken politik de europæiske stater har ført overfor romaer. Således er myndighedernes opfattelse af romaer afgørende for, hvordan de behandles. I mit speciale vil jeg med inspiration fra Liegeois forsøge at kategorisere svenske og danske myndigheders politiske strategier overfor romaer ved at lægge vægt på, hvordan myndighederne anskuer romaer som gruppe. Min undersøgelse adskiller sig fra Liegeois studie, idet han anvender en anden komparativ tilgang. Den franske sociolog benytter det, metodeteoretikerne Skocpol og Sommers identificerer som ”*Comparative history as the parallell demonstration of theory.*”¹⁶ Ifølge denne metode forsøger man at bevise, at en teori gælder alment. Det gøres ved at anvende den på flere, parallelle fænomener. Liégeois anvender de tre tidligere nævnte typologier på stort set samtlige europæiske lande, hvorved han drager den konklusion, at de fleste lande i Europa har behandlet romaer ud fra tre grundlæggende rationaler. I stedet vælger jeg at kigge på myndighedernes strategier i to lande, Danmark og Sverige. Dermed vil jeg kunne foretage en mere dybdegående analyse end Liegeois’.

---

¹⁵ Liegeois 1987 og Liegeois og Gheorghe 1995

¹⁶ Skocpol og Sommers 1980:176

Den britiske sociolog Angus Bancroft har foretaget et komparativt studie af romaer i Storbritannien og Tjekkiet efter anden verdenskrig i en europæisk kontekst. I 2005 udkom hans bog *Roma and Gypsy-Travellers in Europe. Modernity, race, space and inclusion*. Bancrofts studie er relevant i forhold til mit speciale, idet han kobler europæiske nationalstaters romastrategier til *moderniteten*. Han anskuer modernitetsbegrebet som en epistemologisk og ontologisk position, hvorfra man betragter menneskeheden. Ifølge Bancroft har moderniteten sit udspring i antagelsen om at empiriske, videnskabelige sandheder om naturen og menneskeheden kan og bør indsamles. I lyset af disse sandheder kan og bør folk formes til at passe ind i samfundets overordnede vision.¹⁷ Jeg finder modernitetsbegrebet særdeles anvendeligt i forhold til myndighedernes strategier overfor romaer i Danmark og Sverige, fordi romaer af myndighederne i disse lande ofte er blevet identificeret som en gruppe, der ikke passer ind i et moderne samfunds vision om et socialt homogent fællesskab. Ydermere har myndighederne brugt videnskaben, eksperter eller statistiske opgørelser som baggrund for deres strategier. Svenske og danske myndigheder har opfattet romaer som mennesker præget af *backwardness*, som ifølge Bancroft kendetegner den europæiske modernitet. "*Backwardness became a moral category, and the moral imperative – the new white man's burden – was to rid the world of backwardness.*"¹⁸

Forskning i romaers historie i Danmark

Der findes et relativt begrænset forskningsmateriale om romaers historie i Danmark. Folkemindesamler Anders Enevig var den første, der beskæftigede sig med emnet efter anden verdenskrig i bogen "*Sigøjnere i Danmark*" fra 1969.¹⁹ Det var også først i 1960'erne, at romaer kom til Danmark efter ophævelsen af indrejse- og opholdsforbuddet i 1953. Enevig beskriver romaers historie i Danmark i perioden 1536-1969 med hovedvægt på tiden efter 1860erne, hvor han belyser kulturelle og holdningsmæssige spændinger mellem romaer og det

---

¹⁷ Bancroft 2005:20

¹⁸ Bancroft 2005:25

¹⁹ Enevig 1969

omgivende samfund. Han viser blandt andet, at omrejsende romaers ophold i Danmark i 1960erne var genstand for livlig debat i det offentlige rum. Bogen er populærvideenskabeligt udformet i den forstand, at der mangler direkte kildehenvisninger med undtagelse af en detaljeret oversigt med avisreferencer af romaartikler fra 1968.

I slutningen af 1960erne arbejdede Enevig som politibetjent i København i perioden 1945-65, hvor han ifølge ham selv lærte outsidergrupper i samfundet personligt at kende, herunder blandt andet romaer.²⁰ Enevig baserer sit kildegrundlag på primærkilder i form af lovtekster, en række avisartikler samt forfatterens egne optegnelser fra besøg i romalejre blandt andet i form af samtaler med romaer. Siden Enevigs bog om romaer i Danmark udkom i 1969, er der blevet udgivet et par oplysningsbøger egnet til anvendelse i skolen om romaer med fokus på romaers historie i Europa samt deres adfærd og skikke.²¹

Det mest aktuelle studie af romaer i Danmark er lavet af idéhistoriker Carsten Fenger-Grøndahl og journalist Malene Fenger-Grøndahl. Ægteparret udgav i 2006 en bog om romaer i 14 europæiske lande, og den indeholder et kapitel om romaer i Skandinavien. Bogen er en slags rejseklædning på jagt efter *Europas spøgelse*, som en spansk romakvinde ifølge forfatterne formulerede det ved en konference om romaernes situation i Europa.²² Carsten og Malene Fenger-Grøndahls relevans i forhold til specialet er, at de beskriver og sammenligner situationen for romaer i Danmark og Sverige de seneste 20-30 år. Efter min viden er Fenger-Grøndahls bog i dag det eneste bud på en komparativ undersøgelse af forholdet mellem romaer og majoritetssamfundet i Danmark og Sverige, der er blevet foretaget. Bogen er baseret på skriftlige og elektroniske kilder, deriblandt politiske rapporter og ngo-redegørelser. Derudover anvendes der interviews med romaer, som forfatterne selv har foretaget, hvilket adskiller sig fra mit empiriske grundlag. De går heller ikke i dybden med myndighedernes politiske strategier i Danmark og Sverige, men peger på interessante forskelle i nutiden hvad angår danske og svenske myndigheders politik rettet mod romaer.

---

²⁰ Telefonsamtale med Anders Enevig 11.11.2010.

²¹ Andersen 1978, Koch Pedersen 1996

²² Fenger-Grøndahl 2006:11

Forfatterne tegner et lysere billede af romaers situation i Sverige, hvilket har motiveret mig til at finde forklaringer herpå. Situationen for Sveriges romaer er ifølge Malene og Carsten Fenger-Grøndahl blandt andet lysere, fordi romaer er anerkendt som nationalt mindretal i modsætning til i Danmark.²³

Forskning i romaers historie i Sverige

I Sverige er der blevet skrevet mere om romaers historie i landet end i Danmark. I 1955 udkom Ivar Lo-Johanssons bog *Zigenare*, der er skrevet på baggrund af forfatterens vandringer sammen med svenske romaer. Lo-Johansson frygtede for udviklingen, hvis den svenske stats bestræbelser på at gøre romaer bofaste skulle lykkes. ”*Zigenarna i Sverige skulle, om en del myndigheter fick sin vilja fram, komma att försvinna*,” skrev han.²⁴ I 1965 udkom bogen ”*Zigenarna i Sverige*” skrevet af etnolog Carl-Herman Tillhagen. Tillhagen var sagkyndig ved udgivelsen af den svenske stats sigøjnerudredning i 1956, hvor han bidrog med ekspertkundskab og lavede interviews med romaer. I sin bog beretter Tillhagen om romaernes historie, kultur samt myndighedernes arbejde med at assimilere romaer i det svenske samfund. I 1960’erne og 1970’erne blev der skrevet en række bøger om Sveriges romaer i mødet med det svenske samfund af romakvinden Katarina Taikon. En af disse er bogen ”*Zigenare*” fra 1970. Bogen giver indblik i Taikons kamp for at skaffe boliger til romaer og give dem adgang til at gå i skole. Værket er på sin vis unikt, fordi man får muligheden for at se behandlingen af romaer gennem et romaindivids briller. Der findes derimod ingen danske studier af romaers historie i Danmark skrevet af en roma.²⁵ Efter udgivelsen af Taikons bøger begyndte medierne for alvor at interessere sig for romaer. Nogle mennesker reagerede ved at skrive breve til aviser, regeringen og kongen. De krævede, at romaer skulle behandles humant og få adgang til lejligheder på lige fod med andre svenskere. I løbet af kort tid havde mange romaer i Sverige fået tilbudt en

---

²³ Fenger-Grøndahl 2006:322

²⁴ Lo-Johansson 1955:175

²⁵ Med undtagelse af Biljana Eva Muncans specialeafhandling ”*Videnskabens sigøjner. Fra fremmede til asociale. En undersøgelse af den danske sigøjnerforskning 1824-1943*” fra 2005. Muncan undersøger i lighed med mit speciale læge Erik Bartel og psykiater Gudrun Bruns socio-biologiske studium fra 1943. Hun fokuserer på hvorledes de to forskere anvender asocialitetsbegrebet i forhold til romaer. Jeg lægger i højere grad vægt på forskernes syn på romaer i henhold til datidens sterilisationsdebat.

lejlighed af staten, og børnene begyndte i skole. Taikons bøger har medvirket til at udbrede kundskab om romaer til den svenske befolkning, og da bøgerne er letlæste, henvender de sig til et bredt publikum. De fleste svenske børn, der vokser op i dag, har stiftet bekendtskab med Taikons selvbiografiske bøger om romapigen Katitzi.²⁶ Bøgerne blev i 1979 filmatiseret og vist som en TV-serie i svensk fjernsyn.

Blandt nyere historiske studier af Sveriges romaer vil jeg fremhæve den svenske sociolog Norma Montesinos undersøgelse fra 2010 af svenske myndigheders kategorikonstruktion af romaer i 1800-tallet og 1900-tallet især.²⁷ Montesino benytter hovedsageligt lovbestemmelser, statslige dokumenter og udredninger samt skandinaviske forskeres arkivsamlinger som empirisk grundlag. Hendes tese er, at de svenske myndigheders politik overfor romaer har været del af et større socialpolitisk projekt, der har haft til formål at skabe orden og stabilitet i samfundet ved hjælp af øget kontrol af mennesker med et omrejsende levesæt.²⁸ Den svenske stats politik efter anden verdenskrig beskrives som en overgang fra en ekskluderende til en inkluderende, men også meget selektiv politik.²⁹

Empiri

Da omdrejningspunktet for specialeafhandlingen er svenske og danske myndigheders politiske inklusionsstrategier overfor romaer, vil jeg som nævnt begrænse mig til at undersøge kilder, der omtaler romaer fra et myndighedsperspektiv. Kildematerialet består af lovtekster, videnskabelige studier, offentlige udredninger og rapporter samt arkivmateriale fra Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie. Teksterne har det til fælles, at de er opstået i en institutionel sammenhæng, således at de har dannet grundlag for enten at træffe eller påvirke beslutninger, der vedrører romaer i Danmark og Sverige.

---

²⁶ Fenger-Grøndahl 2006:326

²⁷ Montesino 2010

²⁸ Montesino 2010:48

²⁹ Montesino 2010:48

Udvælgelsen af kilderne er blandt andet foretaget på baggrund af læsning af dansk og svensk sekundærlitteratur, herunder *Tvangssterilisering i Danmark 1929-67*, (2000) *Racehygiejne i Danmark 1920-56* (1996), *Oönskade i folkhemmet. Rashygien og sterilisering i Sverige* (1991), *Romer i svensk myndighedspolitik – ett historiskt perspektiv* (2010) samt *Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa* (2006). Derudover har jeg været i kontakt med folkemindesamler Anders Enevig, der har skrevet flere bøger om omrejsende befolkningsgruppers historie i Danmark. Han har tidligere været medlem af Dansk Selskab for Sigøjnernes Historie i Danmark. Enevig anbefalede mig at gennemgå foreningens forholdsvis omfattende arkivsamling, der findes på Dansk Folkemindesamling i København. Jeg har efterfølgende kigget på medlemslister, rapporter vedrørende romaer i Danmark samt beretninger fra en gruppe lærere, der underviste romaer i København i starten af 1970'erne, som jeg vil anvende i opgaven. I det følgende præsenteres specialets empiriske grundlag nærmere ud fra de temaer, jeg senere vil analysere – *sterilisation, fast bosætning og romaers skolegang*.

Det er vigtigt at understrege, at specialet ikke præsenterer en udtømmende undersøgelse af danske og svenske myndigheders romastrategier i perioden 1930-2012. Snarere er hensigten at give indblik i udvalgte institutioners arbejde med romaproblematikken ud fra tre centrale temaer, der har haft afgørende betydning for behandlingen af romaer i Danmark og Sverige.

Sterilisation (1930-1950)

Jeg anvender en kombination af primærkilder og sekundærlitteratur i undersøgelsen af Danmarks sterilisationsprogram. Læge Erik D. Bartels og psykiater Gudrun Bruns studie *Gypsies in Denmark. A social-biological study* fra 1943 er udvalgt, fordi de to forskere i forlængelse af deres resultater kommer med konkrete anbefalinger i forhold til sterilisation af romaer. Historiker Lene Kochs to udgivelser – *Tvangssterilisering i Danmark 1929-67* og *Racehygiejne i*

Danmark 1920-56 giver et særdeles godt indblik i sterilisationslovenes udformning og konsekvenser samt datidens samfundspolitiske debatter.

Idéhistoriker Gunnar Broberg og historiker Erik Tydén's *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige* fra 1991 udgør en svensk pendant til Kochs studier, som jeg vil medtage i analysen af Sveriges sterilisationslovgivning. Ydermere vil jeg kigge på offentlige udredninger udført på bestilling fra regeringen i nutiden. Disse kaldes med en fællesbetegnelse *Statens offentliga utredningar*. Jeg anvender *Steriliseringsfrågan i Sverige 1935-1975. Historisk belysning – Kartläggning – Intervjuer*, der blev udgivet i 2000 samt *Romers rätt: en strategi för romer i Sverige: ett lands behandling av dess romska befolkning är ett lackmustest för det civila samhället och dess demokrati* fra 2010.

Fast bosætning (1950-2012)

Kontaktudvalget vedrørende sigøjneres forhold i Danmark, der blev nedsat af Socialministeriet i starten af 1970'erne, udgav i 1973 en rapport om sigøjneres status i Danmark. Jeg vil anvende denne rapport, fordi den viser, hvilke udfordringer danske myndigheder stod overfor med hensyn til den stigende immigrationsbølge af romaer til Danmark. Desuden indeholder rapporten *Report on the Gypsies in Denmark - 1970-1985*, skrevet af Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie,³⁰ relevante oplysninger om bosætningstiltag over for romaer i København og Helsingør. Rapporten er efter Dansk Folkemindesamlings vurdering formentlig blevet benyttet til bogen *Education of Gypsies' and Travellers' Children* udgivet af Det Europæiske Fællesskab, som Den Europæiske Union hed den gang, i 1987.

I en svensk kontekst vil jeg kigge på den offentlige udredning *Zigenarfrågan. Betänkande avgivet av 1954 års zigenarutredning* fra 1956. Rapporten viser i lighed med den danske rapport fra sigøjnerkontaktudvalget fra 1973, at myndighederne bør iværksætte tiltag med henblik på at inkludere romaer i

---

³⁰ Foreningen blev stiftet den 08.03.1984 og eksisterede frem til juli 1996.

samfundet. Her får man også et godt indblik i udfordringer knyttet til inklusion af romaer i samfundet. Den svenske udredning adskiller sig noget fra den danske rapport, fordi svenske myndigheder inddrager romaers stemme i udredningen på baggrund af interviews. Derudover er sigøjnerudredningen i Sverige væsentligt længere end de danske rapporter. Det kan tolkes som et udtryk for, at svenske myndigheder tillagde romaspørgsmålet større betydning. I tillæg til den offentlige udredning vil jeg undersøge sigøjnerekspert og etnolog Carl-Herman Tillhagens *Zigenarna i Sverige* fra 1965. Bogen er valgt ud, fordi han beskriver udviklingen i forhold til at skaffe romaer boliger i Sverige i 1960-tallet.

Romabørns skolegang (1950-2012)

Som empirisk grundlag anvender jeg igen *Report on the Gypsies in Denmark – 1970-1985* lavet af Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie. Jeg vil kigge på de dele af rapporten, der belyser romaers skolesituation i København og Helsingør. Derudover anvender jeg nogle københavnske læreres beretninger om at undervise romabørn ved en skole på Amagar i 1973. Beretningerne er blevet lavet forud for et møde i Dansk Sigøjnerkomité (se bilag). Derudover støtter jeg mig til officielle dokumenter fra Helsingør Kommune samt henter baggrundsstof i Malene og Carsten Fenger-Grøndahls bog *Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa*.

Jeg anvender Carl-Herman Tillhagens førnævnte bog igen fra 1965 samt det svenske Skolverkets undersøgelser af romaers skolesituation i Sverige fra henholdsvis 1999 og 2007. Desuden inddrager jeg pædagog Christina Rodell Olgacs studie *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola*, der handler om romabørns skolegang i Sverige set fra et romaperspektiv.

Metode

Hermed følger en redegørelse for opgavens metodiske tilgang.

Kontrastorienteret sammenligning

Jeg har ladet mig inspirere af kontrastorienteret sammenligning, der henter inspiration fra det sociologiske videnskabsfelt. Med denne metode er forskningens formål at respektere studieobjekternes historiske integritet. Den historiske integritet søges bevaret ud fra en antagelse om, at bestemte nationer er komplekse og unikke sociohistoriske konfigurationer, der vanskeligt lader sig beskrive af generelle teorier.³¹ Med andre ord forsøger man at finde historiske begrænsninger på generaliserende teorier. Det gøres som regel ved at udvælge et begrænset antal fænomener, der er så forskellige som muligt inden for et bestemt område.

Eksempelvis anvender antropolog Clifford Geertz Marokko og Indonesien som studieobjekter i hans undersøgelse af religiøs udvikling. Geertz finder det frugtbart at sammenligne Marokko og Indonesien, fordi landene repræsenterer to yderpunkter inden for islam, en vestlig gren og en østlig gren. Således udgør landene kontraster inden for islam og ”(...) *they form a kind of commentary on one another's character.*”³² Danmark og Sverige har mange ligheder, hvad angår landenes samfundsmæssige opbygning og bestemt trolig flere end Marokko og Indonesien, men med hensyn til politiske strategier overfor romaer har jeg sporet væsentlige forskelle de seneste år. Mens Sverige på den ene side vælger at give romaer positiv særbehandling, behandler Danmark romaer på lige fod med flygtninge og indvandrere. Specialets omdrejningspunkt, er at spore og forklare forskelle i landenes romastrategier. Som regel bliver kontraster undersøgt med hjælp fra brede temaer, orienterende spørgsmål eller idealtypiske begreber.³³ I opgaven vil jeg anvende to idealtypiske begreber – *inddæmning* og *assimilation*. På denne baggrund vil jeg formulere analysespørgsmål, der kan stilles til både danske og svenske forhold. Som udgangspunkt forventer jeg at få forskellige svar på spørgsmålene, men fordi Sverige

---

³¹ Skocpol og Sommers 1980:178

³² Skocpol og Sommers 1980:179

³³ Skocpol og Sommers 1980:178

og Danmark har mange lighedstræk, forventer jeg også at nogle af svarene vil være nogenlunde ens.

Danmark som hovedstudieobjekt

Selv om opgavens udgangspunkt er en komparativ undersøgelse af Danmarks og Sveriges romastrategier, vil jeg betragte Danmark som mit hovedstudieobjekt. Jeg foretager en historisk undersøgelse af landenes romastrategier gennem en forholdsvis lang tidsperiode på ca. 60 år. Det ville være en rigtig svær opgave at foretage en dybdegående analyse af begge lande i løbet af så mange år. I stedet vælger jeg at lægge hovedfokus på Danmark, således at jeg kan afdække det unikke ved udviklingen i Danmark. Jeg ville imidlertid ikke være i stand til at spore særskilte danske forhold, hvis jeg ikke havde valgt at inddrage et land at sammenligne Danmark med. Således anser jeg en komparativ undersøgelse med Danmark som hovedgenstandsfelt som en fornuftig vej at gå.

Min egen forforståelse

Jeg arbejder ud fra en antagelse om, at en forsker ikke går forudsætningsløst til sine kilder. Det vil jeg kort reflektere over i det følgende.

Min hensigt med opgaven er ikke at fordømme tidligere tiders handlinger eller kritisere landenes strategier overfor romaer. Snarere forsøger jeg at sætte mig ind i og forstå myndighedernes ageren. Jeg er opmærksom på, at jeg selv er indlejret i en bestemt personlig og samfundsmæssig kontekst. På det personlige plan har jeg ikke haft mange møder med romaer i mit liv, men jeg kan huske, at der boede en gruppe romaer i nærheden af min folkeskole i Oslo, hvor jeg er vokset op. Deres bosted blev kaldt for "sigøjnerboliger." Disse vakte både frygt og nysgerrighed hos mig, fordi jeg ikke viste særligt meget om, hvem der boede der, og hvad de lavede. Der herskede uvidenhed og fordomme omkring de mennesker, der boede i "sigøjnerboligene". Generelt har jeg ikke vidst specielt meget om romaer, før jeg gik i gang med at skrive speciale om svenske og danske myndigheders forhold til romaer. Dog har jeg i min tidligere studietid

beskæftiget mig en del med emner som holocaust og antisemitisme. Herigennem har jeg erhvervet erfaring i at læse kilder, hvis indhold set med nutidsøjne kan fremstå som forkastelige og umenneskelige. Denne erfaring har givet mig træning i at betragte kilderne ud fra deres egen kontekst og således tilstræbe en mest mulig objektiv tilgang til dem. Samtidig har jeg lært, at denne øvelse kan forekomme svær.

I samfundet for øvrigt kan jeg mærke, at betegnelsen sigøjner nærmest er ensbetydende med et skældsord i dag. Det er oftest mennesker, der stjæler og som lever i fattigdom på gaden. Det er på gaden, man med stor sikkerhed kan sige, at man har set en roma. Man kan let udvikle sympati for mange af disse mennesker, men der kan også etableres en følelse af foragt, fordi de lever, som de gør. Jeg vil efter bedste evne forsøge at styre udenom følelser præget af sympati og foragt, når jeg undersøger politiske romastrategier i Danmark og Sverige siden 1950'erne. En sidste faktor, jeg tror, kan påvirke min tilgang til specialets emne, er det faktum at jeg hverken er født eller opvokset i Danmark eller Sverige. Jeg har norsk statsborgerskab og har boet de seneste 4 ½ år i København. Således er jeg på den side mest indlejret i en dansk kontekst med fare for at lægge en danskpræget vinkel på opgaven, mens jeg på den anden side hverken besidder et dansk eller svensk "insider-blik." Norsk, svensk og dansk historie har imidlertid rigtig mange fællestræk, hvilket gør, at jeg i høj grad kan trække på min viden om norske historiske forhold.

Afgrænsning

Hermed gives en kort præsentation af opgavens tids- og emnemæssige afgrænsning.

Tidsafgrænsning

Problemformuleringens tidsramme er sat til 1930 og frem til i dag. I 1930erne blev idéen om at inkludere romaer i samfundet for første gang genstand for diskussion i Danmark og Sverige. Danske og svenske myndigheder ville samtidig forvandle romaer til samfundsnyttige borgere, der bidrog til samfundets udvikling. Denne

proces pågår stadig i dag. Det har vist sig svært at integrere romaer i det danske og det svenske samfund. I opgaven vil jeg belyse, hvorfor integrationsprocessen har været så svær set med danske og svenske myndighedsbriller.

Emneafgrænsning

Specialeafhandlingens primære sigte er at anskue romaers inklusionsproces i Danmark og Sverige ud fra et myndighedsperspektiv. Specialets empiriske grundlag er udvalgt på denne baggrund. Jeg vil forsøge at forstå og forklare hvorfor danske og svenske myndigheder har valgt forskellige politiske strategier overfor romaer ved primært læse udredninger og rapporter vedrørende romaers situation skrevet af institutioner eller institutionelle aktører, der har haft indflydelse på udformningen af konkrete romastrategier. Jeg vil som tidligere nævnt også kigge på enkelte svenske kilder, hvor romaers stemme kommer til orde. Hermed vil jeg være i stand til at danne et mere nuanceret billede af romaspørgsmålet. Dog vil jeg igen understrege, at opgavens primære emne er Danmarks og Sveriges arbejde med at integrere romaer i samfundet set med myndighedsbriller. Hændelserne på Amager sommeren 2010, hvor 23 romaer blev udvist fra Danmark, falder udenfor opgavens tematiske ramme, da myndighederne ikke har forsøgt at integrere denne gruppe i det danske samfund.

Begrebslige værktøjer

I det følgende vil jeg præsentere de begrebslige værktøjer, jeg anvender i opgaven. Begreberne udgør på sin vis opgavens teoretiske tilgang, idet de har afgørende betydning for, hvordan jeg forstå og forklarer danske og svenske myndigheders politiske strategier overfor romaer.

Moderniteten og gartnerstaten

Jeg finder Zygmunt Baumans metafor *gartnerstaten* særlig relevant i forhold til specialeafhandlingens emne, fordi gartnerstaten er et billede på hvorledes

statslige myndigheder i den moderne verden³⁴ inddeler befolkningen i samfundsnyttige og samfundsunyttige elementer. Bauman betegner den tyske stat under Hitler som den mest ekstreme manifestation på en stat, der agerede socialingeniør, og hermed udfyldte rollen som gartner. I gartnerstaten fandtes der nyttevækster, som der omhyggeligt skulle værnes om, således at deres gode egenskaber kunne føres videre til kommende generationer. Ukrudt skulle derimod fjernes tillige med dets rødder.³⁵ Ukrudt kan betragtes som et billede på mennesker, som i en eller anden grad er samfundet, betragtet som en have, til last. Når man anskuer samfundet ud fra gartnerstatsmodellen, er der som udgangspunkt ikke plads til sameksistens mellem nyttevækster og ukrudt. Hvis samfundet skal udvikle sig i den rigtige retning, må de elementer, der holder samfundet tilbage fra at opnå en mere efterstræbelsesværdig udvikling, fjernes. Romaer er blevet betragtet som ukrudt af danske og svenske myndigheder, fordi deres levestil og kultur blev opfattet som umoderne. Således var de en hindring for, at samfundet skulle udvikle sig i den rigtige retning. Myndighederne definerede den rigtige retning ud fra idealet om den samfundsnyttige borger, der bidrog til at opretholde og udvikle samfundsfællesskabet.

Romastrategier

Sociolog Jean-Pierre Liegeois identificerer tre bredt formulerede politiske strategier - eksklusion, inddæmning og assimilation – der er blevet iværksat overfor romaer i Europa siden 1400-tallet og frem til ca. 1980.³⁶ Han sporer en kronologisk udvikling i forhold til myndighedernes brug af strategierne: eksklusionspolitik var på sit stærkeste i perioden frem til 1800-tallet, inddæmning var altoverskyggende 1800-1950 hvorefter inklusionspolitik præget af assimilation blev europæiske staters mål især frem til 1980'erne. Jeg finder Liegeois' politiske strategier overfor romaer interessante, fordi han definerer romastrategier ud fra bestemte karakteristika. Strategierne samt deres

---

³⁴ Bauman anvender begrebet "den moderne verden" synonymt med "moderniteten." Han betegner moderniteten som en historisk periode, der opstod i Vesteuropa i 1600-tallet. Oplysningstiden og etableringen af industrisamfundet var med til at definere den nye epoke, hvis fornemste princip var et samfund bygget på rationel tankegang og videnskabelige sandheder. Bauman 2005:17.

³⁵ Bauman 2005:42

³⁶ Liegeois 1987:104,106

kendetegn vil blive præsenteret i det følgende. Senere i opgaven vil jeg lave analyse spørgsmål ud fra karakteristika ved inddæmnings- og assimilationspolitik.

Inddæmning

Liegéois definerer inddæmningspolitik³⁷ overfor romaer som en autoritær og tvungen integration af romaer. Denne politik udføres med henblik på at optage romaer i majoritetssamfundet og derigennem gøre dem usynlige som gruppe. Dette foregår som regel ved, at romaer *gøres nyttige for samfundet*.³⁸ Inddæmningspolitik blev hovedsageligt udført i perioden 1800-1950. Liegéois anser inddæmning som det første skridt i en assimilationsproces, idet han hævder, at inddæmning er en slags assimilation under tvang, senere foregår assimilationen frivilligt.³⁹ Det mest ekstreme eksempel på inddæmningspolitik blev ifølge Liegéois udført i Rumænien. Fra 1300-tallet og frem til 1865 blev romaer holdt som slaver af de herskende klasser i samfundet. I løbet af slavetiden blev romafamilier solgt på auktion og gifte par blev adskilt, mens børn blev enten solgt eller givet væk som gaver.⁴⁰

Karakteristika

Ifølge Liegéois går inddæmningspolitik hånd i hånd med et myndighedssyn på romaer, der tager udgangspunkt i, at romaer udviser asocial adfærd. Det vil sige, at de opfører sig på en måde, der er radikalt anderledes end den almindelige befolkning.⁴¹ Endvidere foregår inddæmningspolitik ved, at myndigheder gør brug af tvang og vold overfor romaer.⁴²

---

³⁷ Liegéois anvender betegnelsen ”confinement” i 1987, der betyder indespærring. I en rapport fra 1995 tager han i stedet ordet ”containment” i brug. På dansk kan det oversættes med inddæmning. Jeg anser denne forskel som mindre væsentlig, idet han tillægger ordene nogenlunde samme betydning. At anvende containment giver muligvis en stærkere retorisk virkning, idet begrebet stammer fra den kolde krig, en periode mange mennesker i dag kan identificere sig med. Begrebet stammer fra begyndelsen af den kolde krig og er en betegnelse for den amerikanske politik overfor Sovjetunionen. Denne politiske doktrin gik ud på at isolere Sovjetunionen og deres satellitstater ved hjælp af militære og økonomiske strategier. I opgaven vil jeg omtale denne strategi som inddæmning, fordi det er den betegnelse Liegéois anvender i hans seneste analyse af myndighedsstrategier overfor romaer.

³⁸ Liegéois og Gheorghe 1995:9, Liégeois 1987:98

³⁹ Liegéois 1987:105

⁴⁰ Liegéois og Gheorghe 1995:9

⁴¹ Liegéois 1987:105

⁴² Liegéois 1987:105

Assimilation

Inddæmning og assimilation har det samme formål, nemlig at optage gruppen i majoritetssamfundet, men adskiller sig med hensyn til de virkemidler, der iværksættes, for at opnå formålet. Mens inddæmning forudsætter brug af vold og tvang, sker assimilering processen på en mere human måde. Efter anden verdenskrig har humanistisk tankegods i højere grad sat sit præg på myndighedernes strategi overfor romaer i Europa end tidligere, hvilket har sat en stopper for ”umenneskelig” behandling af romaer - i hvert fald på papiret. Det har medført, at inddæmningspolitik er blevet afløst af politiske strategier, som har inklusion af romaer i samfundet som højeste mål. Assimilation var ifølge Liegeois mest fremtrædende i Europa i 1970’erne og 1980’erne.⁴³

Karakteristika

Når romaer betragtes som *misfits*, det vil sige personer der ikke formår at tilpasse sig til samfundet, bliver de forsøgt assimileret i samfundet.⁴⁴ Begrebet misfit kan betegnes som ”*A person not well suited to his surroundings.*”⁴⁵ Desuden bliver romaer som led i denne strategi genstand for vedvarende overvågning fra myndighedernes side, da staten i høj grad har et ønske om at kontrollere gruppens gøren og laden.⁴⁶

Præcisering af assimilationsbegrebet

Hovedfokus i opgaven vil være tiden efter 1950, hvor assimilationspolitik ifølge Liegeois har været den foretrukne strategi for de fleste europæiske lande i forhold til romaer. Den franske sociolog beskriver ikke præcist, hvad man skal få forstå ved begrebet assimilation, snarere peger han på karakteristika ved myndigheders politik, der gør ham i stand til at klassificere myndighedernes politiske strategier. Ud fra disse karakteristika vil jeg udarbejde analysespørgsmål til brug for analysen. I det følgende

---

⁴³ Liegeois 1987:106

⁴⁴ Liegeois og Gheorghe 1995:10

⁴⁵ *Oxford advanced learner's dictionary of current english*, 1989.

⁴⁶ Liegeois 1987:106

vil jeg forsøge at definere assimilationsbegrebet nærmere, først med hjælp fra Bauman, dernæst ud fra to forskellige definitioner på assimilation.

Assimilation kommer af det latinske ord *assimilare*, der betyder *at gøre ens*. Begrebet opstod ifølge Oxford English Dictionary, som Bauman henviser til, oprindeligt i en biologisk kontekst i 1500-tallet.⁴⁷ Begrebet assimilation blev ifølge Bauman tillagt en social funktion i forbindelse med nationalstatsdannelserne i 1800-tallets Europa, hvor de politiske ledere var stærkt optaget af at fremskaffe etnisk, religiøs og kulturel ensartethed blandt befolkningen og princippet om befolkningens lige rettigheder blev spredt for alvor.⁴⁸ Politikere lod sig inspirere af den biologiske definition på assimilation, der herefter blev overført på mennesker. Efter samlingen af Tyskland i 1871 betonedede den tyske historiker Theodor Mommsen, at assimilation er prisen for at træde ind i nationen.⁴⁹ Bauman er kritisk til modernitetens assimilationsprojekt, idet assimilation i hans optik i sidste ende fører til elimineringen af *den fremmedes*⁵⁰ ophav.⁵¹

Kulturel assimilation og social assimilation

Ifølge en rapport fra 2000 om udlændinges integration i det danske samfund, lavet på bestilling fra Indenrigsministeriet, kan man skelne mellem to teoretiske definitioner på assimilationsbegrebet.⁵² Disse definitioner vil jeg anvende aktivt i analysen med henblik på at klassificere Danmarks og Sveriges romastrategier. *Kulturel assimilation* kan defineres som en proces, hvor de etniske minoriteter opgiver deres oprindelige kultur og fuldstændigt overtager majoritetsbefolkningens kultur. Resultatet er et multietnisk og monokulturelt samfund. *Social assimilation* kan betragtes som en proces, hvor de etniske minoriteter opnår samme tilknytning til arbejdsmarkedet, uddannelse samt politiske deltagelse og indflydelse som majoritetsbefolkningen.

---

⁴⁷ Bauman 2005:168

⁴⁸ Bauman 2005:168-169

⁴⁹ Volkov 2001:18

⁵⁰ Ifølge Bauman undergraver *den fremmede* den moderne samfundsorden, fordi han eller hun af myndighederne hverken kan kategoriseres som ven eller fjende. Bauman 2005:95.

⁵¹ Bauman 2005:122

⁵² Indenrigsministeriet, *Udlændinges integration i det danske samfund*, 2001

Denne proces resulterer i, at etniske minoriteter er økonomisk og socialt fuldt ligestillede med majoritetsbefolkningen.⁵³

Analysestrategi

I det følgende gives en præsentation af opgavens analysestrategi. Formålet med dette afsnit er at belyse, hvordan jeg vil gribe specialets analyseafsnit an.

Strategier overfor romaer, der har til formål at integrere romaer i samfundet – *inddæmning* og *assimilation* – er ifølge Liegeois som tidligere nævnt kendetegnet ved forskellige karakteristika. Når romaer betragtes af myndigheder som asociale og forsøges assimileres i samfundet ved tvang kan inddæmningspolitik siges at være den dominerende politiske strategi. Såfremt de anskues som misfits og er genstand for omhyggelig overvågning er assimilationspolitik den mest fremtrædende strategi overfor romaer. Ud fra de forskellige strategikarakteristika vil jeg arbejde ud fra analyse spørgsmål, således at jeg vil være i stand til at identificere og klassificere danske og svenske myndigheders strategier, når det gælder inklusion af romaer i samfundet. Analyse spørgsmålene vil være forskellige afhængig af hvilken tidshorisont, jeg undersøger, da Liegeois identificerer en overgang fra inddæmningspolitik til assimilationspolitik fra omkring 1950.

Jeg vil arbejde ud fra følgende analyse spørgsmål, når jeg undersøger myndighedernes virkemidler i perioden 1930-1950:

- *Bliver romaer betragtet som asociale?*
- *Bliver de forsøgt inkluderet i samfundet ved tvang?*

Jeg vil arbejde ud fra følgende analyse spørgsmål, når jeg undersøger myndighedernes virkemidler i perioden 1950 og frem til i dag:

- *Bliver romaer betragtet som "misfits"?*
- *Er romaer genstand for overvågning?*

---

⁵³ Indenrigsministeriet, *Udlændinges integration i det danske samfund*, 2001

Med hensyn til tidsperioden efter 1950 vil jeg desuden sammenholde danske og svenske myndigheders strategier med to forskellige syn på assimilation. Jeg vil skelne mellem et *kulturorienteret* og et *socialt orienteret syn* på assimilation. Således vil jeg være i stand til at klassificere landenes romastrategier på en nuanceret og velovervejet måde.

2 Romastrategier i Europa og Skandinavien før 1930

Romaers ophav

På baggrund af lingvistiske og genetiske undersøgelser har forskere regnet sig frem til, at romaernes forfædre stammer fra det nordvestlige Indien. Nyere undersøgelser foretaget af indiske forskere peger på, at flertallet af romaer var en del af samfundets elite og snarere bofaste frem for nomader. Som beviser herfor nævnes blandt andet anvendelsen af ordene telt, vogn, bøffel, at slå lejr og vej, der ikke har en indisk oprindelse. Disse ord bliver ofte sammenkædet med grupper af mennesker, der lever som nomader.⁵⁴ Selv om romaer oprindeligt stammer fra Indien, har de ingen tilknytning til en nationalstat. Romaer befinder sig i en særligt udsat position i samfundet, idet de mangler en politisk, social, kulturel og økonomisk støttespiller, som en nationalstat kan fungere som overfor dets indbyggere. Omkring år 1000 vandrede en del romaer fra Indien til Iran, hvorfra nogle spredte sig til Ægypten, mens andre slog sig ned i Europa via Grækenland og Tyrkiet. Grunden til, at romaerne udvandrede fra Indien, er uvis. En mulig årsag kan være arabernes erobringer af landområder, der geografisk strakte sig fra Indien til Spanien i perioden 800-1000. Med andre ord var der grundlag for helt nye markeder for mennesker, der var vant til at rejse fra sted til sted. Andre årsager til romaernes udvandring fra Indien kan have været oversvømmelser, sygdomme og hungersnød.⁵⁵

Europas første "sorte"

Romaer er nærmest, lige siden de ankom til Europa i 1300-tallet, blevet opfattet som et problem af majoritetssamfundet på grund af deres *anderledeshed*.

Romaers ankomst til Europa blev første gang nævnt på skrift af en franciskanermunk på øen Kreta i 1322. Munken beskrev, hvorledes romaerne

---

⁵⁴ Hancock 2002:14

⁵⁵ Koch Pedersen 1996:14

vakte opsigt på grund af deres mørke udseende og omværende levesæt.⁵⁶ I middelalderen blev romaer set på med skepsis og mistænksomhed, og de havde generelt en meget lav status i samfundet. Det hænger blandt andet sammen med, at romaerne kom fra den tyrkiske side af Europa. I tillæg talte de et for det omkringliggende samfund uforståeligt sprog. På sin vis kan man derfor tale om, at romaer blev opfattet som de første *sorte* mennesker i Europa.⁵⁷

Romaer i magthavernes billede

Middelalderens samfundselite betragtede romaer generelt negativt, idet deres uafhængighed af resten af samfundet blev tolket som en trussel. I magthavernes optik var romaer nyttesløse elementer i samfundet, fordi de ikke så nemt kunne udnyttes og dermed gøres nyttige i samfundet. Anderledes forholdt det sig eksempelvis for Europas bønder, der var bundet til at arbejde for deres vasal, i kraft af deres uløselige bundethed til feudalsamfundet. Kirkemagten så med skepsis på mange romaer, blandt andet fordi de beskæftigede sig med spådom og magi.⁵⁸ I begyndelsen blev romaer frygtet og tilsidesat af lokalsamfundet, men i løbet af relativt kort tid blev det fremmede folkefærds indtog et statsligt anliggende i form af kongelige dekretter og lignende bestemmelser. Mange romaer levede under trange økonomiske kår, og for nogle var kriminalitet den nødvendige udvej for at overleve.

Repressiv politik

Efter reformationen i begyndelsen af 1500-tallet overtog staten ansvaret for fattigforsorgen fra kirken. Denne udvikling indebar en ny strategi overfor fattige mennesker i samfundet. Mange stater i Europa oplevede stor mangel på arbejdskraft, hvilket førte til, at staten gennem lovgivningen indførte tvangsarbejde eller strafarbejde overfor arbejdsduelige fattige. De næste flere hundrede år blev arbejde og bofasthed sat som grundvilkår af staten for at kunne

---

⁵⁶ Koch Pedersen 1996:14

⁵⁷ Puxon 1973:5

⁵⁸ Puxon 1973:5

blive accepteret i samfundet. Eftersom de fleste romaer førte en omrejsende tilværelse uden fast arbejde, blev de straffet med udvisning eller sat til at udføre tvangsarbejde.⁵⁹ De mest ekstreme eksempler på repressiv politik overfor romaer stammer fra Rumænien, hvor romaer fra 1300-tallet og frem til 1865 blev holdt som slaver af de herskende klasser i samfundet. I løbet af slavetiden blev romafamilier solgt på auktion, og gifte par blev adskilt, mens børn enten blev solgt eller givet væk som gaver.⁶⁰ Romaer blev i lighed med jøderne udsat for et systematisk masse mord under anden verdenskrig. Et sted mellem 250 000 og 500 000 romaer mistede livet i perioden 1939-1945.⁶¹ Folkemordet på romaerne kaldes ofte *det glemte folkemord*, idet mange romaer var analfabeter og derfor ikke kunne berette for eftertiden, om de overgreb, de blev udsat for.

Repressive tiltag overfor romaer blev ligeledes iværksat i Skandinavien. De første romaer kom hertil i starten af 1500-tallet. I 1643 besluttede kong Christian 4., at der skulle indledes årlig jagt på blandt andet "tater" i Danmark og Norge, hvilket fortsatte et godt stykke ind i 1700-tallet. Kongen gjorde det klart, at alle skove, gårde og småhuse skulle gennemses i jagten efter tater, landstrygere, røvere og andre forbrydere. Tilfangetagne personer skulle placeres i fængsel.⁶² Christian 6.s fattiglov omtalte i 1736 romaerne som et folkefærd, der lever et *ugudeligt og syndigt liv*, der i kraft af deres "(...) *forsætlige og farevoldende betleri med næsten åbenlys stjælen og røven samt forledelse af gamle og unge, forårsager stor ulykke for den borgerlige stat* (...)."⁶³ Loven foreskrev, at hvis romaer ikke på egen hånd havde forladt dansk jord 48 timer efter de blev opdaget, skulle de jages, til de var udenfor landets grænser. I 1637 blev ifølge Tillhagen den mest brutale af de svenske forordninger rettet mod romaer vedtaget. Den havde titlen *Placat om Tartarnes fördrifwande af landet*.⁶⁴ Alle romaer var ifølge forordningen forpligtet til at forlade landet inden den 8. november. Hvis der stadig væk opholdt sig romaer på svensk jord efter fristens udløb skulle for det første kongens udsendte have ret til at pågribe dem og tage

---

⁵⁹ Montesino 2010:11

⁶⁰ Liegeois og Gheorghe 1995:9

⁶¹ Det svarer til 25-50 % af romabefolkningen i Europa. DR1 Horisont. 06.02.2012

⁶² Tillhagen 1965:12

⁶³ Christian 6.s fattiglov for Holsten af 7. September 1736, Paragraf 7. Gengivet i Enevig 1969:13

⁶⁴ Tillhagen 1965:12

deres gods fra dem. Dernæst skulle mænd straffes med døden ved hængning, mens kvinder og børn skulle fordrives fra landet. I praksis blev håndhævelsen af loven imidlertid oftest begrænset til udvisninger af romaer til Tyskland og Finland, idet en del mennesker anså loven som urimelig.⁶⁵

Romaer som nyttige samfundsborgere

Den tyske videnskabsmand Heinrich Grellmann var blandt de første, der ikke blot så romaer som et problem i samfundet, men også som en potentiel ressource for staten. Grellmann mente, at myndighederne først og fremmest burde sørge for at gøre romaer bofaste, hvis de skulle opfylde visionen om romaer som *samfundsnyttige borgere*. Han hentede inspiration fra Ungarn, hvor myndighederne i starten af 1700-tallet havde forsøgt at tvinge romaer til at blive bofaste.⁶⁶ Endvidere mente Grellmann, at myndigheder især burde rette sit fokus mod børnene og sørge for, at de fik en uddannelse. I 1787 skrev han, at "*Gehörige Sorge aber für Kinder, für ihre Erziehung, und ihren Umgang, würde die gute Absicht mit Gedeihen segnen.*"⁶⁷ Grellmanns idéer lagde ifølge Montesino grundstenen til en interventionsmodel, der skulle blive vejledende for forslag om at integrere romaer i samfundet i 1900-tallet.⁶⁸ Den finske videnskabsmand Arthur Thesleff bragte Grellmanns idéer videre til Skandinavien. Thesleff hævdede, at romaers eksklusion fra samfundet i øvrigt ikke skulle accepteres, hverken af hensyn til romaer eller deres omgivelser. Derfor tog han til orde for, at romaer skulle forvandles til *nyttige medborgere*. Forandringen skulle ske gradvist og i løbet af flere generationer, så myndighederne burde ifølge Thesleff i første omgang satse på tiltag overfor børnene.⁶⁹ Hvis myndighederne fulgte denne strategi, ville romaerne kunne blive lønsomme for staten, lød den finske forskers vurdering. Den danske fremmedlov af 1875 forbød folk med et "omrejsende" erhverv at opholde sig i landet frem til 1953. Loven forbød "*udenlandske tatere, musikanter, forevisere af dyr og andet, udøvere af krafts- og*

---

⁶⁵ Tillhagen 1965:12

⁶⁶ Montesino 2007:41

⁶⁷ Grellmann 1807:186

⁶⁸ Montesino 2007:41

⁶⁹ Montesino 2010:42

behændighedskunster og lignende personer."⁷⁰ Ligeledes forbød den svenske fremmedlov af 1914 romaer at rejse ind i landet. Loven blev ophævet i 1953.⁷¹ Omkring 1930 blev Danmarks og Sveriges strategier overfor romaer for første gang præget af tanken om romaers inklusion i samfundet.

---

⁷⁰ Fenger-Grøndahl 2006:331

⁷¹ Tillhagen 1965:13

3 Analyse af perioden 1930-1950

I den følgende analyse vil jeg koncentrere mig om sterilisationsprogrammerne i Danmark og Sverige, der trådte i kraft i form af sterilisationslove i henholdsvis 1929 og 1934. I samtiden blev der diskuteret, om såkaldt asociale individer - der hverken kunne klassificeres som psykisk syge eller normale - skulle være målgruppe for lovgivningen. Mange romaer blev regnet som tilhørende denne gruppe mennesker. Sterilisationsprogrammerne blev afviklet i slutningen af 1960'erne i Danmark og i midten af 1970'erne i Sverige. Mit hovedfokus vil være tiden 1930-50, hvor sterilisation af asociale blev diskuteret i samtiden. Først vil jeg kort præsentere baggrunden for sterilisationsprogrammernes opståen samt deres konsekvenser for romaer i Danmark og Sverige. Dernæst vil jeg på baggrund af to analysespørgsmål undersøge om landenes strategier overfor romaer kan klassificeres som inddæmningspolitik. Herefter vil jeg forsøge at se sterilisationsprogrammerne i lys af en modernitetsteoretisk forståelsesramme. Til sidst vil jeg forklare, hvorfor danske myndigheder valgte en anden strategi overfor romaer end Sverige.

Sterilisation af romaer i Danmark

I perioden 1929-67 blev der foretaget ca. 11000 sterilisationer i Danmark.⁷² De fleste af tilfældene var lettere åndssvage kvinder. Når man sammenligner historiker Lene Kochs fund med forekomsten af sterilisationer af tatere i Sverige, er det iøjnefaldende, at sigøjnere eller tatere ikke er blevet steriliseret i Danmark. Det kan vække undren, at Danmark er det eneste land i Skandinavien, hvor sterilisationer af romaer ikke har fundet sted, idet Norges lovgivning også gav adgang til sterilisation af romaer. En af grundene til, at sterilisation af romaer ikke har fundet sted i Danmark, kan formentlig tilskrives betydningen af læge Erik Bartels og psykiater Gudrun Bruns resultater og anbefalinger. I 1943 foretog de et omfattende studium af ni danske romafamilier. På baggrund af rapportens resultater anbefalede de assimilation frem for sterilisation af romaer i Danmark. Dette punkt vil jeg undersøge nærmere sidst i analysen.

---

⁷² Koch 1996:14

Sterilisation af romaer i Sverige

Svenske forskere har regnet sig frem til, at ca. 450-500 personer, der blev angivet til at være tattere, blev steriliseret i perioden 1934-1975.⁷³ De fleste sterilisationer fandt sted før midten af 1950'erne. I alt blev i omegnen af 63000 sterilisationer udført i perioden 1934-1975.⁷⁴ I en landsomfattende "folketælling" af tattere i Sverige, der blev gennemført i 1944, kunne svenske myndigheder identificere omkring 8000 personer fordelt på 2000 husholdninger. Det vil sige, at omkring hver fjerde taterhusholdning havde et medlem, der blev steriliseret.⁷⁵ Beregningerne er dog meget usikre. Blandt andet er beregningerne lavet ud fra sterilisationsansøgninger, hvilket afstedkommer et relativt stort usikkerhedsmoment omkring ansøgningernes repræsentativitet for faktisk udførte operationer. Sterilisation af sigøjnere skal have forekommet i meget ringe udstrækning.⁷⁶

Sterilisationslove

Det overordnede formål med etableringen af sterilisationslove var at gøre arveligt og socialt belastede grupper af mennesker ude af stand til at få børn, således at de kunne komme ud i samfundet uden risiko for at være forsorgsvæsenet eller samfundet i øvrigt til last. Lovene blev udformet ud fra en grundantagelse om, at staten havde ret til at kontrollere individernes forplantning.⁷⁷ Tanken om sterilisation af mennesker, der var en social og økonomisk belastning for forsorgsvæsenet, blev dannet i en tid, hvor de politiske partier var optaget af socialreform. Det danske samfund var blevet transformeret fra et landbrugssamfund til et moderne industrisamfund. Denne udvikling førte til økonomisk fremgang for mange danskere, men rigdommen var ulige fordelt, og især tidens mange arbejdsløse fik meget lidt glæde af den. I 1933 lancerede Socialdemokratiet og Radikale Venstre, der sad i regering, en omfattende

---

⁷³ SOU 2010:147

⁷⁴ SOU 2010:147

⁷⁵ SOU 2000:146

⁷⁶ SOU 2010:147

⁷⁷ Koch 2000:68

socialreform. Formålet med reformen var at udjævne forskellen mellem rig og fattig samt at gøre afhjælpning af social nød til et samfundsansvar.⁷⁸ Således forsøgte regeringen at skabe et samfund, der var præget af social og økonomisk homogenitet og i denne forbindelse blev sterilisation af mennesker, der var samfundet til last, anset som et effektivt virkemiddel. Disse mennesker havde sjældent evne til at forsørge og opdrage deres børn, som derfor med stor sandsynlighed ville tære på samfundets knappe ressourcer. Sterilisation var et virkemiddel, der i stedet kunne gøre asociale til samfundsnyttige borgere. Denne tankegang voksede specielt frem inden for datidens medicinske videnskabsfelt, kaldet eugenik.⁷⁹

Her følger en skematisk oversigt over Danmarks og Sveriges sterilisationslove med angivelse af, hvilket år de pågældende love blev vedtaget samt hvilke målgrupper, lovene var tiltænkt.

Skematisk oversigt over årstal for sterilisationslovenes vedtagelse samt deres målgrupper⁸⁰

Danmark

År	Målgruppe
1929	<i>Psykisk abnorme</i> ⁸¹ , herunder åndssvage, psykopater, epileptikere
1934	<i>Åndssvage</i> ⁸²
1935	Bredere grupper af <i>psykisk abnorme</i> end tidligere minus <i>åndssvage</i> (psykopater, epileptikere, mani-depressive, alkoholister m.v.)

⁷⁸ Jespersen 2007:231

⁷⁹ Ifølge Lene Koch bestod eugenik af to aspekter: Dels det videnskabelige studium af faktorer i tilknytning til befolkningskvaliteten og dels de foranstaltninger hvormed man kunne påvirke denne kvalitet. Foranstaltningerne kunne være alt fra ægteskabsrådgivning til ægteskabsforbud og sterilisation. Koch 1996:16

⁸⁰ Fremstillingen er baseret på Lene Koch 2000 og Broberg og Tydén 1991

⁸¹ Den danske sterilisationslovgivning anvendte betegnelsen psykisk abnorme, hvilket nogenlunde svarer til det man i kalder mentalt handikappede eller psykisk syge. Betegnelsen abnorm betoner, at der var tale om mennesker, der afveg fra den "normale" del af befolkningen

⁸² Hverken forsøgsloven eller åndssvage-loven definerede åndssvagebegrebet nærmere. Dermed var det op til den enkelte læge at afgøre hvorvidt en person var åndssvag. I datidens danske psykologilitteratur blev åndssvaghed som regel opfattet som intelligensdefekt. Koch 2000:85-86

Sverige

År	Målgruppe
1934	<i>Psykisk abnorme og åndssvage</i>
1941	<i>Psykisk abnorme, åndssvage samt mennesker med et asocialt levesæt, herunder tatere</i>

Strategiidentificering

I de to følgende afsnit vil jeg sammenligne sterilisationslovene i Danmark og Sverige qua en undersøgelse af lovenes hjemmel for brug af tvang samt lovenes overførbarehed på asociale individer, herunder romaer. Jeg vil samtidig forholde mig til lovenes samfundsmæssige kontekst. Hermed vil jeg kunne undersøge hvorvidt landenes strategier overfor romaer kan klassificeres som inddæmningspolitik.

Bliver romaer udsat for tvang?

I Sverige var det i princippet muligt at foretage tvangssterilisationer allerede med 1934-loven. Ifølge sterilisationsloven af 1934 kunne patienter blive steriliseret uden samtykke, forudsat at de kunne klassificeres som *rätssinkapabla*. *Rätssinkapacitet*⁸³ betød, at patienten ikke evnede at forstå, hvad en sterilisation indebar, således at personen ikke kunne give et gyldigt samtykke til indgrebet.⁸⁴ 1934-loven krævede, at personen til enhver tid var ude af stand til at give et samtykke. Det blev ifølge loven defineret som *varaktig retsinkapacitet (varig retsinkapacitet)*. Det havde vist sig svært for lægerne, der udførte sterilisationsindgrebet, at drage en grænse mellem *varaktig* og *tillfällig retsinkapacitet*.⁸⁵ Denne skelnen blev imidlertid fjernet i 1941, da sterilisationsprogrammet kom til at omfatte personer med et "asocialt levesæt." Den nye bestemmelse lød: "*Saknar någon, som enligt denna lag må steriliseras, på grund af rubbad själsverksamhet förmåga att lämna giltigt samtykke till sådan*

⁸³ Modsat *rättskapacitet* som forelå, hvis personen havde indsigt i hvad en sterilisering indebar og dermed selv var kapabel eller i stand til at ansøge om sterilisering. Broberg og Tydén 1991:70

⁸⁴ Broberg og Tydén 1991:70

⁸⁵ Broberg og Tydén 1991:141

åtgärd, må han steriliseras ändå att han ej samtyckt därtill."⁸⁶ Loven gav hermed mulighed for at indføre tvang i højere grad end før.⁸⁷ Ifølge Broberg og Tydén forekom der ikke brug af direkte tvang i forbindelse med sterilisationsindgrebene, der blev udført overfor tatere, selv om forslag herom blev diskuteret i og udenfor Riksdagen. Dog var der i mange tilfælde tale om indirekte sterilisationstvang, idet tatere ofte blev forsøgt overtalt til at lade sig sterilisere, eller sterilisation blev sat som vilkår for, at tatere skulle kunne udskrives fra forskellige typer åndssvageanstalter.⁸⁸

Sterilisationslovgivningen i Danmark gav efterhånden lægerne adgang til at udføre sterilisation under tvang. Erfaringerne fra 1929-loven viste blandt andet, at det var umuligt at overtale lettere åndssvage personer til sterilisation.⁸⁹ Åndssvage-loven af 1934 gav adgang til tvangsindlæggelse og tvangstilbageholdelse af åndssvage. Ydermere kunne sterilisation gennemføres uden den åndssvages eget samtykke, forudsat at en egnet værge ville samtykke på dennes vegne. Som regel var det åndssvageanstalterne, der skaffede en værge og samtykkede på de åndssvages vegne. Der forelå ikke krav om, at familien skulle involveres i denne proces.⁹⁰ Indføringen af tvang i sterilisationslovgivningen bør blandt andet ses på baggrund af de mange fyldte anstalter for psykisk abnorme, der eksisterede i Danmark og Sverige i 1930'erne. Politikere havde et ønske om at nedbringe antallet af anstaltsanbragte. Sterilisation efterfulgt af udskrivning var en langt billigere løsning for forsorgsvæsenet end livslang internering på anstalter. Tvang var således et virkemiddel, der kunne forøge antallet af udskrivninger.⁹¹

---

⁸⁶ Broberg og Tydén 1991:140

⁸⁷ Broberg og Tydén 1991:140-141

⁸⁸ Broberg og Tydén 2005:159

⁸⁹ Koch 2000: 63, Broberg og Tydén 1991:90

⁹⁰ Koch 1996:106

⁹¹ Koch 2000:338

Bliver romaer betragtet som asociale?

I 1920'erne og 1930'erne havde mange videnskabsmænd tiltro til eugenikken som et effektivt middel mod det stigende antal kriminelle, prostituerede, vagabonderende individer, man var vidne til i den danske og den svenske befolkning. Ofte blev disse mennesker defineret som asociale, idet deres sociale og moralske adfærd afveg fra den almindelige befolknings. Asociale var endvidere kendetegnet ved deres beviseligt lave intelligensniveau. Deres måde at begå sig på i samfundet blev af videnskabsmænd defineret som en arveligt betinget belastning, der førte til degeneration af befolkningskvaliteten i samfundet. Således var der tale om en biologisk forståelse af et socialt problem.⁹² Der var alligevel ikke et entydigt fokus på de asociale arvelige defekter, deres sociale miljø blev også tillagt betydning i samtiden. Den svenske socialdemokrat Verner Hedlunds omtale af asociale under en parlamentsdebat i 1941 vedrørende sterilisationslovgivningen i Sverige opsummerer datidens syn på asociale fra et myndighedsperspektiv ganske præcist: *"I de flesta större kommunerna känner man igen den där asociale typen, som generation efter generation parasiterer på samhället. Dessa människor har en panisk angst för arbete och försöka på alla möjliga sätt att få sin försörjning genom det allmänna. De föda barn, som få växa upp i en olämplig miljö och som, då de nått den ålder, att de borde kunna försörja sig, följa föräldrarnas exempel att parasitera på samhället."*⁹³ Hedlund betragtede de asociales situation som determineret af både arvelige og miljømæssige faktorer, hvilket var et udbredt syn i samtiden. De asociale var en speciel problemgruppe i samfundet, der blev opfattet som mennesker, der hverken kunne defineres som normale eller abnorme som eksempelvis psykisk syge.⁹⁴ De blev ofte betragtet som et sundhedsproblem, hvor samfundet udgjorde det sygdomsramte offer. Institutleder ved Købehavns Institut for Arvebiologi og Arvehygiejne Tage Kamp deltog aktivt i datidens samfundsdebat, og han skrev en række artikler om de asociale i løbet af 1930'erne og 1940'erne. I 1937 slog Kemp fast, at: *"De asociales Gruppe er stor,*

---

⁹² Koch 2000:337

⁹³ Broberg og Tydén 1991:145

⁹⁴ Koch 1996:172

den omfatter mange Tusinde mennesker. Og disse Tusinde af vore Medmennesker lever for en stor Del et Liv i Nød og Fornedrelse, de hviler som en byrde på samfundet, de er som en Sygdom på Samfundslegemet.”⁹⁵

Nu vil jeg kigge på i hvilken grad sterilisationslovgivningen kunne overføres på asociale. Forsøgsloven⁹⁶ af 1929 i Danmark foreskrev muligheden for frivillig sterilisation af psykisk abnorme personer, det vil sige åndssvage, psykopater og epileptikere. Denne svaghed blev ofte koblet sammen med karakterdefekter og moralske defekter. Åndssvaghed blev endvidere ofte set i sammenhæng med asocial adfærd.⁹⁷ På denne baggrund er det ikke utænkeligt, at romaer var målgruppe for sterilisationer i Danmark, men i givet fald er de blevet defineret som åndssvage, og ikke som romaer.

I 1941 blev den svenske sterilisationslov udvidet med en social indikation. Det indebar, at lovgivningen kunne overføres på mennesker, der var præget af uheldige miljømæssige omstændigheder frem for arvelige defekter. Ifølge regeringens forslag til ny sterilisationslov skulle loven nu også blandt andet omfatte mennesker, der ”(...) på grund av asocialt levnadssätt vara för framtiden uppenbart olämplig att handhava vårdsnaden om barn.”⁹⁸ På denne baggrund kunne loven anvendes på tater i Sverige.

Strategiklassificering

Til nu har jeg undersøgt aspekter ved de danske og svenske sterilisationslove, der kunne give adgang til anvendelse af tvang og sterilisation af såkaldt asociale, som romaer blev opfattet som i Danmark og Sverige frem til 1950. Både den danske og den svenske sterilisationslovgivning gav adgang til brug af tvang. Indslaget af tvang var imidlertid mere udtrykkeligt i Sverige, idet

---

⁹⁵ Koch 1996:172-173

⁹⁶ Loven blev omtalt som en forsørgslov, der kun gav adgang til sterilisation af psykisk abnorme personer, når der ”maa anses særdeles magtpåliggende for Samfundet og gavnligt for dem selv, at de sættes ude af stand til at faa Afkom.” Loven er trykt og gengivet i sin helhed i Koch 1996:292. Den blev gjort permanent i 1935.

⁹⁷ Koch 2000:85-86

⁹⁸ *Lag om sterilisering* (1941). Gengivet i Broberg og Tydén 1991:94.

sterilisationsloven af 1941 foreskrev, at tvangsindgreb kunne foretages uden samtykke fra en anden person. Forskellen mellem Danmarks og Sveriges sterilisationsprogrammer var endnu større med hensyn til sterilisationslovgivningens anvendelse på mennesker, der blev defineret som asociale. Den svenske sterilisationslov af 1941 gav adgang til sterilisation af mennesker med et *asocialt levesæt*. På denne baggrund blev svenske tatere målgruppe for loven sammen med kriminelle, alkoholmisbrugere m.v. Sveriges sterilisationslove opfyldte hermed to centrale karakteristika ved inddæmningspolitik. I praksis blev der som tidligere antydnet ikke anvendt direkte tvang overfor tatere i sterilisationsøjemed, men en del blev udsat for indirekte tvang. Det danske sterilisationsprogram indeholdt ingen paragraffer af lignende art, der direkte kunne anvendes på landets romaer. Således kan der argumenteres for, at Danmarks politik overfor romaer i 1930'erne og 1940'erne ikke var præget af inddæmning. Snarere foretrak myndighederne assimilation. Denne påstand vil jeg analysere grundigere i de næste afsnit, men først vil jeg anskue sterilisationsprogrammerne i Danmark og Sverige ud fra en Baumansk forståelsesramme.

Gartnerstaten

Baumans forståelse af gartnerstaten giver baggrund for at sætte sig ind i det danske og det svenske samfunds socialpolitik i 1930'erne og 1940'erne. Den danske og den svenske gartnerstat førte imidlertid ikke til folkemord på ikke-ønskværdige grupper i samfundet som i Nazi-Tyskland. Den svenske og danske gartnerstat kan derfor siges at have været mindre radikal end den tyske. Ligheden mellem Danmark og Sverige på den ene side og Tyskland under Hitler på den anden side var snarere at myndighederne tog til orde for at kræve kontrol over ukrudtsvæksternes forplantning i form af sterilisationslove. Sverige gik imidlertid længere med hensyn til at luge romaer væk, idet de blev genstand for sterilisation.

Hvorfor forskelle?

I det følgende vil jeg undersøge, hvorfor Danmark i modsætning til Sverige ikke valgte at sterilisere sigøjnere/tatere. Her henter jeg inspiration fra Baumans analyse af, hvorfor Holocaust fandt sted. Det vil være forkert at trække en direkte parallel mellem Holocaust og sterilisationerne af tatere i Sverige. Baumans analyse af det nazistiske folkemord peger alligevel på nogle væsentlige træk ved moderniteten, som kan være med til at forklare, hvorfor romaer ikke blev steriliseret i Danmark i modsætning til i Sverige.

Bauman og Holocaust

Årsagerne til, at Holocaust kunne finde sted, er blevet tolket af adskillige forskere efter krigen. Flere har betragtet antisemitismen og nationalsocialismen som nødvendige faktorer i forklaringerne på de nazistiske folkemord. Bauman mener imidlertid at Holocaust i stedet bedst kan forklares med moderniteten. Jødehad, nazismen og barbariske handlinger var "(...) *den moderne ånds legitime børn* (...)," ifølge Bauman.⁹⁹ Hermed anser han de førnævnte ideologiske strømninger som produkter af moderniseringen og ikke som noget der stod i vejen for udviklingen af moderne samfund. Holocaust handlede ifølge Bauman om at understøtte og fremskynde menneskets fremskridt til det yderste. Han skriver, at *den moderne ånd* satte sin lid til, at videnskabsmænd og industrielle fremskridt kunne eliminere alle hindringer i vejen for planlægning, opdragelse og socialreform i hverdagen samt at sociale problemer endegyldigt kunne fjernes.¹⁰⁰

To centrale faktorer i forbindelse med Holocaust var, ifølge Bauman, for det første, at videnskabsmænd, politikere og praktikere bragte rationelle begrundelser for, hvorfor der fandtes nyttevækster og ukrudtsplanter i samfundet, og for det andet at den moderne teknologi blev bragt i spil for at løse samfundsproblemer.¹⁰¹ Med hensyn til det sidstnævnte kan

---

⁹⁹ Bauman 2005:55

¹⁰⁰ Bauman 2005:55

¹⁰¹ Bauman 2005:61-65

sterilisationslovgivningen i Danmark og Sverige tolkes som udtryk for, at moderne teknologi i form af medicinske indgreb med henblik på at fjerne ukrudtsvækster blev sat i system. Endvidere fandtes der både i Danmark og Sverige videnskabsmænd, politikere og læger, der så det fornuftige i at skelne mellem nyttevækster og ukrudt i samfundet, og som bifaldt sterilisation af uønskede vækster, der parasiterede på samfundet. Læge Erik Bartel og psykolog Gudrun Bruns socio-biologiske studium fra 1943 pegede imidlertid i en anden retning. Deres forskningsresultater er interessante, fordi de mundede ud i konkrete anbefalinger i forhold til sterilisation af romaer i Danmark. Desuden bestod en del af de romafamilier, der blev undersøgt, af romaer, der havde giftet sig med etnisk danske. Således var der tale om en gruppe mennesker, som i Sverige blev karakteriseret som tatere, fordi de var en "blandingsrace" mellem sigøjnere og svenskere, men som i Bartels og Bruns undersøgelse blev defineret som sigøjnere. Den svenske sterilisationslov af 1941 var anvendelig på den gruppe som Bartels og Brun definerede som sigøjnere.

Erik D. Bartels og Gudrun Brun: "Gypsies in Denmark. A social-biological study

1938 blev Institut for Arvebiologi og Arvehygiejne ved Københavns universitet kontaktet af Københavns Kommune med henblik på at udføre en undersøgelse af nogle familier, der belastede kommunens budget væsentligt. Undersøgelsen af familierne blev foretaget af læge Erik D. Bartels og psykiater Gudrun Brun. Resultaterne blev udgivet i form af en engelsksproget rapport i 1943. Kommunen ønskede at bestille en undersøgelse af romafamilier, der var karakteriseret ved tre centrale egenskaber. Familierne levede i høj grad af offentlig hjælp, de boede i campingvogne eller telte og udøvede særlige erhverv, og så var de karakteriseret ved en sydlandsk fremtoning.¹⁰² Lægerne valgte ni familier ud, som de lavede et omfattende socio-biologisk studium af med hjælp af stamtavler.

---

¹⁰² Bartels og Brun 1943:9

Forskerne fandt i deres undersøgelse belæg for, at de fleste sigøjnere var en udgiftstung post for samfundet om vinteren, fordi de som regel ikke rejste rundt på denne tid af året. Derfor kunne de hverken tjene penge eller forsørge sig selv. Gennemsnitsfamilien var ifølge forskerne "(...) *greatly dependent on public relief.*"¹⁰³ Dertil kom, at de fleste sigøjnerkvinder satte relativt mange børn til verden. Blandt de undersøgte familier havde kvinder over 40 år født i gennemsnit 5,3 børn. Bartels og Brun slog i lyset heraf fast, at "[a] *gypsy woman takes a pride in getting as many children as possible (...).*"¹⁰⁴ På baggrund af deres analyse kom lægerne endvidere frem til, at et relativt stort antal sigøjnere kunne siges at være mentalt tilbagestående i forhold til resten af befolkningen. Bartels og Brun fandt imidlertid ingen beviser for, at der eksisterer en speciel form for åndssvaghed blandt sigøjnere. Børnenes bemærkelsesværdigt lave intelligenskvote forklarede de danske læger med manglende koncentrationsevne samt mangel på regelmæssig skolegang.¹⁰⁵ Et lignende svensk studium kom frem til en anden konklusion, nemlig at lav intelligens var et særligt racemæssigt træk ved taterne. Overlærer Manne Ohlander undersøgte til sammen 228 tateres begavelse i skolen. Ohlander konkluderede, at taternes bristende intelligens var "(...) *et rasligt särmarke, som således icke har tillfällighetens prägel utan – så vitt man kan se – måste anses konstitutionellt sammanhørende med tattargruppen som folkskikt eller folkelement betraktat.*"¹⁰⁶

Et andet svensk studium, der også kan have påvirket svenske myndigheder til at vælge en anden strategi overfor tater/sigøjnere end i Danmark, blev udført af nationaløkonom Gunnar Myrdal og socialpsykolog Alva Myrdal. I 1934 udgav de bogen *Kris i befolkningsfrågan*. Bogen var et centralt indlæg i den svenske befolkningsdebat i 1930erne, en periode hvor de svenske fødselstal var blandt de laveste i verden.¹⁰⁷ På baggrund af den negative befolkningsudvikling foreslog Gunnar og Alva Myrdal en række sociale og økonomiske reformer. De fokuserede blandt andet på befolkningsspørgsmålets kvalitative side, et spørgsmål de mente

---

¹⁰³ Bartels og Brun 1943:62

¹⁰⁴ Bartels og Brun 1943:58

¹⁰⁵ Bartels og Brun 1943:170

¹⁰⁶ Broberg og Tydén 1991:153

¹⁰⁷ Broberg og Tydén 2005: 74

i stigende grad blev aktuelt, da mange af samfundets *icke fullt topvårdiga individers* eksistens var truet. Hermed mentes blandt andet tatere. Forskernes fokus på befolkningsspørgsmålets kvalitative side skyldtes især, at den rivende teknologiske udvikling i samfundet bidrog til at forhøje kravene til menneskers duelighed, herunder krav til intelligens.¹⁰⁸ De fleste *icke fullt toppvårdiga individer* kunne korrigeres gennem et forbedret sundhedsvæsen og et større fokus på opdragelse, mente de. Med hensyn til de sværeste tilfælde foreslog Gunnar og Alva Myrdal imidlertid radikal udsondring af "(...) *höggradigt livsodugliga individer, som kan åstedkommas genom sterilisation.*"¹⁰⁹ I 1936 foreslog Alva Myrdal, at den svenske sterilisationslovgivning burde skærpes, således at den også havde tatere som målgruppe:

*"För vissa befolkningsgrupper räcker det inte ens med fri tillgång till upplysning, utan denna bör aktivt påtvingas dem. Det gäller de grupper som man eventuellt skulle önskat sterilisera, men som kanske inte kan falla in under steriliseringslagen. Tag de t.ex. nu aktuella tattarna - många halvt sinnesslöa - och andra synnerligen olämpliga föräldrar."*¹¹⁰

Anbefaling: Assimilation frem for sterilisation

Bartels og Brun anbefalede myndighederne ikke at gå ind for sterilisation af sigøjnere i Danmark. *"The easiest and most radical solution is naturally the one which German writers (Ritter, Dubitscher) go in for, that is sterilisation of all individuals displaying asocial conduct."*¹¹¹ Lægerne advarede mod denne udvikling, fordi de ikke kunne identificere en særlig form for åndssvaghed blandt sigøjnere. At gå ind for sterilisation, fordi en person ikke ønsker eller ikke kan tilpasse sit levesæt til det danske socialsystem, er en farlig vej at gå, mente forskerne.¹¹² Endvidere hævdede de, det var værd at overveje, om ikke sigøjnerne havde bidraget til samfundet på en positiv måde med deres cirkus og

---

¹⁰⁸ Broberg og Tydén 2005:75

¹⁰⁹ Broberg og Tydén 2005:75

¹¹⁰ Alva Myrdal i det socialdemokratiske kvindeforbunds tidsskrift Morgonbris 1936

¹¹¹ Bartels og Brun 1943:173

¹¹² Bartels og Brun 1943:173

gøgleri.¹¹³ Forskerne antog, at de danske sigøjnere ville assimileres i løbet af 3-4 generationer og derved forsvinde som en særskilt befolkningsgruppe. Antagelsen var baseret på iagttagelsen af den stigende tilvækst af antallet af blandingsægteskaber mellem sigøjnere og bofaste individer fra majoritetssamfundet blandt den yngre generation.¹¹⁴ Samfundets opgave burde ifølge forskerne først og fremmest være at tilvejebringe en naturlig assimilationsproces i form af eksempelvis egnet skolegang til børnene. Overfor de sigøjnere, hvis levevis viste sig umulig at ændre, burde samfundet acceptere, at de kunne ernære sig ved deres traditionelle beskæftigelse, lød Bartels og Bruns anbefaling.¹¹⁵

Afviklingen af sterilisationsprogrammerne

Efter 1950 udviklede landenes sterilisationsvæsen en stigende accept og forståelse for den enkelte patients selvbestemmelse. Dermed blev tvangsindgreb i høj grad kritiseret og efterhånden diskrediteret som virkemiddel. Udviklingen kan ses på baggrund af det øgede fokus på enkeltindividets ukrænkelige menneskerettigheder i samfundet efter krigen. Danmark og Sverige forpligtede sig til at værne om de individuelle menneskerettigheder med landenes tilslutning til FN's Menneskerettighedserklæring samt Europarådets Menneskerettighedskonvention. I 1967 blev Danmarks tidligere sterilisationslove afskaffet og afløst af en sterilisationslov baseret på frivillighed for alle patienter.¹¹⁶ I Sverige fandt lovændringerne sted i 1975.¹¹⁷

---

¹¹³ Bartels og Brun 1943:173

¹¹⁴ Bartels og Brun 1943:172-173

¹¹⁵ Bartels og Brun 1943:175. Denne gruppe sigøjnere bliver i dag betragtet som fuldt ud integreret i det danske samfund. I regeringens anden rapportering til Europarådet vedrørende rammekonventionen for beskyttelse af nationale mindretal, omtales de på følgende måde: *"Eventuelle romaer, der har taget ophold i Danmark før 1960'erne, er ifølge de for regeringen foreliggende oplysninger helt integreret og manifesterer sig ikke som en identificerbar gruppe."* Denne vurdering tyder på, at Bartels og Bruns anbefalede assimilationsproces er gået i opfyldelse. Kontaktudvalget og Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie nævned ingen gruppe af "danske" sigøjnere i deres rapporter, fordi det udelukkende var udenlandske sigøjnere, der indvandrede til Danmark, som rapporterne handlede om.

¹¹⁶ Koch 1996: 339-340, 354

¹¹⁷ Broberg og Tydén 1991:176

Konsekvenser i Sverige i dag

Den svenske stat har påtaget sig et økonomisk og moralsk ansvar for, at tater er blevet steriliseret mod deres vilje. I 1999 vedtog Riksdagen en lov om erstatning til personer, der har været udsat for sterilisation, uden at de skriftligt har samtykket indgrebet. Ifølge loven har disse personer ret til en økonomisk kompensation på 175.000 svenske kroner fra den svenske stat.¹¹⁸ Endvidere bad vicestatsminister Lena Hjelm-Wallén og socialminister Lars Engqvist, som repræsentanter for Sveriges regering, om undskyldning for de forfølgelser og myndighedsovergreb, som *resandefolket*¹¹⁹ er blevet udsat for i et debatindlæg i avisen Expressen.¹²⁰ Politikerne efterlyste samtidig en dialog mellem svenske myndigheder og repræsentanter for romaer om, hvordan deres historie og kultur bedst kunne gøres til genstand for opmærksomhed. For tiden arbejder den svenske regering på at udarbejde en hvidbog om myndighedsovergreb mod romaer baseret på øjenvidneberetninger og interviews. Bogen skal blandt andet belyse, hvilket ansvar forskellige samfundsinstitutioner har haft i forbindelse med overgrebene.¹²¹

Delkonklusion

I den ovenstående analyse har jeg vist, at Sveriges dominerende politiske strategi overfor romaer i perioden 1930-1950 var præget af inddæmning, mens danske myndigheders strategi kan defineres som assimilationspolitik. Dette har jeg fundet ud af på baggrund af to analysespørgsmål lavet efter inspiration fra sociolog Jean-Pierre Liegéois' klassificering af inddæmningspolitik, hvor jeg spurgte ind til, om romaer blev betragtet som *asociale*, og om de var udsat for tvang. Romaer blev betragtet som *asociale* i samtiden i både Danmark og Sverige, fordi de hverken kunne klassificeres som normale eller psykisk syge. De var især kendetegnet ved deres beviseligt lave intelligensniveau, samtidig med at de satte mange børn i verden. Romaer blev genstand for en debat om, hvorvidt de skulle steriliseres, fordi de efter politikeres og videnskabsmænds vurdering med stor

---

¹¹⁸ Ifølge *Lag om ersättning til steriliserade i vissa fall* (1999)

¹¹⁹ Tater kaldes i dag for *resandefolket*, da betegnelsen tater opfattes som diskriminerende.

¹²⁰ Expressen 28.04.2000

¹²¹ <http://www.sweden.gov.se/sb/d/14202/a/160048>

sandsynlighed ville sætte asociale og økonomisk ressourcekrævende børn i verden, som de ville være ude af stand til selv at forsørge. Således blev de opfattet som samfundsnyttige, idet de ikke ville kunne bidrage til samfundets udvikling. Sveriges sterilisationslov af 1941 foreskrev sterilisation af mennesker med et asocialt levesæt, hvilket kunne anvendes på tatere, som romaer blev kaldet i Sverige den gang. Danmarks sterilisationslovgivning indeholdt imidlertid ingen paragraffer, der havde romaer som målgruppe. Omkring 450-500 romaer blev steriliseret i Sverige i perioden 1934-1975, de fleste før midten af 1950erne, hvor den enkelte patients rettigheder kom i fokus. I det omfang romaer er blevet steriliseret i Danmark, hvilket i øvrigt er ubelyst i forskningen, er det sket, fordi de blev defineret som åndssvage. En del romaer i Sverige blev udsat for indirekte tvang i forbindelse med sterilisationsindgrebene, men der var ikke tale om tvangssterilisationer.

Danmark valgte assimilation frem for inddæmning af romaer i perioden 1930-1950, blandt andet fordi læge Erik Bartel og psykiater Gudrun Brun på baggrund af et omfattende studium af romaer ikke kunne påvise en særlig form for åndssvaghed blandt romaerne. Deres lave intelligensniveau skyldtes mangel på koncentration og regelmæssig skolegang, hævdede de. Forskerne anbefalede danske myndigheder ikke at gå ind for sterilisation af romaer. I Sverige talte flere videnskabsmænd for sterilisation af romaer, deriblandt nationaløkonom Gunnar Myrdal og psykiater Alva Myrdal, fordi de ikke bidrog til samfundets udvikling. Gartnerstaten, der ifølge sociolog Zygmunt Bauman inddeler befolkningen i nyttevækster og ukrudtsplanter, manifesterede sig i en mere radikal retning i Sverige med hensyn til romaer, idet de blev ofre for Sveriges sterilisationsprogram. Gunnar og Alva Myrdal mente, at den svenske stat skulle sterilisere *icke fullt toppvärdiga* individer, herunder romaer.

4 Analyse af perioden 1950-2012 (del 1)

Fast bosætning

I denne del af analysen vil jeg beskæftige mig med myndighedernes bestræbelser på at gøre romaer bofaste. Denne proces begyndte for alvor i Sverige i 1960erne og i Danmark i 1970erne. Romaers adgang til skoleundervisning er tema for den sidste analysedel, mens jeg i denne del af analysen vil koncentrere mig om arbejdet med at give romaer adgang til boliger. Romaers omrejsende tilværelse blev betragtet som den største hindring for, at de kunne blive en del af og samtidig bidrage til det svenske og danske velfærdssamfund. Med velfærdsstatens opståen skulle romaer for alvor gøres til *samfundsnyttige borgere*. Hovedfokus i denne analysedel vil være perioden 1950-1985, da denne tidsperiode er omdrejningspunkt for mine udvalgte primærkilder om emnet. Med hensyn til svenske myndigheder analyserer jeg den svenske sigøjnerudredning fra 1956 samt sigøjnerekspert Carl-Herman Tillhagens bog *Zigenarna i Sverige* fra 1965. I en dansk myndighedskontekst vil jeg først og fremmest undersøge Sigøjnerkontaktudvalgets rapport fra 1973 i tillæg til Dansk Selskab for Sigøjnerhistorier udgivelse *Report on the Gypsies in Denmark – 1970-1985* fra 1985.

Først vil jeg kort belyse den økonomiske og socialpolitiske udvikling i Danmark og Sverige efter krigen, fordi disse aspekter havde stor betydning for myndighedernes strategier overfor romaer. Som led heri gives en præsentation af landenes arbejde med at gøre romaer bofaste. Dernæst vil jeg på baggrund af to analysespørgsmål undersøge, om Danmarks og Sveriges strategier over for romaer i denne periode kan klassificeres som assimilationspolitik.

Strategiidentificeringen bliver også foretaget på baggrund af to definitioner på assimilation – *social assimilation* og *kulturel assimilation*. Til sidst vil jeg med hjælp fra Baumans modernitetsteoretiske forståelsesramme forsøge at forklare, hvorfor landenes assimilationsstrategier overfor romaer har været forskellige efter krigen.

Fra mangelsamfund til overflodssamfund

Danmark og Sverige gik i tiden efter anden verdenskrig fra at være mangelsamfund til at blive et overflodssamfund, hvor efterspørgselen på arbejdskraft var stor, og almindelige borgere havde råd til at anskaffe nye forbrugsgoder som eksempelvis biler, fjernsyn og hårde hvidevarer.¹²² De store sociale og økonomiske omvæltninger stillede langt større krav til den offentlige service i forhold til tidligere tider, hvor familien og nærmiljøet som regel havde tilfredsstillet borgernes servicebehov. Borgere i overflodssamfundet ønskede blandt andet flere daginstitutioner til børnene, bedre undervisning samt udvidet adgang til hjemmehjælp og sundhedspleje for ældre og syge.¹²³ Omkring 1960 blev velfærdsstaten introduceret i Danmark af Socialdemokratiet som løsningen på samtidens nye udfordringer. I partiprogrammet fra 1961 slog socialdemokraterne fast, at det offentlige ikke blot skulle begrænse sig til at afhjælpe social nød. Staten skulle også sørge for, at alle borgere havde ret til en anstændig levestandard med blandt andet lige adgang til boliger, sundhedsvæsen og uddannelse.¹²⁴ Samtidig var velfærdsstaten baseret på, at alle borgere skulle bidrage til at finansiere velfærdssystemet ved progressiv beskatning. Hermed voksede *den samfundsnyttige borger* frem som et ideal, hvilket indebar, at alle borgere skulle bidrage til samfundsfællesskabet. Det forudsatte i høj grad, at man som borger i velfærdsstaten tog en uddannelse og havde et fast arbejde. Romaer blev ofte betragtet som nomader, hvis levevis stod i kontrast til majoritetsbefolkningens, der i altovervejende grad var bofaste. Romaers levevis blev således betragtet som værende *samfundsunyttig*, da en ikke-bofast tilværelse var svært forenelig med regelmæssig skolegang og permanent beskæftigelse, som velfærdsstaten var bygget op omkring. Romaers ret til *fast bosætning* og *skolegang* var imidlertid to indsatsområder, der ifølge danske og svenske myndigheder ville gøre romaer nyttige for samfundet.

---

¹²² Jespersen 2007:239

¹²³ Jespersen 2007:240

¹²⁴ Jespersen 2007:240

Efter anden verdenskrig var man i Danmark og Sverige desuden vidne til en markant økonomisk vækst. Væksten blev godt hjulpet på vej af Marshall-hjælpen, der stimulerede effektivisering af produktionsapparatet og liberalisering af handelen med udlandet. Moderniseringen af landbruget frigjorde desuden store arbejdskraftreserver. I Danmark oplevede antallet af industriarbejdere en tilvækst, der voksede i omtrent samme takt som afvandringen fra landbruget. I 1972 var der cirka 115 000 flere ansatte i industrien sammenlignet med kort tid efter anden verdenskrig.¹²⁵ Dertil kom en betydelig stigning af funktionærstillinger inden for blandt andet administration.¹²⁶ Arbejdskraftindvandring fra udlandet var imidlertid helt nødvendig for at det danske og det svenske samfund kunne fungere. Den rivende økonomiske udvikling genererede stor efterspørgsel på arbejdskraft fra udlandet.

Romaer ankommer til Danmark

De første romaer, der ankom Danmark efter ophævelsen af sigøjnerforbuddet i 1953, var primært koncentreret i to større grupper. Den ene gruppe slog sig ned i København i slutningen af 1960'erne, mens den anden gruppe bosatte sig i Helsingør i 1970'erne. Den første gruppe kom hovedsageligt fra Polen og boede i campingvogne. Helsingør-gruppen kom som gæstearbejdere fra Jugoslavien og flere af mændene fik arbejde på det lokale skibsværft.¹²⁷ I 1985 skønnede Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie, at der boede cirka 450 romaer i Helsingør og Frederiksværk og cirka 150 i København og Greve.¹²⁸ Disse tal er dog temmelig usikre, da romaer ikke registreres af danske myndigheder som romaer, men på baggrund af deres statsborgerskab. Tallene kan meget vel have været højere, efter som mange romaer og Helsingør-gruppen i særdeleshed sjældent har oplyst, at de er romaer, mest sandsynligt af frygt for at blive slået i hartkorn med det stereotype billede af den omrejsende, tyvagtige sigøjner, som ofte er genstand for mediernes opmærksomhed. Romaerne, der kom til Danmark i slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne blev ifølge Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie af danske myndigheder "(...)

---

¹²⁵ Jespersen 2007:237

¹²⁶ Jespersen 2007:239

¹²⁷ Fenger-Grøndahl 2006:332

¹²⁸ Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie (herefter DSFSH) 1985:1

*considered to be immigrants like all other foreign citizens in Denmark.*¹²⁹ Med andre ord havnede de tilflyttede romaer i samme kategori som andre indvandrere og flygtninge. Alligevel var danske myndigheder opmærksomme på, at romaer havde et særligt behov for ekstra hjælp og opfølgning på grund af de sociale forhold, de levede under.

Romaer gøres bofaste i Sverige

Den svenske sigøjnerudredning af 1956 slog fast, at den vigtigste hindring for, at romaer kunne inkluderes i samfundet, var, at de ikke havde et fast bosted. Udredningen afviste datidens gængse opfattelse af, at romaer skulle være i besiddelse af et særskilt vandregen. Flere forskere hævdede i starten af 1950'erne, at romaer havde et konstitutionelt behov for at vandre. Èn af disse forskere var den finske geograf og sociolog Ragnar Numelin, der i bogen *Vandringsfolk* beskrev romaers vandringsdrift som resultat af "(...) *vissa negativa anlag eller, rättare sagt i en viss anslagstypisk konstitution av psykisk eller moralisk natur, hos zigenarna och deras likar starkare accentuerad än hos andra vandringsfolk.*¹³⁰ Sigøjnerudredningen anførte, at romaers omrejsende levesæt havde andre årsager. Det blev især fremhævet, at romaer ofte rejste fra sted til sted for at skaffe sig et levebrød. Ofte udførte romaer erhverv som eksempelvis kobberslagerarbejde, som blev udført ved at rejse fra landsby til landsby. Ydermere fokuserede udredningen på, at lokalbefolkningen, der hvor romaer opholdt sig, ofte var fjendtligt overfor de besøgende romaer. Romaer rejste derfor som regel videre efter relativt kort tids ophold et sted.¹³¹

Sigøjnerudredningen kunne støtte sig til en interviewundersøgelse foretaget af regeringens sigøjnerekspert Carl-Herman Tillhagen. Tillhagen foretog i starten af 1950erne en interviewundersøgelse blandt 362 romaer, hvori han spurgte, om de havde et ønske om at blive bofaste. Et overvejende flertal svarede ja – 279

---

¹²⁹ DSFSH 1985:2

¹³⁰ SOU 1956:134

¹³¹ SOU 1956:134

personer – mens blot 83 personer svarede nej.¹³² Undersøgelsen var ment at være repræsentativ for de i alt cirka 740 romaer, der levede i Sverige i på denne tid, da Tillhagen havde efterstræbt at tale med én repræsentant for hver familie. Det lykkedes også næsten. De 362 adspurgte repræsenterede i alt 695 personer.¹³³

De svenske myndigheders bestræbelser på at gøre de svenske romaer bofaste blev ledsaget af et administrativt apparat, der skulle hjælpe romaer med at finde et sted at bo. På kommunalt plan blev der ansat sigøjnerkonsulenter, der skulle hjælpe romaer med at finde egnede bosteder. Derudover blev eksperter fra forskellige videnskabsfelter, herunder etnologer, socialmedicinere, pædagoger, psykologer og socialarbejdere, inddraget i projektet. Én af disse var etnolog Carl-Herman Tillhagen. Han hjalp svenske myndigheder med at indsamle viden om romaers situation i Sverige. Tillhagen hævdede, at arbejdet med at gøre Sveriges romaer til fuldmyndige borgere ville tage mindst én generation. Alligevel opfordrede han svenske myndigheder til at finde bosteder til romaerne hurtigst muligt. *"Det er därför man drivit på bosättningen, så att de snabbt kunde komma över den ominösa klyftan mellan de både kulturerna."*¹³⁴ Hermed trak Tillhagen frem, at arbejdet med at gøre romaer bofaste ikke blot var et socialt projekt, men også et med Baumans ord *kulturelt korstog*, hvis formål var at "nedkæmpe" forskellen mellem romaers kultur og majoritetsbefolkningens kultur ved at tilbyde romaer adgang til boliger.

I 1965 skrev Tillhagen, at det svenske romaproblem snart er løst, idet den onde cirkel, der i lang tid har præget de svenske sigøjnere, er brudt. Tillhagen begrundede sin optimistiske påstand med henvisning til, at 90 procent af Sveriges romaer er bofaste, mange af børnene går i skole og de voksne er på vej ind i erhvervslivet. Dog fandtes der nogle hundrede romaer, der stadig boede i telt og husvogne.¹³⁵ Ifølge Tillhagen blev romaerne generelt tilbudt bosteder

---

¹³² SOU 1956:135

¹³³ SOU 1956:135

¹³⁴ Tillhagen 1965:145

¹³⁵ Tillhagen 1965:142

med efter svenske forhold relativt god standard.¹³⁶ Myndighederne sørgede ofte for en gennemgribende istandsættelse af hus og lejligheder. I de tilfælde, hvor romaer var blevet anvist lejligheder af ældre eller ringe bygningsmæssig kvalitet, var der som regel tale om midlertidige løsninger, ifølge Sveriges sigøjnerekspert.¹³⁷ Når man sammenholder Tillhagens beskrivelse af bostedernes beskaffenhed med romakvinden Katarina Taikons optegnelser, får man et lidt andet billede af boligsituationen for de svenske romaer. Taikon skrev i 1970, at romaerne ofte blev tilbudt kolde, meget beskidte og gamle lejligheder uden varmt vand eller andre bekvemmeligheder. Desuden skriver hun, at romaerne ofte kom i en konfliktsituation med naboerne.¹³⁸ I Stockholm var arbejdet med at finde bosteder i starten af 1960'erne sværere end i resten af Sverige, selv om der i 1965 fandtes tre sigøjnerkonsulenter i socialforvaltningen.¹³⁹ Det var en stor udfordring at finde bosteder til romaer i Stockholm, fordi byen i forvejen havde stor boligmangel med ventetider på indtil 10 år.¹⁴⁰

Romaer gøres bofaste i Danmark

Kontaktudvalget vedrørende sigøjneres forhold i Danmarks rapport fra 1973 nævnedes flere gange de svenske bosættningstiltag rettet mod romaer. Der blev i rapporten efter svensk model blandt andet diskuteret, at det praktiske arbejde burde foretages af et særligt administrativt organ. *"Udvalget finder, at der i arbejdet med at hjælpe sigøjnere vil være brug for så specielle foranstaltninger, at der i arbejdet vil kunne være så mange individuelle hensyn at tage, at det vil være ønskeligt, at arbejdet med formidling af bistand til sigøjnerne henlægges til et særligt administrativt organ."*¹⁴¹ I København og Helsingør blev der efterfølgende efter min viden ikke oprettet et særligt organ, der skulle koordinere indsatsen overfor romaer. I stedet blev arbejdet integreret i den kommunale socialforvaltnings almindelige arbejdsopgaver. Det hænger muligvis sammen

---

¹³⁶ Tillhagen 1965:107

¹³⁷ Tillhagen 1965:107-109

¹³⁸ Taikon 1970:24

¹³⁹ Tillhagen 1965:137

¹⁴⁰ Tillhagen 1965:136

¹⁴¹ Kontaktudvalget for sigøjneres forhold i Danmark 1973:8

med, at danske myndigheder betragtede romaer som udenlandske borgere på lige fod med andre indvandrere og flygtninge. Med andre ord skulle romaer give anledning til særskilte institutionaliserede indsatser, som tilfældet var i Sverige. Dog findes der oplysninger om, at socialforvaltningen i København implementerede et integrationsprogram for romaer i slutningen af 1970'erne.¹⁴² Det skete, efter at en romafamilie henvendte sig til Velfærdsministeren i 1976 og bad om hjælp til at blive integreret i det danske samfund.

Integrationsprogrammet fokuserede på tre udfordringer: "1. *The Housing problem* 2. *The Educational problem*, and 3. *The Employment problem*."¹⁴³

Programmet blev overvåget af en sigøjnerkomité nedsat af socialforvaltningen i København. Ifølge et referat fra et afholdt møde i Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie ophørte sigøjnerkomitéen med at eksistere i 1981, fordi komitémedlemmerne måtte indse, at det ikke var muligt at integrere romaer i det danske samfund. Siden hen er romaer i København ikke blevet særbehandlet sammenlignet med andre udlændinge, ifølge mødereferatet, der ikke er angivet med årstal.¹⁴⁴

I København var det lige som i Stockholm svært at anvise boliger til romaer på grund af den i forvejen eksisterende boligkø. I 1973 fik nogle romaer anvist boliger i kommunens såkaldte husvildeboliger.¹⁴⁵ Det vil sige boliger, der er tiltænkt mennesker som af forskellige årsager er sat ud af deres bolig. Det samme var tilfældet for romaer, der ankom i Helsingør i 1970'erne.¹⁴⁶ Villaernes størrelse passede ifølge Dansk Selskab for Sigøjnerhistories rapport romaers livsstil perfekt, idet forholdsvis store familier havde mulighed for at bo under samme tag. Det lader altså til, at myndighederne forsøgte at imødekomme romafamiliers behov ved at tilbyde rummelige boliger. Husene blev udlejet af de lokale myndigheder mod en lav månedlig ydelse. Romafamilier boede her

---

¹⁴² Ifølge et mødereferat underskrevet med initialerne SR (formentlig foreningsmedlem Søren Rude). Mødet er trolig foranstaltet med udenlandske repræsentanter til stede, da referatet er skrevet på engelsk. Ukendt år og dato.

¹⁴³ Ibid

¹⁴⁴ Ifølge et mødereferat underskrevet med initialerne SR (formentlig foreningsmedlem Søren Rude). Mødet er trolig foranstaltet med udenlandske repræsentanter til stede, da referatet er skrevet på engelsk. Ukendt år og dato.

¹⁴⁵ Kontaktudvalget for sigøjneres forhold i Danmark 1973:21

¹⁴⁶ DSFSH 1985:5

gennem flere år, men eftersom de efter noget tid ikke længere var at betragte som hjemløse, som villaerne i udgangspunktet var tiltænkt, blev familierne i stedet tilbudt moderne 4- og 5-værelseslejligheder.¹⁴⁷ Ifølge Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie levede ingen bofaste romaer i campingvogne, skure eller under lignende forhold i Danmark i 1985.¹⁴⁸ Med andre ord så problemet med mangel på boliger ud til at være løst.

Strategiidentificering

I det følgende vil jeg først undersøge, om myndighederne betragtede romaer som misfits, samt om romaerne var genstand for overvågning. Dernæst vil jeg diskutere, staternes bestræbelser på at gøre romaerne bofaste kan klassificeres som strategi på baggrund af to teoretiske udlægninger af assimilationsbegrebet.

Bliver romaer betragtet som misfits?

Kontaktudvalget vedrørende sigøjneres forhold i Danmark bemærkede i deres rapport fra 1973, at romaers materielle grundlag har sit udspring i erhverv, der er tæt forbundet med en omrejsende tilværelse. Deres indtægtsgrundlag blev karakteriseret som *traditionelle tjenesteydelser*.¹⁴⁹ Som eksempler herpå nævnes blandt andet fortinnings- og kobberarbejde, tivolvirksomhed, skrothandel og forskellige former for omførselshandel, så som tæppesalg, der i starten af 1970'erne blev forbudt ved lov.¹⁵⁰ Disse erhverv blev anset for værende umoderne og nærmest uddøende, fordi efterspørgselen på de førnævnte ydelser var faldet markant i takt med industrialiseringen og udviklingen af en rendyrket underholdningsindustri. Konsekvensen var tiltagende fattigdom hos de europæiske romaer. Det indebar ifølge Kontaktudvalgets vurdering, en stærkt øget risiko for stigende kriminalitet begået af romaer, hvis de ikke "(...) ved egen

---

¹⁴⁷ DSFSH 1985:5

¹⁴⁸ DSFSH 1985:5

¹⁴⁹ Sigøjneres forhold i Danmark 1973:5

¹⁵⁰ DSFSH 1985:5

hjælp formår at omstille sig til gangbare erhverv på arbejdsmarkedet."¹⁵¹ På den anden side blev der lagt vægt på, at nogle romaer havde klaret at tilpasse sig det moderne samfund ved eget initiativ. Som eksempel herpå nævnes erhvervsdrivende som havde erstattet hestehandel med bilhandel. Nogle romaer havde endog formået at opgive en omrejsende tilværelse og fundet arbejde " (...) *inden for samfundets almindelige erhverv.*"¹⁵² Det havde ifølge Kontaktudvalget som regel krævet en særlig indsats af romaerne, da de ofte havde manglende eller uregelmæssig skolegang i bagagen. I Sverige pegede Socialdepartementets udredning i 1956 ligeledes på faren for stigende kriminalitet begået af romaer, hvis ikke deres stilling i samfundet blev forbedret. Risikoen for kriminalitet begået af sigøjnere skulle ifølge udredningen ikke undervurderes eftersom øvrige medborgere de seneste år havde oplevet en social, økonomisk og kulturel vækst, mens romaer var faldet uden om denne udvikling.¹⁵³ Romaer var altså ifølge danske og svenske myndigheder havnet i industri- og overflodssamfundets skygge. I Sverige lød vurderingen fra Socialdepartementet, der stod bag sigøjnerudredningen, at de færreste romaer ved egen hjælp ville formå at komme ud af denne skygge. Det omfattende administrative apparat, der blev institutionaliseret i forbindelse med de svenske bosætningstiltag, kan ses i lyset af denne baggrund.

Er romaer genstand for overvågning?

I Sverige var myndighederne allerede flere år før udgivelsen af sigøjnerudredningen i 1956 optaget af at holde et varsomt øje med sigøjnernes situation. Myndighederne var især optaget af at skaffe overblik over romaernes antal og finde ud af, hvilke sociale forhold, de levede under. Hen imod slutningen af 1940'erne havde Socialstyrelsen stillet krav om en særskilt udredning af sigøjnerbefolkningens situation. Omtrent på samme tid udgav politimyndighederne i Stockholm en rapport, der argumenterede imod, at kommunen skulle tillade videre immigration af sigøjnere med henvisning til den dystre sociale situation blandt de tilflyttede sigøjnere. Sociallæge John Takman

---

¹⁵¹ Sigøjneres forhold i Danmark 1973:5

¹⁵² Sigøjneres forhold i Danmark 1973:5-6

¹⁵³ SOU 1956:7

udførte efterfølgende en undersøgelse af romabefolkningen i Stockholm. Takman forsøgte at vise, at sigøjnernes situationen havde direkte sammenhæng med den fattigdom, de levede under. Ydermere pegede han på, at romaerne ikke adskilte sig fra andre individer eller grupper, der levede under lignende forhold.¹⁵⁴

Det var først i 1970'erne, at romaer for alvor blev genstand for overvågning fra danske myndigheders side efter krigen. Det var også først i slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne at romaindvandringen til Danmark blev markant efter krigen, blandt andet som følge af, at industriboomet skabte efterspørgsel på arbejdskraft fra udlandet. Den svenske sigøjnerudredning af 1956 var en omfattende rapport på cirka 150 sider inklusive diverse bilag. Sigøjnerekspert Tillhagens bog var omtrent i samme størrelsesorden. Til sammenligning fyldte det danske sigøjnerkontaktudvalgs rapport 34 sider, Dansk Selskab for Sigøjnerhistorier rapport var 44 sider lang. Forskellen i rapporternes størrelse er et udtryk for, at romaer i Sverige blev viet langt mere opmærksomhed end i Danmark. Den svenske sigøjnerudredning blev udgivet to år efter at indvandringsforbuddet for romaer blev ophævet. Således kan myndighederne have frygtet for, at der ville indvandre en række romaer til Sverige i de kommende år. På denne baggrund var det hensigtsmæssigt at indsamle viden om romaers leveforhold, således at myndighederne var forberedt, når romaerne ville ankomme til svensk jord.

I slutningen af 1960'erne forsøgte svenske myndigheder at sætte en stopper for den såkaldt *spontane indvandring* af romaer til Sverige, der blev opfattet som en trussel. Flere og flere romaer indvandrede til Sverige fra Sydeuropa. I 1968 nedsatte det svenske indenrigsdepartement en arbejdsgruppe, der skulle belyse spørgsmålet vedrørende udenlandske romaers indvandring til Sverige. På dette tidspunkt var Sverige blandt de mest attraktive indvandringslande for romaer. På denne baggrund frygtede svenske myndigheder for masseindvandring blandt de mange hundredetusinder af europæiske romaer. Arbejdsgruppen pegede i sin redegørelse fra 1969 på, at en *organiseret overførsel* af *ikke-nordiske sigøjnere* ville være at foretrække frem for den hidtidige spontane indvandring. Dermed

---

¹⁵⁴ Montesino 2010:22

ville man have mulighed for at planlægge modtagelsen og tilpasningsarbejdet på forhånd.¹⁵⁵ I planlægningsarbejdet blev der lagt vægt på, at der i forvejen fandtes et administrativt apparat, der kunne medvirke til at sluse romaer ind i samfundet. Målgruppen for den organiserede indvandring var udenlandske romaer med et socialt handikap.¹⁵⁶ Det vil sige romaer, der ikke havde gået i skole, og som havde manglende erfaring inden for erhvervsgrerne, der blev opfattet som gangbare på det svenske arbejdsmarked.¹⁵⁷ Sverige inviterede især romaer fra europæiske flygtningelejre, der var blevet oprettet efter anden verdenskrig. En del romaer blev efter krigen overført til opsamlingslejre for flygtninge i blandt andet Italien og Østrig. Denne gruppe af romaer var blevet nægtet indrejse til andre europæiske lande. Den organiserede overførsel af romaer kom hovedsageligt fra de to førnævnte lande og kan ses som udtryk for et svensk bidrag til løsning af et større flygtningeproblem i Europa.¹⁵⁸

Dansk Selskab for Sigøjnerhistorier rapport indeholder en række faktuelle oplysninger om romaer i København og især Helsingør med særligt fokus på romaers situation i folkeskolen. Eksempelvis førte Helsingør kommune i perioden 1969-1985 oversigt over antallet af drenge og piger fra "kendte sigøjnerfamilier." I statistikopgørelsen står der i den engelske følgetekst: "*Counting of boys and girls from known Gypsi-families.*"¹⁵⁹ Det er svært at dømme ud fra kilden, hvordan kendte familier skal forstås. Muligvis er der tale om drenge og piger fra familier, som Helsingør kommune af en eller anden grund holdt øje med i forvejen.

Strategiklassificering

Både danske og svenske myndigheder betragtede romaer som en gruppe mennesker, der var dårligt tilpasset til at leve i det danske og det svenske samfund. Jeg har fundet belæg for, at romaer blev betragtet som socialt og økonomisk mistilpassede i overflodssamfundet, fordi de i høj grad var

---

¹⁵⁵ Sigøjneres forhold i Danmark 1973:6

¹⁵⁶ Montesino 2010:36

¹⁵⁷ SOU 2010:160

¹⁵⁸ Montesino 2010:34

analfabeter og i meget ringe omfang havde erfaring med "gængse" jobs i det danske og det svenske samfund. Myndighederne overvågede desuden romaer nøje via statusrapporter, udredninger og statistiske opgørelser. Romaer var genstand for større opmærksomhed i Sverige gennem en årrække, hvilket måske kan tolkes som udtryk for, at svenske myndigheder frygtede for masseindvandring af romaer efter indrejseforbuddet blev ophævet i 1954 og derfor tog romaspørgsmålet mere alvorligt end danske myndigheder. Desuden var antallet af romaer højere i Sverige. I 1922 rapporterede svensk politi rundt omkring i landet om 1833 tatere og sigøjnere, mens kirkesognene kunne berette om 2575 tatere, sigøjnere og "med dem jämställda." I 1920'erne og 1930'erne blev det mere almindeligt end tidligere at definere personer uden slægtskab med omrejsende familier som tatere. I 1942 var antallet registrerede tatere alene 7668.¹⁶⁰ Til gengæld blev der i 1945 registreret ca. 500 sigøjnere.¹⁶¹ Bartels og Brun anslog, at der fandtes et sted mellem 700 og 800 sigøjnere i Danmark i 1943.¹⁶²

Myndighedernes mål om at gøre romaer bofaste i 1960'erne og 1970'erne ligger tæt op ad det *socialt orienterede syn på assimilation*, fordi myndighederne mente, at hvis man gav romaer adgang til boliger på lige fod med andre borgere, ville de på sigt opnå samme tilknytning til arbejdsmarkedet, uddannelse m.v. som majoritetsbefolkningen. Ved at gøre romaer bofaste kunne danske og svenske myndigheder desuden forvandle dem til *samfundsnyttige borgere*. Hvis romaer udnyttede denne mulighed, ville de således kunne bidrage til velfærdssamfundets udvikling.

Danske og svenske myndigheders strategi vil imidlertid også kunne klassificeres som en *kulturel assimilationsproces*, fordi de var stærkt optaget af romaers levesæt, normer og skikke, men frem for alt deres ikke-bofaste tilværelse, der forekom svært forenelig med majoritetssamfundets kultur. Omrejsende romaer blev opfattet som *samfundsnyttige*, fordi de ikke ville være i stand til at bidrage

---

¹⁶⁰ Broberg og Tydén 1991:147

¹⁶¹ SOU 1956:40

¹⁶² De fleste blev defineret som "mixed Gypsies," idet mange havde indgået ægteskab med danske borgere. Bartels og Brun 1943:71

til velfærdssamfundet. Baumans gartnerstatsmetafor har en vis forklaringskraft i henhold til at skildre dette forhold. Efter 1950 blev omrejsende romaer stemplet af danske og svenske myndigheder som ukrudt, fordi de var samfundsnyttige. Til forskel fra i 1930erne blev der derimod ikke diskuteret sterilisation af romaer. Derimod var der i efterkrigstidens danske og svenske gartnerstat rum for sameksistens i samfundshaven mellem nyttevækster og ukrudt. I stedet for at fjerne samfundets ukrudt, ville landene nu give ukrudtsvækster, forstået som de svage i samfundet, de samme rettigheder som alle andre borgere. De skulle samtidig også bidrage til samfundet på baggrund af fast arbejde og betaling af skat. Romaers omrejsende levestil blev opfattet som en hindring på vej til opfyldelsen af idealet om *den samfundsnyttige borger*. Derfor så den danske og svenske stat sig ledsaget til at tage handskerne frem med henblik på at luge denne samfundsnyttige levestil væk.

Hvorfor var danske myndigheder mere optaget af angsten for et kultursammenstød?

Ifølge Bauman er moderne nationalstater ofte præget af en "os"- "dem"-tankegang.¹⁶³ Han hævder, det er et karakteristisk kendetegn ved moderniteten, at man ønsker at fremstille oppositioner eller mere nøjagtigt lave dikotomier.¹⁶⁴ I tråd med denne tankegang fremstår eksempelvis "de" – forstået som sigøjnere – som stående i opposition til "os" – det vil sige myndighederne eller i større forstand majoritetssamfundet. Denne trang til at fremstille oppositioner skal i Baumans optik forstås på baggrund af en angst for at blande forskellige kulturer sammen.¹⁶⁵ Hermed kan myndighedernes skeptiske holdning til romaer tolkes som frygt for sammenblanding af to vidt forskellige kulturer.

Det danske sigøjnerkontaktudvalgs rapport havde et højere fokus på et kultursammenstød i relationen mellem romaer og det danske majoritetssamfund, end den svenske sigøjnerudredning. Det kan eksemplificeres ved rapporternes retoriske sprogbrug. Den svenske sigøjnerudredning pegede

---

¹⁶³ Bauman 2005:32

¹⁶⁴ Bauman 2005:32

¹⁶⁵ Bauman 2005:32

også på, at romaers livsstil er grundlæggende anderledes end andre medborgeres, men en "os"- "dem" retorik fyldte mindre end i den danske rapport fra 1970'erne. For eksempel bemærkede Kontaktudvalget i Danmark, at mange sigøjnere møder det omkringliggende samfund med "(...) *en anden tidsfornemmelse og retsopfattelse, end den samfundet normalt forventer at møde hos de beskæftigede.*"¹⁶⁶ Hermed opstilles en kontrast mellem "os" – det vil sige det danske samfund - hvor man normalt kommer til tiden og har høj tillid til, at retssystemet løser konflikter mellem borgere, og "dem" – sigøjnerne – der har et mere løssluppet forhold til tid, og som ofte løser konflikter på egen hånd. Den svenske sigøjnerudredning skelnede også mellem "os" – det svenske majoritetssamfund og "dem" – sigøjnerne, men udredningen har en mere nuanceret tilgang til romaspørgsmålet og foreslår etableringen af et administrativt apparat, der særskilt skal hjælpe sigøjnere, hvilket formentlig har sammenhæng med, at den svenske sigøjnerudredning var baseret på interviews med romaer. Således havde svenske myndigheder talt med "dem" eller "de andre, som det handlede om," før de analyserede romaernes situation og kom med anbefalinger til, hvad der burde gøres for at løse romaproblemet. Med andre ord fremstod romaer ikke blot som objekter for svenske myndigheder, men også som subjekter eller medborgere, der skulle have medindflydelse i henhold til de strategier, myndighederne udmejslede. I det danske sigøjnerkontaktudvalgs rapport fremstod sigøjnere i høj grad som "de andre" eller et passivt objekt.

Danske og svenske myndigheder betragtede romaers omrejsende levestil som en trussel, idet den ikke passede ind i et moderne samfund. Ophavet til denne livsstil blev forklaret noget forskelligt af det danske sigøjnerkontaktudvalg og den svenske sigøjnerudredning. Denne observation er interessant, fordi den kan tolkes som et udtryk for, at svenske myndigheder betragtede romaspørgsmålet på en anderledes måde end danske myndigheder. Svenske myndigheder så romaspørgsmålet i et mere nuanceret billede, idet de i højere grad betragtede romaers sociale position fra romaers vinkel, hvilket kan være med til at forklare, hvorfor Sverige valgte at særbehandle romaer i forhold til andre borgere. Sigøjnere fremstilledes af det danske sigøjnerkontaktudvalg som en

---

¹⁶⁶ Sigøjneres forhold i Danmark 1973:6

befolkningsgruppe, hvis problemer adskiller sig fra de "(...) *almindelige sociale problemer*" i samfundet.¹⁶⁷ Grunden blev angivet at være, at sigøjnere "(...) *gennem århundreder har levet som nomader blandt den bofaste europæiske befolkning.*"¹⁶⁸ Romaernes forskellighed fra majoriteten ses hermed i lys af deres historiske ikke-bofaste levesæt, der står i stærk kontrast til den europæiske og hermed også danske måde at organisere sin tilværelse på. Den svenske udredning fra 1956 foretog en noget mere kompleks analyse af romaspørgsmålet, idet den inddrog majoritetssamfundets delansvar for romaernes misere. Socialdepartementet anførte, at sigøjnernes særstilling i samfundet delvist kan forklares med deres ambuleringende livsførelse samt "(...) *deras avvikande levnadsvanor över huvud.*"¹⁶⁹ Udredningen pegede videre på samfundets generelt mangelfulde kendskab til sigøjnernes leveforhold som et problem. Samtidigt henledte rapporten opmærksomheden på, at sigøjnernes anderledeshed ikke blot kunne forklares med sigøjnernes specielle levesæt. I stedet bør det svenske majoritetssamfund tage hovedansvaret på sig, mente Socialdepartementet. Hermed fandt departementet det relevant at erkende, at det svenske majoritetssamfund havde et betydeligt ansvar i forhold til at sigøjnerne var blevet behandlet dårligt i en årrække. Eksempelvis må den århundredelange forfølgelse af sigøjnere i Sverige som i resten af Europa have haft en afgørende indvirkning med hensyn til at bringe sigøjnerne tættere sammen til forsvar og modstand mod samfundet, blev der anført i udredningen.¹⁷⁰ "*Få gör klart för sig, att den viktigaste orsaken till att zigenaren inte kan läsa eller skriva är, att samhället och omständigheterna hindrat honom att gå i skola, få inser att även samhället har skuld i det förhållandet, att han inte är bofast, ännu färre tänker på att et nomadfolk med nödvändighet måste ha en helt annan upppfattning av hygien, bostadsfrågor, umgängesvanor m.m. än ett sedan hedenhös bofast folk.*"¹⁷¹

---

¹⁶⁷ Sigøjneres forhold i Danmark 1973:4

¹⁶⁸ Sigøjneres forhold i Danmark 1973:4-5

¹⁶⁹ SOU 1956:11

¹⁷⁰ SOU 1956:11

¹⁷¹ SOU 1956:130

På baggrund af ovenstående, kan man spørge sig hvorfor det danske sigøjnerkontaktudvalg var mere optaget af *kultursammenstød* end den svenske sigøjnerudredning. Det hænger formentlig delvist sammen med, at den svenske sigøjnerudredning primært diskuterede, hvad der skulle gøres ved de *svenske sigøjnere*. Den svenske sigøjnerudredning af 1956 gjorde det klart, hvilke sigøjnere, der skulle behandles på en særlig måde og hermed blandt andet tilbydes almindelige boliger. Således blev der skabt en opdeling mellem *svenske zigenare*, der blev opfattet som svenske statsborgere og *utländska zigenare*, der skulle behandles på lige fod med andre udlændinge. ”*Naturligtvis har de föreslagna åtgärderna tillkommit uteslutande med tanke på de svenska zigenarna, d.v.s. de zigenare, som är svenska medborgare (...) eller som vistats så länge här i landet, att de, även om de inte förvärvat svenskt medborgerskab, dock får anses höra till det svenska samhället.*”¹⁷² Her ser man de første tendenser i Sverige til særbehandling af romaer, selv om den var noget selektiv i forhold til hvilke romaer, der skulle særbehandles, hvilket har dannet præcedens for svenske myndigheders romapolitik siden hen. Med hensyn til udenlandske sigøjnere slog sigøjnerudredningen fast, at ”*därest främmande länders zigenare skulle komma in i landet, bör de behandlas som alla andra utlänningar och någon specialhjälp på grund av att de är zigenare bör självfallet inte komma ifråga.*”¹⁷³ Den svenske sigøjnerudredning blev forfattet blot to år efter at indvandringsforbuddet for romaer blev fjernet i Sverige. Derfor var der nok en vis skepsis blandt myndighederne overfor fremmede romaer.

Det danske sigøjnerkontaktudvalg skulle på den anden side udelukkende forholde sig til *udenlandske sigøjnere*. Udenlandske sigøjnere blev taget ind i varmen i Sverige omtrent på samme tidspunkt, som der ankom grupper af udenlandske sigøjnere til Danmark – det vil sige i slutningen af 1960erne og starten af 1970erne. De udenlandske sigøjnere, der kom til Sverige i slutningen af 1960erne, skulle imidlertid være genstand for de samme hjælpetiltag som de svenske sigøjnere fik i starten af årtiet, og de fik derfor også særbehandling i forhold til andre udlændinge. Et relativt omfattende administrativt apparat blev

---

¹⁷² SOU 1956:19

¹⁷³ Ibid

etableret med henblik på at hjælpe romaer. Romaerne, der indvandrede til Danmark, blev til gengæld betragtet som udlændinge, der skulle behandles på lige fod med andre flygtninge og indvandrere, selv om myndighederne havde øje for, at de havde særskilte behov. Danmark fastholder fremdeles denne linje overfor romaer, mens romaer modtager særbehandling i langt højere grad i Sverige.

Hvis man løfter blikket væk fra politiske strategier overfor romaer og sammenligner dansk og svensk indvandringspolitik, hører man ofte, at debatkulturen i de to lande har været og stadig er vidt forskellig. Danmarks Radios korrespondent i Stockholm bemærkede før det svenske Riksdagsvalg i efteråret 2010, at asyl- og indvandringspolitiske emner fylder langt mindre i den politiske debat i Sverige.¹⁷⁴ Ydermere lagde han vægt på, at en "os"- "dem"-retorik ses hyppigere i den danske indvandringsdiskurs, hvilket det danske sigøjnerkontaktudvalgs rapport også var præget af.¹⁷⁵ Danske myndigheders angst for kultursammenstød mellem romaer og majoritetsbefolkningen i Danmark kan måske også forklares med, at Danmark og Sverige havde forskellige erfaringer under anden verdenskrig. Danmark var i modsætning til Sverige besat af en fremmed, tysk besættelsesmagt under krigen. Det havde alvorlige konsekvenser for dansk økonomi efter krigen. Frem til midten af 1950'erne havde Danmark en af de laveste økonomiske vækstrater i Europa. Ligeledes var arbejdsløsheden høj - omkring 10 % af arbejdsstyrken var uden arbejde.¹⁷⁶ Mangelen på fremgang skyldtes blandt andet, at der ikke var blevet foretaget nyinvesteringer under besættelsen. Industriens produktionsapparat fremstod derfor nedslidt og utidssvarende.¹⁷⁷ Sveriges industrielle vækst kom tidligere i gang efter krigen, blandt andet som følge af, at landet ikke havde været besat af tyske tropper under krigen. Den svenske økonomi kom altså hurtigere i gang efter krigen, hvilket indebar, at Sverige blev et indvandringsland tidligere end Danmark, fordi landet på et tidligere tidspunkt fik behov for arbejdskraft fra udlandet. Sverige havde frivilligt modtaget omkring 200 000 indvandrere og

---

¹⁷⁴ Ifølge DR's korrespondent i Stockholm Mads Kvale, Horisont P1, 14.09.2010

¹⁷⁵ Ibid

¹⁷⁶ Jespersen 2007:233

¹⁷⁷ Jespersen 2007:233

flygtninge fra det sønderbombede Europa og de tyske koncentrationslejre kort tid efter krigen.¹⁷⁸På denne baggrund kunne svenskere tidligere vænne sig til mennesker, der talte et andet sprog og havde en anden kulturel baggrund end majoritetsbefolkningen. Danmark kan siges at have haft et noget mere anstrengt forhold til flygtninge, fordi landet i vinteren 1945 modtog en række tyske flygtninge på flugt fra den fremrykkende sovjetiske hær. De tyske flygtninge kom til landet på et tidspunkt, hvor en række modstandsfolk blev henrettet af tyskerne. Derfor var de som regel upopulære i befolkningen.¹⁷⁹ Den forholdsvis upopulære tilstedeværelse af tyske flygtninge i Danmark frem til 1949, hvor de sidste flygtninge blev sendt hjem, kan have medvirket til, at danske myndigheder havde større aversion overfor indvandring fra syd end de svenske.

Delkonklusion

I denne del af analysen er jeg kommet frem til, at danske og svenske myndigheders bestræbelser på at gøre romaer bofaste kan klassificeres som assimilationspolitik. Jeg har foretaget denne klassificering på baggrund af to analysespørgsmål. For det første har jeg spurgt, om romaer blev betragtet af myndighederne som *misfits*, og for det andet har jeg spurgt, om de var genstand for overvågning. Romaer blev betragtet som *misfits*, idet de blev beskrevet som fattige mennesker, der var havnet i industri- og overflodssamfundets skygge. Danske og svenske myndigheder betonedede endvidere, at de fleste romaer udøvede traditionelle tjenesteydelser, der var nært tilknyttet en omrejsende tilværelse. Romaernes dårlige tilpasning hang ifølge danske myndigheder først og fremmest sammen med, at de gennem århundreder havde levet som nomader. Svenske myndigheder lagde imidlertid hovedansvaret for romaernes svære sociale og økonomiske situation på det svenske majoritetssamfund. Myndighederne betragtede romaers omrejsende levestil som en *trussel*, idet den ikke passede ind i et moderne samfund. En ikke-bofast tilværelse var desuden nært forbundet med uddøende og utidssvarende erhvervsmuligheder og dermed ophav til fattigdom og social nød. Ydermere var romaer ikke i stand til at komme

---

¹⁷⁸ Ifølge Hans Mouritzen, udenrigspolitisk forsker ved Dansk Institut for Internationale Studier, Horisont P1, 14.09.2010

¹⁷⁹ <http://www.befrielsen1945.dk/temaer/befrielsen/flygtninge/index.html>

regelmæssigt i skole eller passe et fast arbejde, lød myndighedernes vurdering. Set ud fra denne betragtning var kernen til at løse romaproblemet i myndighedernes øjne i første omgang at gøre romaerne bofaste. Romaer blev overvåget gennem en årrække i Sverige, især frem til 1970. Det skal formentlig ses på baggrund af, at den svenske stat frygtede for masseindvandring af romaer efter ophævelsen af sigøjnerforbuddet i 1953. Romaer var også genstand for overvågning i Danmark, men i mindre grad end i Sverige.

Danske og svenske myndigheders arbejde med at gøre romaer bofaste var dels et *socialt forankret assimilationsprojekt*, der skulle give romaer lige adgang til at komme ind på boligmarkedet. Projektet var forankret i idéen om, at romaer skulle blive bofaste og dermed på sigt ville blive nyttige samfundsborgere, der kunne bidrage til samfundets udvikling i modsætning til omrejsende romaer, som ikke formåede at have et fast arbejde og komme regelmæssigt i skole. På den anden side var der tale om et *kulturelt orienteret assimilationsprojekt*, idet myndighederne som antydte ville, at romaer fuldstændigt skulle opgive en omrejsende tilværelse til fordel for et bofast levesæt. I henhold til Zygmunt Baumans gartnerstatsmetafor kan der argumenteres for, at gartnerstaten gik ind i en ny fase efter krigen i Danmark og Sverige. Nu blev der skabt rum for sameksistens mellem nytteplanter og ukrudt på baggrund af velfærdsstatens vision, om at alle borgere skulle have lige adgang til boliger, uddannelse m.v. Romaers omrejsende levestil skulle imidlertid luges væk, for at romaer skulle blive til samfundsnyttige borgere. I stedet for at fjerne samfundets ukrudt, ville landene nu give ukrudtsvækster, forstået som de svage i samfundet, de samme rettigheder som alle andre borgere. De skulle samtidig også bidrage til samfundet på baggrund af fast arbejde og betaling af skat.

I den sidste del af analysen har jeg peget på, at det danske sigøjnerkontaktudvalg var mere optaget af et kultursammenstød end den svenske sigøjnerudredning, som i højere grad betonedede kulturel tilpasning. Forskellen kan dels forklares med, at den svenske sigøjnerudredning, lavet af Socialdepartementet i 1956, først og fremmest forholdt sig til svenske romaer, mens den danske rapport skrevet af Kontaktudvalget vedrørende sigøjneres forhold i Danmark i 1973

omtalte foranstaltninger knyttet til udenlandske romaer. Danske myndigheders fokus på kultursammenstød kan også ses på baggrund af Danmarks anderledes krigserfaringer end Sverige. Sverige fik behov for arbejdskraftindvandring allerede i 1950erne. Den svenske industriproduktion kom hurtigere i gang i Sverige efter krigen, da landets produktionsapparat stod uberørt. Den økonomiske vækst kom senere i gang i Danmark efter krigen, fordi landet havde været besat og derfor ikke havde foretaget tiltrængte nyinvesteringer i produktionsapparatet. På baggrund af denne udvikling var den svenske befolkning vant til mennesker, der talte et andet sprog og som havde en anden hudfarve, tidligere end i Danmark, hvilket kan have ført til en større tolerance overfor romaer.

5 Analyse af perioden 1950-2012 (del 2)

Romabørns skolegang

I det følgende vil jeg foretage en undersøgelse af myndighedernes arbejde med at give romaer adgang til at gå i skole, fordi romabørns skolegang blev et prioriteret indsatsområde efter 1950 i Danmark og Sverige. Fokusområdet vil være romabørns skolegang i folkeskolen. Det er ikke muligt at danne sig et helhedsbillede af romaers skolesituation på landsplan hverken i Danmark eller i Sverige, da mange romaer har gået i almindelige danske og svenske folkeskoler. Disse romaer er ikke blevet registreret af myndighederne. I den følgende analyse vil jeg koncentrere mig om tiltag overfor romaer i kommuner, der har udbudt særlige undervisningstilbud på grund af romaelevers individuelle forudsætninger og behov i skolen.

Først vil jeg kort skitsere danske og svenske myndigheders tiltag overfor skoleelever fra fattige familier samt romaer i tiden før 1950. Herefter vil jeg præsentere danske og svenske eksempler på særskilte undervisningstilbud til romabørn i skolen. Eksemplerne er hentet fra Dansk Selskab for Sigøjnerhistorier rapport fra 1985 samt det svenske Skolverkets rapport fra 1999. Dernæst vil jeg på baggrund af to analysespørgsmål samt ud fra to forskellige syn på assimilationsbegrebet forsøge at klassificere danske og svenske myndigheders strategier. Til sidst vil jeg forklare, hvorfor landenes strategier har været forskellige.

Undervisningspligt

I 1814 blev der indført undervisningspligt i Danmark. En anordning i Grundloven slog fast, at alle børn skulle sendes i skole fra 6-7-års alderen og frem til børnene havde nået konfirmationsalderen.¹⁸⁰ I Sverige blev undervisningspligten indført i 1842.¹⁸¹ Obligatorisk skolegang var imidlertid ikke selvklart for de fattigste dele

---

¹⁸⁰ Enoksen 2005

¹⁸¹ Montesino 2010:41

af befolkningen. Repressive tiltag blev indført overfor fattige familier, der ikke overholdt undervisningspligten. Som regel blev børnene taget hånd om af sociale myndigheder.

Allerede i 1787 skrev den tyske videnskabsmand Heinrich Grellmann, at "*Gehörige Sorge (...) für Kinder, für ihre Erziehung, und ihren Umgang, würde die gute Absicht mit Gedeihen segnen.*"¹⁸² Grellmann mente, at nøglen til inklusion af romaer i samfundet var at give romabørn adgang til at gå i skole. Således kunne de blive til en ressource for staten og gøres til samfundsnyttige borgere. Denne tanke blev først til virkelighed i Danmark og Sverige i takt med den socialpolitiske udvikling efter krigen. Romabørn fik nemlig sjældent tilbud om at gå i en almindelig skole i Danmark eller Sverige før 1950. I Sverige blev der nogle steder tilbudt ambulerende skoleundervisning, hvor lærere tog ud til romalejre og underviste børnene i en kortere periode. Ifølge Montesino var undervisningen et udtryk for, at svenske myndigheder havde ændret syn på de romaer, der opholdt sig i Sverige.¹⁸³ Romaer blev nu betragtet som fattige medborgere, der havde behov for hjælp. Efter 1950 kom romabørns ret og pligt til at komme i almindelige folkeskoler i søgelyset i Sverige. Omkring 1970 blev romaers obligatoriske skolegang også et tema i Danmark. Tanken om at romaer skulle inkluderes i det svenske og det danske skolefællesskab skal naturligvis ses i sammenhæng med den almindelige undervisningspligt, der havde eksisteret siden 1800-tallet, men koblingen mellem romaers adgang til at gå i skole og velfærdsstaten er også central i denne forbindelse. Velfærdsstaten skulle sikre alle borgere lige adgang til at tage en uddannelse. Borgere, der gennemførte en uddannelse, blev endvidere opfattet som *samfundsnyttige borgere*, idet de kunne bidrage til samfundets udvikling med deres viden og kompetencer.

---

¹⁸² Grellmann 1807:186

¹⁸³ Montesino 2010:44

Romaklasser i Helsingør¹⁸⁴

I Helsingør blev der omkring midten af 1970'erne oprettet særlige modtageklasser for romabørn.¹⁸⁵ Senere blev børnene optaget i de almindelige klasser. Skolerne oplevede imidlertid problemer med, at børnenes fremmøde var lavt, selv om familierne havde fast bopæl. I 1982 lukkede Helsingør skibsværft, og som følge heraf mistede en del mænd med romabaggrund deres arbejde. Efterfølgende fik kommunen øjnene op for de sociale problemer, der prægede romaerne i området. I det samme år som skibsværftet blev afviklet, besluttede de kommunale myndigheder at oprette en såkaldt *zigøjnerklasse* for romaelever. I udgangspunktet var romaklassen ment som en midlertidig ordning, hvor eleverne efter tre måneders læring i skolerutiner og regler for socialt samvær skulle tilbage i almindelige klasser. I løbet af 1990'erne, hvor der indvandrede et ukendt antal romaer fra Balkan-området, blev zigøjnerklassen imidlertid udvidet med yderligere to klasser.¹⁸⁶ De fleste romaelever havde forladt Balkan på grund af krig og politisk uro. I 2001 blev målgruppen for klasserne af kommunen betegnet som "*Romaelever, der ikke kan rummes i normalklasse eller specialklasse.*"¹⁸⁷ Med andre ord var der tale om et undervisningstilbud for romaelever med helt særlige behov. Helsingør kommune brugte i perioden 2000-2002 økonomisk straf som virkemiddel overfor romaforældre. Virkemiddelet gik ud på at nedsætte udbetalingen af forældrenes kontanthjælp - 750 kr. per dag - hvis deres børn ikke kom i skole. Ordningen blev erklæret ulovlig af det sociale ankenævn og derfor afskaffet. Der var tale om en strafordning, der havde reminiscenser til det tidligere begreb skolemulkt, der frem til 1970 kunne opkræves i form af bøder, hvis forældre ikke overholdt elevernes undervisningspligt.¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ Dansk Folkemindesamling er i besiddelse af et omfattende materiale vedrørende romaklasser ved skolen i Lundegade/Byskolen i Helsingør Kommune. Jeg har ansøgt om at få tilgang til materialet. Ansøgningen blev afslået med henvisning til at materialet er klausuleret, da man vurderer, at børnene og dermed deres familier vil være let genkendelige, selv om de er nævnt med initialer.

¹⁸⁵ Fenger-Grøndahl 2006:332

¹⁸⁶ Fenger-Grøndahl 2006:332

¹⁸⁷ Helsingør Kommune 2001:80

¹⁸⁸ <http://www.romnet.dk/helsingk.html>. Undervisningsminister Bertel Haarder foreslog i øvrigt at genindføre skolemulktordningen i 2003 med inspiration fra det han kaldte *Helsingør-modellen*, men idéen blev droppet på grund af manglende politisk opbakning.

Romaklasserne eksisterede indtil skoleåret 2004-2005, hvor de blev lukket, efter at de kommunale myndigheders behandling af romabørn var blevet stærkt kritiseret. I 2004 afgjorde Statsamtet, at romaklasserne var ulovlige i henhold til den danske folkeskolelov. Året efter fandt Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling, at Helsingør Kommune "(...) havde overtrådt lov om etnisk ligebehandlings forbud mod indirekte forskelsbehandling ved at have oprettet og drevet særlige klasser for elever med højt fravær, hvori der alene var placeret elever med roma baggrund."¹⁸⁹ Elevernes faglige præstationsniveau var i øvrigt meget ringe efter at have gået i en romaklasse på grund af højt fravær, og eleverne kom aldrig tilbage i en almindelig klasse, selv om det oprindeligt var intentionen bag etableringen af romaklasserne.¹⁹⁰ De seneste år har kommunen desuden haft en vis succes med at nedbringe elevernes fravær ved hjælp af et opsøgende team bestående af to kommunalt ansatte damer, de såkaldte *morgenfruer*, som er taget hjem til romafamilier, hvis børnene ikke er kommet i skole. Hensigten bag denne ordning, er at etablere/genetablere kontakten mellem hjem og skole.¹⁹¹

Romaklasser i Sverige

Der findes også eksempler fra Sverige, hvor etablering af særskilte romaklasser har fundet sted. Ved Rinkeby skolan, der er beliggende i en forstad til Stockholm, har der eksisteret en særskilt undervisningsgruppe udelukkende for romaelever. I 1999 rapporterede Skolverket, at klassen havde store udfordringer i forhold til elevernes fravær. Fraværsprocenten lå et sted mellem 60 % og 70 %.¹⁹² Skolen har forsøgt at knytte lærerassistenter, der er romaer, til klassen, men uden at lykkes. I 1999 var det heller ikke lykkedes at knytte lærere med romabaggrund til klassen, selv om skolen gjorde en særskilt indsats herfor. Det samme har været tilfældet i Helsingør. Her lykkedes det kommunen i 1970'erne at finde en lærer fra Jugoslavien. Læreren foretog rutinemæssige besøg i elevernes hjem og

---

¹⁸⁹ Klagekomitéen for etnisk ligebehandling 2005

¹⁹⁰ <http://romnet.dk/romaklasser.html>

¹⁹¹ Helsingør Kommune, *Morgenfruerne*, 2004

¹⁹² Skolverket 1999:12

talte forældrenes modersmål. Det havde umiddelbart positiv effekt med hensyn til at reducere elevernes fravær, men læreren var kun ansat for en kortere periode.¹⁹³ Et andet svensk eksempel, Nytorpsskolan i Stockholm, har siden 1994 haft en særskilt undervisningsgruppe for romaelever, der er adskilt fra den almindelige skoleundervisning. Lærerne er selv romaer, der taler romani, romaernes eget sprog, hvilket ser ud til at have påvirket romaernes interesse for skolen. Ifølge Skolverkets rapport fra 1999 er fremmødet blandt eleverne godt.¹⁹⁴ En måske endnu vigtigere forklaring på, at romaers fravær i skolen er lavt, kan være, at romaklassen ved Nytorpskolan er opstået på baggrund af initiativ fra romaer – ikke fra majoritetssamfundet.

Strategiidentificering

I danske og svenske myndigheders øjne var det tydeligt, at romaelever mødte i skole med helt andre forudsætninger end danske og svenske skolebørn. Ligesom i del 2 af analysen vil jeg arbejde ud fra følgende arbejdsspørgsmål: *Bliver romaer opfattet som misfits? Er de genstand for overvågning?* Herefter vil jeg forsøge at klassificere myndighedernes strategier på skoleområdet.

Bliver romaer opfattet som misfits?

Det fremgik af den svenske sigøjnerudredning fra 1956, at analfabetisme udgør et stort handicap for mennesker i et moderne samfund. Omkring 70 % af Sveriges romaer, der var i skolepligtig alder i 1950'erne, blev skønnet til hverken at kunne læse eller skrive.¹⁹⁵ Analfabetisme medfører *påtvungad isolering* fra svenske børn i samme alder og fra samfundet i øvrigt, lød vurderingen fra Socialdepartementet, der stod bag sigøjnerudredningen.¹⁹⁶ Denne vurdering kan ses på baggrund af, at samfundet efter krigen stillede højere krav til befolkningens faglige kompetencer og viden end før. Manglende læse- og skrivekundskaber passede dårligt ind i det socialpolitiske ideal om *den*

---

¹⁹³ DSFSH 1985:13

¹⁹⁴ Skolverket 1999:12 og <http://www.romakulturklass.com/mainie.htm>

¹⁹⁵ SOU 1956:51

¹⁹⁶ SOU 1956:51

samfundsnyttige borger. Analfabetisme blandt romaer var en *trussel* set med myndighedsbriller, da dette handicap ville gøre mange romaer ude af stand til at bidrage til velfærdssamfundet. En løsning på analfabetismeproblemet i sin helhed blev i udredningen vurderet til først at kunne finde sted efter et generationsskifte.¹⁹⁷ De ældre generationers indflydelse på sigøjnernes levesæt blev tillagt stor vægt, indtil en ny generation sigøjnere blev voksne. ”*Till dess så sker, kommer det alltjämt att vara de äldre, okunniga zigenarna, som sätter sin prägel på zigenarnas tillvaro,*” ifølge den svenske sigøjnerudredning.¹⁹⁸ Sveriges sigøjnerekspert Carl-Herman Tillhagen var imidlertid noget mere optimistisk i 1965, hvor tilnærmelsesvist alle bofaste romabørn gik i skole. Tillhagen mente nu, at romabørns skolegang om 10 år burde være ”(...) *lika regelbunden og effektiv som för vilka svenska barn som helst.*”¹⁹⁹ Han mente derfor, at det svenske sigøjnerproblem snart var løst, idet den onde cirkel, der i lang tid havde præget de svenske sigøjnere, var brudt. Tillhagen begrundede først og fremmest sin optimistiske påstand med henvisning til, at 90 procent af Sveriges sigøjnere var blevet bofaste.²⁰⁰ Med andre ord satte han lighedstegn mellem bofasthed og regelmæssig skolegang. Senere i analysen vil jeg vise, at de to elementer ikke nødvendigvis kom til at hænge sammen.

Romabørn blev også i Danmark opfattet som elever, der havde helt andre forudsætninger for at komme i skole end danske elever. I Danmark blev der i 1969 etableret undervisning af romabørn ved Rugbakkens skole på Amager. Der var i alt 40 romaelever ved skolen fordelt på 3 folkeskolelærere og 2 børnehaveklasselærere.²⁰¹ Flere af de lærere, der underviste romabørn i København i starten af 1970'erne, gav udtryk for, at det ville være en fordel, hvis man kunne finde lærere, der kunne tale romani. En lærer tilkendegav, at han følte sig diskvalificeret til at undervise romaer, da han hverken talte eller kunne forstå romani.²⁰² Han ærgrede sig over, at han på denne baggrund ikke kunne etablere en tilfredsstillende undervisningssituation og opfordrede

---

¹⁹⁷ SOU 1956:61

¹⁹⁸ SOU 1956:61

¹⁹⁹ Tillhagen 1965:124

²⁰⁰ Tillhagen 1965:142

²⁰¹ DSFSH 1985:12

²⁰² Leif Korsbæk, lærer ved Rugbakkens skole, 1973.

myndighederne til at uddanne personer med romabaggrund. Andre lærere satte spørgsmålstegn ved, at romaer skulle "fordanskes" i skolen.

Danskundervisningen blev karakteriseret som en undervisning i "the danish way of life."²⁰³ *"Det må dog snart være på tide, at man i Danmark lærer at acceptere fremmede menneskers adfærd og kultur på lige fod med sin egen, og ikke altid forventer, at de fremmede skal absolut tilpasses og laves om."*²⁰⁴ En af lærerne beskrev i 1973 undervisningssituationen i klasserne som ganske frustrerende, fordi der gik så meget tid til andre gøremål end at undervise. Han gav udtryk for, at han savnede 2-3 timers ekstra undervisning om dagen. Læreren skrev, at der for nyligt var gået én uge til tandlægebesøg, én uge til aflusning og hver mandag gik med til at bade børnene.²⁰⁵ Forklaringen på elevernes dårlige helbredstilstand skyldes formentlig, at deres familier for nyligt havde boet i campingvogne med Københavns losseplads som nabo. Her var sanitetsforholdene langt fra de bedste. Eksempelvis havde Københavns kommune stillet én enkelt vandhane til rådighed for de til sammen 30 familier, der boede i lejren.²⁰⁶ Efter pres fra beboere i nærområdet og en del omtale af de dårlige sanitetsforhold i medierne sørgede kommunen for at tilbyde romafamilier i København moderne lejligheder i starten af 1970'erne.²⁰⁷

En gruppe romaelever i Helsingør blev i Dansk Selskab for Sigøjnerhistorier rapport beskrevet som mennesker med grundlæggende forskellige forudsætninger end danske skolebørn. En lærer med jugoslavisk baggrund samt en socialpædagog tog i 1980 hjem til elevernes familier med henblik på at motivere dem til at gå i skole. Her er en beskrivelse af, hvad der mødte dem, og som indirekte gav anledning til, at Helsingør Kommune oprettede egne romaklasser to år senere: *"Picking up the pupils most of all reminded of a description from the times of Charles Dickens. The school's impression was that the pupils were: undisciplined in every possible way, dirty, - incredibly badly dressed,*

---

²⁰³ Hans Pedersen, lærer ved Rugbakkens skole, 1973.

²⁰⁴ Lydia Cyron, lærer ved Rugbakkens skole, 1973.

²⁰⁵ Jimmy Andreasen, lærer ved Rugbakkens skole, 1973.

²⁰⁶ DSFSH 1985:12

²⁰⁷ DSFSH 1985:12

hungry, in point of language very poor, even in their mother-tongue. Absolutely remote from everything that would remind you of school.”²⁰⁸

Er romabørn i skolen genstand for overvågning?

Èn af de største udfordringer knyttet til romabørns skolegang i Danmark og Sverige har været romaelevers høje fravær i skolen. Fra et myndighedsperspektiv er manglende tilstedeværelse i skolen over længere tid uacceptabelt, da det er udtryk for et brud på undervisningspligten. I tillæg vil mangelfuld skolegang være en stor hindring i forhold til at få et arbejde og kunne forsørge sig selv. Stort fravær i skolen kunne udvikle sig til en trussel mod velfærdsstaten, hvis ikke myndighederne greb ind. Det høje fravær blandt romaelever i folkeskolen medvirkede til, at flere skoler holdt et vågent øje med elevernes tilstedeværelse.

Formand for Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie, Bent Gudmander, der har skrevet rapporten om Danmarks sigøjnere i perioden 1970-1985, og som var ansat i Helsingørs skole- og fritidsforvaltning, talte med nogle elever, der gik i en modtagerklasse for romaer i Helsingør i starten af 1970'erne. Klassen var præget af højt fravær blandt eleverne. Eleverne berettede, at forældrene og især bedsteforældrene var negativt indstillet til, at de gik i skole.²⁰⁹ Det passer muligvis ind i den svenske etnolog Carl-Herman Tillhagens forudsigelse om, at *de ældre og okunniga* generationer ville sætte sit præg på sigøjnernes tilværelse, i dette tilfælde børnenes, indtil der skete et generationsskifte. Formodentlig skyldtes familiens negative holdning til at børnene gik i skole, at forældrene og bedsteforældrene ikke selv havde gået i skole eller havde meget forskellige oplevelser af, hvad skolegang indebar. Således blev ansvaret for at gå i skole i høj grad overladt til børnene. Romaelevers høje fravær i skolen har været et problem gennem en årrække ved flere danske og svenske folkeskoler, selv om de var blevet bofaste i lighed med majoritetsbefolkningen. I Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie rapport fra 1985 gengives der en procentuel opgørelse over

---

²⁰⁸ DSFSH 1985:15

²⁰⁹ DSFSH 1985:13

romaelevers fravær i en skoleklasse for undervisningsåret 1973-1974.

Rapporten oplyser ikke hvilken klasse eller skole, der er tale om, formentlig af hensyn til elevernes identitet, da elevernes fornavne fremgår i statistikken. Det gennemsnitlige fravær i klassen er 62 %. Det laveste fravær er 31 %, mens den højeste fraværsprocent er 90 %.²¹⁰

Nyere undersøgelser af romabørns skolegang fra Sverige viser, at skolerne stadig oplever højt fravær blandt romaelever. For eksempel havde romaelever i Stockholm, der gik i 7.-9. klasse, den samme fraværsprocent i 1997 som i slutningen af 1980'erne – 28 %. Omkring en tredjedel af eleverne havde et fravær på 40 %. Der er grund til en vis undren over, hvorledes disse oplysninger er indsamlet, efter som oplysninger om romaer i forhold til offentlige institutioner normalt foreligger på baggrund af deres statsborgerskab frem for deres etnicitet. Skolerne opgiver, at det manglende fremmøde primært skyldes sygdom, familieproblemer eller kulturelle årsager.²¹¹ I 1999 konstaterede Skolverket endvidere, at "(...) [m]ycket få romska elever avslutar grundskolan och ytterst få – enstaka procent eller t.o.m. promille – slutför en gymnasieutbildning."²¹² Denne udvikling udgør et stort samfundsmæssigt problem, da romaelever uden en uddannelse vil have svært ved at komme ind på dagens arbejdsmarked, der stiller store krav til faglige kompetencer. Hvis de havner udenfor arbejdsmarkedet, vil de i høj grad være afhængige af offentlig understøttelse, og staten vil samtidig gå glip af skatteindtægter. Med andre ord vil romaer i myndighedsoptik fremstå som *samfundsunyttige borgere*. Det vil dog være forkert at tegne et fuldstændig sort billede af romaers situation på uddannelses- og arbejdsmarkedet. I dag findes der en del romaer, der fuldfører en uddannelse, og denne andel er højere end tidligere. Denne udvikling har til følge, at den uddannelses- og beskæftigelsesmæssige variation blandt romaer i Danmark og Sverige er tiltaget de seneste år. Nogle vellykkede romaer forsøger imidlertid at skjule deres etnicitet, således at de lettere kan blive accepteret af majoritetssamfundet. Denne udvikling er blevet identificeret af pædagog Christina Rodell Olgaç i Sverige på baggrund af interviews med svenske

---

²¹⁰ DSFSH 1985:27

²¹¹ Skolverket 1999:6

²¹² Skolverket 1999:2

romaer.²¹³ En af interviewpersonerne nævner, at der findes kendisser, så som fodboldspillere, teaterfolk og musikere, der vælger at underkommunikere deres etniske tilhørsforhold i det offentlige rum.²¹⁴

Christina Rodell Olgaç's studie *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola* fra 2006 viser endvidere, at romaer frem til 2000, da Sverige anerkendte romaer som nationalt mindretal, i væsentlig grad opfattede majoritetssamfundets skole som en trussel. På baggrund af interviews med romaer påpeger Olgaç, at elevernes fravær kan være et udtryk for forældrenes frygt for, at deres børn skal blive dårligt behandlet i skolen, eller at afstanden mellem børn og forældre vokser.²¹⁵ Romaforældre har således ikke kunnet eller villet stole på, at skolen vil tage godt nok hånd om deres børn. Forældrene kunne således frygte, at deres børn ville blive stigmatiseret og diskrimineret i skolen, men frygten kan muligvis også hænge sammen med romaers erindringer fra mødet med majoritetssamfundet i fortiden. Set i lys af fortidens myndighedsovergreb på romaer - eksemplificeret ved eksempelvis slaveritiden i Rumænien i cirka 500 år eller Sveriges sterilisationsprogram - kan majoritetssamfundets institutioner set fra romaers perspektiv være svære at stole fuldstændigt på. Anerkendelsen af romaer som mindretal har ifølge Olgaç's studie medvirket til, at romaer i højere grad ser skolen som en mulighed frem for en trussel og derfor opmuntrer romaelever til at komme i skole.²¹⁶ Denne udvikling hænger sandsynligvis sammen med, at anerkendelsen åbner op for positiv særbehandling af romaer, hvilket blandt andet indebærer øget fokus på uddannelse af lærere med romabaggrund.

Strategiklassificering

Romaer blev opfattet som elever, der havde helt andre forudsætninger for at komme i skole end danske og svenske elever. Romaelever var i myndighedernes øjne først og fremmest sociale *misfits* på grund af den udstrakte analfabetisme

---

²¹³ Olgaç 2006

²¹⁴ Olgaç 2006:132

²¹⁵ Olgaç 2006:120

²¹⁶ Olgaç 2006:151

som følge af manglende skolegang. Romabørns manglende skolegang og den deraf medfølgende analfabetisme blev dels opfattet som en *trussel*, idet samfundet stillede højere krav til folks kompetencer end før. Romabørns analfabetisme blev opfattet som en hindring for opfyldelsen af idealet om *den samfundsnyttige borger*, der kunne læse og skrive. Romaers manglende skolegang blev på sin vis også betragtet som en *mulighed*, idet man ved at give romaer adgang til skoleundervisning, ville kunne bidrage til at udjævne forskellen mellem romaer og danskere gennem læring af faglige og sociale færdigheder. Myndighedernes formål med at tilbyde romaer adgang til at komme i skole var funderet i velfærdsstatens mål om at sikre alle borgere lige adgang til at tage en uddannelse. Denne vision ligger tæt op ad det *socialt orienterede syn* på assimilation. Romabørn skulle imidlertid i flere danske og svenske kommuner, hvor andelen af romaer var høj, gennemgå et særskilt undervisningsforløb, før de kunne gå i almindelige klasser i folkeskolen.

Ved at give romaer adgang til at komme i skole og tage en uddannelse, ville de i fremtiden kunne opnå samme tilknytning til arbejdsmarkedet som andre borgere. Romaers høje fravær i skolen var dog en *trussel* mod denne vision, hvilket gjorde, at skoler i flere danske og svenske kommuner nøje overvågede romaeelevs fravær og oprettede særskilte undervisningstilbud adskilt fra majoritets eleverne. I henhold til Liegéois karakteristika ved assimilationspolitik - at romaer betragtes som misfits samtidig med at de bliver omhyggeligt overvåget - kan jeg slå fast, at danske og svenske myndigheders politiske strategier overfor romabørn kan klassificeres som assimilationspolitik.

I henhold til *det kulturelt funderede assimilationsbegreb* opgiver etniske minoriteter deres egen kultur og overtager majoritetsbefolkningens kultur. Man kan argumentere for, at romaer har overtaget majoritetssamfundets uddannelseskultur, ved at børnene kom i skole. Romaer har endvidere givet afkald på centrale aspekter ved deres egen kultur, der i høj grad er bygget på mundtlige traditioner på grund af fraværet af et eget skriftsprog. Derudover har danske og svenske myndigheder tilstræbt, at sætte en stopper for romabørns "fraværskultur" i skolen. På trods af flere danske og svenske kommuners

etablering af særskilte undervisningstilbud i skolen, er det ikke lykkedes at nedbringe fraværet nævneværdigt.

Hvorfor forskelle?

I det følgende vil jeg komme nærmere ind på Danmarks og Sveriges tilgange til minoritetsgrupper generelt. Formålet er at diskutere, hvorfor Sverige har anerkendt romaer som *nationalt mindretal* i modsætning til Danmark, hvilket siden 2000 har givet ophav til en integrationsstrategi overfor romaer baseret på gensidig, kulturel tilpasning. Anerkendelsen har givet plads til en strategi overfor romaer, der i høj grad tager hensyn til romaers kulturelle identitet. Både den danske og den svenske regering har ratificeret Europarådets rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal.²¹⁷ Konventionen indeholder ingen definition af begrebet *nationale mindretal*. Mangelen på en nærmere præcisering af begrebet skyldes ifølge Europarådet, at de europæiske lande ikke kan enes om en endegyldig definition på, hvad et nationalt mindretal er.²¹⁸ Således er det op til hvert enkelt medlemsland at definere og afgrænse begrebets indhold.

Danmarks regering er i dag af den opfattelse, at et nationalt mindretal skal have "(...) *historisk langvarig og fast tilknytning til vedkommende stat - i modsætning til flygtninge- og indvandrergupper i almindelighed.*"²¹⁹ Danmark identificerer det tyske mindretal i Sønderjylland som et nationalt mindretal på denne baggrund. Disse er i dag altovervejende danske statsborgere. Sveriges regering udpeger i lighed med Danmark et historisk kriterium. Mindretalsgruppen skal med andre ord have historiske eller langvarige bånd med Sverige. Den svenske regering arbejder imidlertid ud fra en bredere definition på nationale mindretal. Regeringen foreslog forud for ratificeringen af Europarådets rammekonvention for beskyttelse af nationale mindretal fire kriterier, der skulle danne grundlag

---

²¹⁷ Danmark ratificerede rammekonventionen i 1997. Sverige gjorde det samme i 2000.

²¹⁸ *Explanatory report to the Framework Convention for the Protection of National minorities* 1995:12

²¹⁹ *Danmarks anden rapport i henhold til Europarådets rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal* 2004:7

for, at en mindretalsbefolkningsgruppe kunne klassificeres som et nationalt mindretal, hvoraf det førnævnte historiske kriterium kan medregnes.²²⁰

Et andet af disse kriterier lægger vægt på, at gruppen skal udgøre en ikke-dominerende position i forhold til antallet af resten af befolkningen og at den udviser en udtalt samhørighed. Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie opfordrede i deres rapport fra 1985 romaer til at gå sammen om at danne en romaorganisation. *"If they do so, they may be able to keep a lot of their traditions, their language and their culture alive."*²²¹ Foreningen vurderede dog, at romagruppen i Danmark ikke var stærk og homogen nok til at følge denne opfordring. Denne pointe kan være én vigtig grund til, at romaer i Danmark ikke har formået at skabe romaorganisationer på samme måde som i Sverige. Svenske myndigheder har imidlertid vist en større vilje til at bakke op om romaers indflydelse. I Sverige findes der i dag både et tidsskrift for romaer og et radioprogram, som er en del af Sveriges Radios internationale sendeflade. Etableringen af disse institutioner hænger dels sammen med anerkendelsen af romaer som nationalt mindretal, men kan også tolkes som en videreføring af arven efter romakvinden Katarina Taikon. Hun kæmpede for romaers ret til at komme i skole og få adgang til anstændige boliger i 1960'erne og 1970'erne. I Danmark har man ikke på samme måde haft et forbillede at se op til, det vil sige en romapersonlighed, der har kæmpet for romaers sag og måske har formået at samle romaer om en fælles sag. Det kan være en af grundene til, at romaer i Danmark mindre grad har formået at danne foreninger. Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie eksisterede frem til 1996 og bestod udelukkende af ikke-romaer.²²² De seneste år har der eksisteret en webside om romaer i Danmark og Europa, www.romnet.dk. Formålet med siden er at formidle information om romaers situation og skabe mulighed for debat, hvor romaer selv kan deltage.²²³ Siden er blevet oprettet af Cand.mag. i historie Eva Biljana Muncan, der har romabaggrund og Cand.psych. Johannes Busk Laursen.

---

²²⁰ Regeringspropositionen *Nationella minoriteter i Sverige* 1999:31

²²¹ DSFSH 1985:44

²²² Jeg har gennemgået selskabets medlemslister, der viser, at selskabets medlemmer havde danske efternavne.

²²³ <http://romnet.dk/omromnet.htmlsx>

Romaer udgør en meget lille procentdel af den danske og den svenske befolkning. Til sammen udgør de mindre end 0,1 % af den samlede danske befolkning, hvilket er baseret på Dansk Flygtningehjælps tal, der tager udgangspunkt i at der bor cirka 2000 romaer i Danmark.²²⁴ Ifølge hjemmesiden www.romnet.dk mener romaerne selv, der bor over 10000 romaer i Danmark.²²⁵ Romaer registreres ikke af myndighederne på baggrund af deres etnicitet, men på baggrund af deres statsborgerskab. Derfor er tallene meget usikre, men den store diskrepans mellem de to størrelsesordener kan tolkes som et udtryk for, at mange romaer undlader at kommunikere deres etnicitet i det offentlige rum. I Sverige udgør romaer ifølge tal fra Europarådet mindre end 0,5 % af den samlede befolkning.²²⁶ Den svenske stat anser ikke romagruppens størrelse som værende et relevant kriterium for anerkendelse af mindretalsgrupper i befolkningen. I stedet lægges der som før nævnt vægt på, at mindretalsgruppen skal udvise en vis samhørighed.

Sverige definerer mindretalsgrupper på et bredere grundlag end Danmark. Dog kan Sveriges anerkendelse af romaer tolkes også som et udtryk for, at Sverige vil råde bod på et ømt punkt i landets historiske forhold til romaer. De seneste år har svenske myndigheder været optaget af at tage afstand fra landets behandling af romaer i fortiden. Blandt andet i form af regeringsrepræsentanter, der har bedt romaer om undskyldning for landets sterilisationsprogram, der blev anvendt på romaer. Derudover er der blevet skrevet bøger og offentlige udredninger, der dokumenterer myndighedsovergreb på romaer.²²⁷ Sveriges forhold til samer, der også har levet som nomader, og som anerkendes som nationalt mindretal i dag, minder om det forhold landet har til romaer i dag. I 1998 bad Sveriges landbrugsminister om undskyldning for de myndighedsovergreb, som samerne er blevet udsat for gennem årene.²²⁸ De er blandt andet blevet fordrevet fra landområder i Nordsverige og blevet forhindret

---

²²⁴ Danmarks *National Roma Inclusion Strategy* 2011:2

²²⁵ http://www.romnet.dk/spg.html#_antal

²²⁶ http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

²²⁷ Herunder blandt andet Broberg og Tydén 1991 og SOU 2000:22 *Från politik till praktik, de svenska steriliseringslagarna 1935-1975*

²²⁸ Aftonbladet 08.08.1998

i at tale og lære samisk i skolen. Tidligere tiders myndighedsovergreb mod samer er formentlig en medvirkende årsag til, at samer modtager relativt stor opbakning til deres kultur og sprog i Sverige i dag. Med andre ord kan svenske myndigheder siges at føre en politik overfor samer i nutiden, der fungerer som en slags plaster på såret for diskriminering og overgreb i fortiden. Denne strategi ser ligeledes ud til at gøre sig gældende fra svenske myndigheders side overfor romaer. Sandsynligvis har Sverige skelet til Norge, hvor politikere mere eller mindre har valgt nøjagtig den samme tilgang til samer og romaer, men på et noget tidligere tidspunkt. Den norske stat har også erkendt at være medskyldig i overgreb på disse mindretalsgrupper. I dag er samer og romaer anerkendt som nationale mindretal i Norge, hvilket udløser den samme opbakning til mindretalenes sprog, kultur og medindflydelse som i Sverige. Danmark har imidlertid ikke i samme grad som i Norge og Sverige en negativ forhistorie i forhold til romaer i form af sterilisationer, der er blevet foretaget mod romaers vilje. Således har danske myndigheder måske ikke haft det samme behov for at råde bod på fortidens synder og genopbygge tilliden til romaer. Det kan være med til at forklare, hvorfor romaer ikke anerkendes som nationalt mindretal i Danmark. Svenske regeringsrepræsentanters undskyldning overfor romaer i 2000 var dog ikke kun en undskyldning på baggrund af sterilisationsprogrammets overgreb på romaer. Sveriges vicestatsminister og socialminister bad som repræsentanter for Sveriges regering om "*ursäkt för de övergrepp som resandefolket utsatts förr genom åren af svenske myndigheter.*"²²⁹ Skriftlige kilder dokumenter, at de første romaer kom til Sverige i 1500-tallet. Ministrenes undskyldning kan læses som en undskyldning for myndighedsovergreb før sterilisationsprogrammet blev etableret i Sverige i 1934. Før 1930 har romaer i Sverige som tidligere vist været genstand for eksklusion og fordrivelse. Romaer i Danmark har været udsat for nogenlunde den samme behandling frem til 1900-tallet. Med andre ord ville nogle måske mene, at en dansk undskyldning også kunne være på sin plads.

Sverige har efter anerkendelsen af romaer som nationalt mindretal ved årtusindskiftet i stigende grad været optaget af at styrke romaers kultur og sprog

---

²²⁹ Expressen 28.04.2000

i skolen. Svenske myndigheders strategi overfor romaer på uddannelsesområdet de seneste år - især efter at romaer blev anerkendt som nationalt mindretal i 2000 - kan betragtes som en *kulturel integrationsproces*, idet relationen mellem romaer og den svenske majoritetsbefolkning mere og mere er præget af den svenske stats opbakning til romaers kultur og sprog i skolen. Svenske lærerplaner i grundskolen siger, at skolen har et ansvar for at alle elever skal have kundskaber om de nationale mindretals kultur, sprog, religion og historie.²³⁰ Derudover tilbydes der modersmålsundervisning for romaer på deres eget sprog romani i flere kommuner. Skolverket rapporterede imidlertid i 2007 om, at fremmødet til modersmålsundervisning i romani var forholdsvis lavt. I 2006 mødte kun 26 % af de undervisningsberettigede romaer til undervisningen.²³¹ Grunden til det lave fremmøde angives i samme rapport blandt andet at bero på mangel på kompetente lærere.²³² Delegationen for Romska Frågor foreslog i 2010 etableringen af et statsligt bidrag til kompetencefremmende uddannelsesindsatser for kommunalt ansatte med kendskab til romaers kultur og sprog.²³³ Formålet er at uddanne flere skolelærere med romabaggrund. Som tidligere nævnt, viser erfaringer fra svenske skoler, der har ansat lærere med romabaggrund, at det har en positiv effekt på elevernes fremmøde i skolen. En svensk undersøgelse af skolemateriale specifikt vedrørende romaer er ikke blevet gennemført, men en undersøgelse af undervisningsbøger i fire skolefag knyttet til et andet nationalt mindretal, Sveriges samer, viser, at kun omkring halvdelen af bøgerne indeholder stof om samiske forhold.²³⁴ Endvidere beskrives samer i flere bøger på en stereotypisende måde. Det er ikke utænkeligt at en lignende undersøgelse ville vise samme resultater knyttet til omtale af romaer, i så fald ville det være i strid med myndighedernes visioner.

---

²³⁰ SOU 2010:359-360

²³¹ Skolverket 2007:43

²³² Skolverket 2007:43

²³³ SOU 2010:342

²³⁴ SOU 2010:361

Delkonklusion

Romabørn kom i skole i Sverige i 1960erne og i Danmark omkring 1970. Før hen blev de tilbudt ambuleringende skoleundervisning, der hvor de slog lejr, for en kortere periode. På baggrund af to analyse spørgsmål, hvor jeg som i forrige analysedel har spurgt om romabørn blev betragtet som *misfits* samt om de var genstand for overvågning i skolen, har jeg slået fast, at Danmarks og Sveriges politiske strategi overfor romabørn kan klassificeres som assimilationspolitik.

Danske og svenske myndigheder betragtede romaer som en gruppe mennesker, der havde særlige behov i skolen, fordi de fleste romabørn samt deres forældre ikke tidligere havde gået i skole. Mange romaer blev opfattet som *misfits*, fordi en stor del af romaerne var analfabeter. Analfabetisme blev betragtet som en kilde til isolation fra majoritetssamfundet. Desuden var manglende læse- og skrivefærdigheder en hæmsko med hensyn til beskæftigelse. Således var analfabetisme en *trussel* mod idealet om den samfundsnyttige borger, ifølge danske og svenske myndigheder. Ved at give romabørn adgang til skoleundervisning ville romabørn kunne erhverve faglige og sociale færdigheder, der kunne komme samfundet til gavn.

Romabørns fravær i skolen har været en torn i øjet på kommunale myndigheder og skolevæsenet lige siden romabørn fik adgang til almindelige skoler. Børnenes tilstedeværelse i skolen er nøje blevet overvåget. I kommuner, hvor der boede mange romaer, gik myndighedernes strategi derfor ud på at forsøge at kontrollere og nedbringe romaelevens høje fravær gennem særskilte undervisningstilbud. I Danmark var dette tilfælde gennem en årrække i Helsingør, hvor koncentrationen af romaer var og stadig er den største i landet. I Sverige findes der også eksempler på skoleklasser for romaelever. Skoleklasserne er blevet oprettet med henblik på, at eleverne senere skulle sluses ud i almindelige klasser. Denne strategi ligger tæt op ad *det socialt orienterede syn* på assimilation, da målet er, at romaer opnår den samme tilknytning til skolen som andre børn efter et særskilt undervisningsforløb med fokus på regler for socialt samvær og skolerutiner. Oprettelsen af romaklasser i bestemte kommuner har imidlertid ikke haft den ønskede effekt, idet skolefraværet har været højt gennem en årrække. Romaer skulle også sluses ind i majoritetsbefolkningens skole- og uddannelseskultur, samtidig med at de skulle ofre en mundtlig kulturtradition til

fordel for en skriftbaseret kultur, som majoritetssamfundet i høj grad var bygget op omkring i overflodssamfundet. Således kan der argumenteres for, at danske og svenske myndigheders politiske strategi overfor romabørn i folkeskolen også var en *kulturelt funderet assimilationsproces*.

Svenske myndigheder har efter 2000 ført en *kulturel integrationsstrategi*, hvor romaers historie, kultur og sprog inddrages i undervisningen. Denne udvikling hænger sammen med anerkendelsen af romaer som nationalt mindretal. Jeg har i sidste del af analysen vist, at Sverige opererer med en bredere definition på nationale mindretal sammenlignet med Danmark, hvilket er en medvirkende årsag til, at Sverige har valgt en kulturel integrationsstrategi overfor romaer de senere år. En anden grund til at Sverige anerkender romaer som nationalt mindretal, har formentlig sammenhæng med landets behandling af romaer i 1930'erne, hvor en mindre gruppe romaer som tidligere belyst blev steriliseret mod deres vilje. At anerkende romaer som nationalt mindretal kan således være med til at råde bod på fortidens synder i forhold til romaer og måske bidrage til at skabe romaers tillid til det svenske majoritetssamfund. Det kan ligeledes have positiv effekt med hensyn til at nedbringe elevernes fravær og skabe øget interesse blandt romaer for skolen end før.

6 Konklusion

Nærværende speciale har undersøgt danske og svenske myndigheders politiske strategier overfor romaer i perioden 1930-2012 på baggrund af en todelt problemformulering. For det første jeg har på baggrund af en analyse af tre temaer -*sterilisationer, fast bosætning* og *romabørns skolegang* - foretaget en klassificering af myndighedernes dominerende strategier gennem tidsperioden. For det andet har jeg forsøgt at forklare hvorfor Danmarks og Sveriges romastrategier har været forskellige. Specialets metodiske tilgang har været kontrastorienteret, hvilket indebærer, at jeg først og fremmest har søgt at afdække forskelle mellem landene. Jeg har brugt sociolog Zygmunt Baumanns kritiske refleksioner om moderniteten som overordnet forståelsesramme for specialeemnet. Hans begreb gartnerstaten er i opgaven blevet anvendt som billede på hvorledes danske og svenske myndigheder har skelnet mellem nyttevækster og ukrudt, det vil sige mellem *samfundsnyttige* og *samfundsnyttige* borgere.

I perioden 1930-1950 eksisterede der sterilisationslove i Danmark og Sverige, der var blevet vedtaget med henblik på at gøre socialt og økonomisk belastende individer i samfundet ude af stand til at få børn. Socialreformen i Danmark i begyndelsen af 1930erne blev formuleret ud fra idealet om den samfundsnyttige borger. Romaer blev af myndighederne betragtet som asociale individer, der hverken kunne klassificeres som normale eller psykisk syge. De var karakteriseret ved lav intelligens og høj frugtbarhed sammenlignet med majoritetsbefolkningen. Asocialitet blev i samtiden forklaret som betinget af arvelige og miljømæssige faktorer. Den svenske sterilisationslov af 1941 kunne anvendes på mennesker med et asocialt levesæt. I Sverige blev et sted mellem 450 og 500 romaer, eller tatere som de blev kaldt i samtiden, steriliseret i perioden 1934-1975. Romaer blev ikke tvangssteriliseret, men mange blev udsat under indirekte tvang, der gik ud på, at romaer blev overtalt til at lade sig sterilisere uden at give deres samtykke til indgrebet. Sveriges dominerende politik overfor romaer i perioden 1930-1950 kan karakteriseres som inddæmningspolitik, idet den svenske stat i henhold til sociolog Jean-Pierre

Liégeois' karakteristika ved denne form for politik, definerede romaer som asociale samt foretog sterilisationer mod romaers vilje. Gartnerstaten manifesterede sig i Danmark og Sverige ved at befolkningen blev inddelt i nyttige og unyttige samfundsborgere. I Sverige blev ukrudtet, romaerne, i lys af ovenstående bekæmpet mere radikalt end i Danmark. Danske myndigheder foretrak i stedet assimilation af romaer på baggrund af læge Erik Bartel og psykiater Gudrun Bruns forskningsresultater og anbefalinger i 1943. De to forskere opfordrede til at assimilere Danmarks romaer i stedet for at sterilisere dem, fordi de ikke kunne påvise, at romabørn var præget af en særskilt form for åndssvaghed. De forklarede romabørns lave intelligensniveau med manglende koncentrationsevne og mangel på regelmæssig skolegang. Sterilisationsprogrammerne blev først endegyldigt afviklet i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne, men de fleste svenske romaer blev steriliseret før midten af 1950'erne. På denne tid kom den enkelte patients rettigheder i fokus.

Efter 1950 har jeg klassificeret danske og myndigheders dominerende romastrategier som assimilationspolitik på baggrund af to analyse spørgsmål, hvor jeg har spurgt ind til, om romaer blev betragtet som *misfits* samt om de var genstand for overvågning fra myndighedernes side. Romaer blev betragtet som mennesker, der ikke var tilpasset det danske og det svenske samfund, først og fremmest fordi de levede som nomader. En nomadisk livsstil var tæt forbundet med utidssvarende erhverv som eksempelvis omførselshandel og kobberslagerarbejde. Romaer kunne hjælpes ud af deres udsatte sociale og økonomiske position ved at gøres bofaste og lade børnene komme i skole, lød myndighedernes vurdering. Således ville de kunne gøres til samfundsnyttige borgere, der bidrog til samfundets udvikling. Romaer var især genstand for myndighedernes overvågning i Sverige frem til 1970. Det skal formentlig ses på baggrund af myndighedernes frygt for stor tilstrømning af romaer fra udlandet i tiden efter indrejseforbuddet for romaer blev ophævet i 1953. Danske myndigheder viede ikke romaer på nær den samme opmærksomhed. Dog har myndighederne i Helsingør holdt et vågent øje med romaers tilstedeværelse i skolen. Statistik over romaelevers fravær findes også flere steder i Sverige.

Elevernes høje fravær har været en trussel mod myndighedernes ideal om den samfundsnyttige borger.

Arbejdet med at gøre romaer bofaste og give dem adgang til at komme i skole var dels en *social assimilationsproces*, idet hensigten bag indsatsområderne var, at romaer på sigt skulle opnå samme tilknytning til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet som majoritetsbefolkningen. På den anden side var romaer også genstand for *kulturel assimilation*, idet myndighedernes tilstræbte, at de gav afkald på en omrejsende levestil og en mundtligt baseret kulturtradition til fordel for en bofast tilværelse og en kultur- og uddannelsestradition, der i høj grad var skriftligt funderet. Den danske og svenske gartnerstat gik ind i en ny fase efter 1950. I velfærdsstaten var der plads til sameksistens mellem samfundsnyttige og samfundsnyttige borgere, altså mellem nyttevækster og ukrudt, men ukrudtets "rødder" skulle alligevel luges væk. En omrejsende tilværelse kunne i myndighedernes optik give ophav til social nød og kriminalitet, hvis romaer fik lov til at leve videre som de havde gjort tidligere. Således kunne ukrudtet på sigt forvandles til nyttevækster eller samfundsnyttige borgere, hvis de fulgte myndighedernes anbefalinger. Regelmæssig skolegang blandt romaeelever har siden 1970erne vist sig svært at udfolde i praksis, selv om de er blevet bofaste. Børnenes forældre har som regel ikke haft erfaring med at gå i skole og mange romaeelever har haft højt fravær. Derfor oprettede flere svenske kommuner samt Helsingør Kommune i Danmark særskilte romaklasser. Selv disse tiltag har ikke haft specielt meget effekt i forhold til at bringe romaeelevs fraværsprocent ned. I Sverige har ansættelse af lærere med romabaggrund enkelte steder haft positiv effekt i dette henseende.

Analysen har vist, at danske myndigheder efter krigen betonedede frygten for et kultursammenstød i højere grad end svenske myndigheder. Landenes forskellige krigserfaringer kan have ført til, at man i Sverige havde større tolerance for indvandrere. Sveriges neutralitet under anden verdenskrig betød blandt andet at landet tidligt fik brug for arbejdskraft fra udlandet i efterkrigstiden. Danmarks produktionsapparat var utidssvarende og nedslidt efter besættelsestiden. Dermed fik landet senere brug for arbejdskraft fra udlandet, hvilket kan have

udløst en større forbeholdenhed blandt myndighederne overfor indvandrere og flygtninge sammenlignet med Sverige. Dertil kom, at Danmark havde et anstrengt forhold til tyske flygtninge efter krigen.

Efter anerkendelsen af romaer som nationalt mindretal i Sverige i 2000, har landets dominerende strategi overfor romaer haft *kulturel integration* som sigte. Romaers kulturelle og sproglige identitet bliver eksempelvis forsøgt bevaret i skolen. Danske myndigheder behandler romaer på lige fod med andre indvandrere og flygtninge. I den sidste del af analysen har jeg vist, at Sveriges integrationsstrategi de seneste år kan ses i sammenhæng med fortidens myndighedsovergreb mod romaer i form af blandt andet sterilisationer. Svenske ministre har taget afstand fra og undskyldt behandlingen af romaer i fortiden. Således kan de senere års kulturelle integrationsproces tolkes som et forsøg på at råde bod på fortidens synder. Det faktum, at romaer ikke er blevet steriliseret i Danmark, kan være én af forklaringerne på, at romaer ikke anerkendes som nationalt mindretal af den danske regering.

7 Abstract

This thesis intends to show how the authorities of Denmark, the main study object of the thesis, and Sweden distinguished between useful and not useful citizens of the society in the time period 1930-2012. This has influenced political strategies against the Roma minority in both countries. The overall objective of the thesis is to classify Roma strategies and to explain why Danish and Swedish authorities have taken somewhat different paths on the road to inclusion of the Roma.

During the 19th century national states were consolidated and a struggle over national identity began. Leaders of the nation state had homogeneity among the citizens as its highest goal and the citizens were gaining equal rights. Later on in the 1930's social reforms in Denmark were aimed at fulfilling the vision of social equality among its citizens. *The useful citizen of the society* was created as an ideal during the time of social reforms and he/she continued to be viewed in this way as the welfare state was established in the 1960's in Denmark. The same development roughly took place in Sweden. *The Gardening State*, a term borrowed from the Polish-British sociologist Zygmunt Bauman and his critical reflections upon modernity, manifested itself in the 1930's and 1940's as politicians and scientists divided the citizens into categories of either utility plants or weeds. The Roma were conceived of as asocial weeds of the society because they as a rule posed a huge economic burden and they were often identified by their low intelligence. The Swedish sterilisation act of 1941 was targeted to people with an asocial mode of life including the Roma. Between 450 and 500 Roma were sterilised in Sweden, many against a background of indirect compulsion. The Danish sterilisation laws did not have Roma as target group. The Roma strategy of the authorities of Sweden was marked by *containment policy* whereas Denmark chose *assimilation* of the Roma. Two Danish scientists rejected sterilisation of this group as they were not able to identify a special kind of feeble-mindedness among the Roma living in Denmark.

After 1950 the authorities of Denmark and Sweden wanted to include the Roma into mainstream society through the use of assimilatory measures. They first and foremost wanted to make the Roma settle on a permanent basis and offer Roma children access to school. This process was on the one hand a *social oriented assimilation process*. The authorities had the aim of making the Roma getting attached to the job market and the educational institutions to the same degree as the majority. This aim has been difficult to achieve because Roma children have shown huge absence from school. A few municipalities in the respective countries have tried to bring the absence down through the establishing of special Roma classes but without much effect. The inclusion strategies against the Roma after 1950 were also anchored in a *cultural assimilation process*, which sought to make the Roma offer a nomadic life style and an oral cultural tradition in favour of a settled existence and written handed down traditions. The Gardening State entered a new scene where co-existence between the utility plants and the weeds of society was made possible. But the nomadic life style of the Roma had to be “weeded away” for the sake of the progression of the society and the welfare state. The national authorities of both countries, exemplified by two “Gypsy reports” written after 1950, show a somewhat different approach against the Roma. The Danish Gypsy Committee focused more on a cultural clash between the Roma and the Danish society than the Swedish Social Departement’s report from 1956. The different approaches might be explained with different war experiences during the Second World War. Swedish industry boomed shortly after war end and the country was in need of working craft from abroad. This development took place some years later in Denmark. The Danish society was therefore less used to foreigners and foreign culture than the society of Sweden.

Denmark and Sweden ratified the Framework Convention for the Protection of National Minorities of the European Council in the late 1990’s and in the beginning of the new millennia. Denmark considered the German minority in Southern Jutland a national minority whereas Sweden acknowledged the minority rights of the Roma. Hence a *cultural integration process* has been taking place in Sweden. The Roma are for example getting mother tongue education in

romani and they seem to getting more interested in school after the Roma gained minority status. The fact that the Roma in Denmark did not become victims of the sterilisation programme of the country might in part explain why Danish authorities treat the Roma in a different way and consider them to be foreign citizens. Swedish authorities have apologized for the treatment of the Roma in the past and the preferential treatment of them today might be viewed as a strategy aimed at seeking redress for the wrongs of the past.

8 Litteraturliste

Andersen, Kirsten: *Sigøjnere*. Munksgaard, København, 1978.

Bauman, Zygmunt: *Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit*. Hamburger Edition, Nyudgivelse, Hamburg, 2005.

Bartels, Erik D. og Brun, Gudrun: *Gypsies in Denmark. A social-biological study*. Munksgaard, København, 1943.

Broberg, Gunnar og Tydén, Mattias: *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige*. Gidlunds Bokförlag, 1991.

Enevig, Anders: *Sigøjnere i Danmark*. Fremad, 1969.

Enevig, Anders: *Sigøjnere, Tatere og de danske Rejsende*. Wisby og Wilkens, Viborg, 2007.

Fenger-Grøndahl, Carsten og Fenger-Grøndahl, Malene: *Sigøjnere. 1000 år på kanten af Europa*. Aarhus Universitetsforlag, Århus, 2006.

Gheorghe, Nicolas og Liegeois, Jean-Pierre: *Roma/Gypsies: A European Minority*. Minority Rights Group, 1995.

Grellmann, Heinrich: *Historischer Versuch über die Zigeuner betreffend die Lebensart und Verfassung Sitten und Schicksale dieses Volks seit seiner Erscheinung in Europa, und dessen Ursprung*. 2. udgave, Göttingen, 1787.

Gronemeyer, Reimer og Rakelmann, Georgia: *Die Zigeuner. Reisende in Europa. Roma, Sinti, Manouches, Gitanos, Gypsies, Kalderasch, Vlach und andere*. Dumont Buchverlag, Köln, 1988.

- Hancock, Ian: *We are the Romani people*. University of Herfordshire Press, 2002.
- Jespersen, Knud J.V.: *Historien om danskerne 1500-2000*. Gyldendal, 2007
- Koch Pedersen, Mogens: *Sigøjnere*. Tommeliden, Ørbæk, 1996.
- Liegéois, Jean-Pierre: *Gypsies and Travellers*. Council of Europe, Strasbourg, 1987.
- Lo-Johansson, Ivar: *Zigenare, En sommar på det hemlösa folkets vandringsstiger med ett tillägg tjugofem år efteråt*. Folket i Bilds Förlag, Stockholm, 1955.
- Montesino, Norma: *Romer i svensk myndighetspolitik – ett historiskt perspektiv*. Socialhögskolan, Lunds Universitet, 2010.
- Olgaç, Christina Rodell: *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola. Från hot till möjlighet*. HLS Förlag, Stockholm 2006.
- Puxon, Grattan. *Rom: Europe's Gypsies*. Minority Rights Group, 1973.
- Skolverket: *Romer och den svenska skolan*. Skolverket, Lund, 1999.
- Skolverket: *Romer i skolan – en fördjupad studie*. Skolverket, Stockholm, 2007.
- Taikon, Katarina. *Zigenare*. Natur och kultur, Stockholm, 1970.
- Taikon, Katarina. *Zigenare är vi*. Tidens Förlag, Stockholm, 1967.
- Tillhagen, Carl-Herman: *Zigenarna i Sverige*. Natur og Kultur, Stockholm, 1965.
- Volkov, Shulamit: *Antisemitismus als kultureller Code*. Verlag C.H. Beck, München, 2001.

Offentlige udredninger, rapporter m.v.

Den svenske regerings proposition: *Nationella minoriteter i Sverige*. Stockholm, 1999.

Europarådet. *Explanatory report to the Framework Convention for the Protection of National minorities*. Strasbourg, 1995.

Indenrigsministeriet: *Udlændinges integration i det danske samfund*. København, 2001

Indenrigs- og Sundhedsministeriet: *Danmarks anden rapport i henhold til Europarådets rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal*. København, 2004.

Kontaktudvalget vedrørende sigøjneres forhold i Danmark: *Sigøjneres forhold i Danmark. Redegørelse afgivet af et af socialministeriet den 15. december nedsat kontaktudvalg*. København, 1973.

Social- og Integrationsministeriet: *Presentation to the European Commission of Denmark's National Roma1 Inclusion Strategy*. København, 2011.

Statens offentliga utredningar (SOU) *Zigenarfrågan. Betänkande avgivet av 1954 års zigenarutredning*. Stockholm, 1956.

Statens offentliga utredningar (SOU) *Från politik till praktik, de svenska steriliseringslagarna 1935-1975*. Stockholm, 2000.

Statens offentliga utredningar (SOU) *Romers rätt: en strategi för romer i Sverige: ett lands behandling av dess romska befolkning är ett lackmustest för det civila samhället och dess demokrati*. Stockholm, 2010.

**Arkivmateriale - Dansk Selskab for Sigøjnerhistorier (DSFSH) samling,
Folkeminde-samlingen, København**

Materiale udarbejdet af DSFSH til offentliggørelse i rapporter: *Report on the Gypsies in Denmark – part 2 1970-1985*. Udgivet ca. 1985.

Mødeoplæg forud for Dansk Sigøjnerkomité's møde d. 3.5.1973. *Undervisning af sigøjnere*. Udgivet 1973.

Tidsskrifter

Det socialdemokratiske kvindeforbunds tidsskrift *Morgonbris*. 1936

Europas dårlige samvittighed. Amnesty Internationals medlemsblad, nr. 4, december 2011.

Enoksen, Ivan: *Pædagogfaget bliver voksent* i *Børn og unge* nr. 33, 2005.

Skocpol, Theda og Somers, Margaret: *The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry* i *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 22, Nr. 2, s. 174-197, april 1980.

Aviser

Aftonbladet. *Regeringen ber samerna om ursäkt*. 08.08.1998

Dagens Nyheter. *Romer utvisas från Sverige trots EU-lag*. 30.07.2010

Expressen. *Vi ber om ursäkt til resandefolket*. 28.04.2000

Information. *Så ser man bare den anden vej*. 28.01.2010

Radioudsendelser

Horisont, P1, d. 14.09.2010

Horisont, P1, d. 12.10.2010

TV-udsendelser

DR1, *Horisont: Vi laver ballade, stjæler og er arbejdsløse*. 06.02.2012

Internethenvisninger

<http://www.dr.dk/Regioner/Kbh/Nyheder/Koebenhavn/2010/07/06/071016.htm>

<http://www.nyidanmark.dk/da-dk/nyheder/nyheder/udlaendingeservice/2010/juli/us-afviser-23-romaer.htm>

www.romnet.dk

<http://www.immigrantmuseet.dk/index.php?page=romaer-2>

<http://www.romakulturklass.com/mainie.htm>

<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19990332.htm>

<http://www.sweden.gov.se/sb/d/14202/a/160048>

<http://www.befrielsen1945.dk/temaer/befrielsen/flygtninge/index.html>

http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/default_en.asp

Ordbøger

Oxford advanced learner's dictionary of current english. 4. udgave, Oxford University Press, 1989.

Formidlingsafsnit

Hensigten med at formidle specialets budskab er at medvirke til at skabe en forståelse for nationale udfordringer knyttet til integration af romaer. Desuden vil formidlingen oplyse om nationale udfordringer knyttet til immigration generelt og inklusion af romaer specielt. Jeg vil tilstræbe at formidle specialets budskab til mennesker, der interesserer sig for historie, samfund og politik i Danmark og Sverige. Radiomediet kunne være en hensigtsmæssig kanal i forhold til at formidle mit budskab. Gennem radioformidling vil jeg have mulighed for at nå ud til danske og svenske lyttere samt romaer bosat i Danmark og Sverige. Romaernes sprog er i høj grad et talesprog, hvilket gør radioen til et egnet medium med henblik på at ramme denne målgruppe. Mange romaer, der bor i Danmark og Sverige, taler og forstår de indfødtes sprog, men radioudsendelsen kunne også vil blive oversat til romani. Det ville muligvis være en nemmere opgave at formidle via radio til romaer i Sverige, da der i modsætning til i Danmark findes public service udsendelser, der transmitteres på romani og som allerede er en integreret del af Sveriges Radios internationale programflade. Programmet hedder Radio Romano og sendes en time ugentligt. I Danmark kunne programserien *Alle tiders historie* på P1 være en relevant formidlingsinstitution, idet programmet indeholder interviews, reportager og fortællinger om dansk og international historie. Radioudsendelsen kunne laves som en dokumentar med en dansk og en svensk fortællerstemme, der præsenterede danske og svenske myndigheders virkemidler og indsatsområder med henblik på inklusion af romaer i samfundet. I formidlerrollen vil jeg være forpligtet overfor hensynet til radiolytternes forskellige forudsætninger og kompetencer. Derfor ville jeg formentlig forenklet og forkortet opgavens budskab.

Studieforløbsbeskrivelse

Ny studieordning (begyndte på RUC efterår 2007)

Bachelor i Europastudier, Oslo Universitet, 2004-2007

1. Semester

Gennemførte kurser:

- *Europa og EU: innføring*
- *Nyere europeisk historie*
- *Examen philosophicum (studieforberende kurs)*

2. Semester

Gennemførte kurser:

- *EU som politisk system*
- *Komparativ politikk 1*
- *Examen facultatum, samfundsvidenskabelig variant (studieforberende kurs)*

3. Semester

Gennemførte kurser:

- *Innføring i historie. Lange linjer, klassiske arbeider, kritisk metode*
- *Fra Marshallplanen til Maastricht. Historien bak den Europeiske Union*
- *Komparativ politikk 2*

4. Semester, udveksling ved Potsdam Universität, Tyskland

Gennemførte kurser:

- *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland im europäischen Kontext: Eine Einführung,*
- *Eugenik und Nationalsozialismus,*
- *Fachsprachlich orientierter Kurs für Studierende der Politik- und Sozialwissenschaften*

5. Semester

Gennemførte kurser:

- *Eldre europeisk historie*
- *Antisemittisme i Europa fram til mellomkrigstiden*
- *Tysk kulturkunnskap: Ny begynnelse og endring - Tyskland etter 1945*

6. Semester

Gennemførte kurser:

- *Eldre norsk historie*
- *Stater, fyrster og eliter. Maktforhold i Europa 1500-1800*
- *Oppgaveemne i Europastudier*

Bacheloropgave: Om den tyske velfærdsstat med fokus på årsagerne til dens tilblivelse

Efterår 2007

Gæstestuderende på Historie ved Roskilde Universitet

Projekt: *Dansk og norsk antisemitisme i partipressen i 1930'erne – en komparativ analyse*

Dimension: Danmark/Norden efter 1750

Gruppemedlemmer: Michael Friislund, Karina Thomsen, Hannibal Hoff, Peter Møller, Martin Hagen Broch

Kandidatstudier i Historie og Tysk, Roskilde Universitet, 2008-2012

7. Semester, 1. Kandidatmodul Historie

Projekt: *Jordskælvet i Lissabon 1755 – I den britiske gejstligheds kontekst*

Dimension: Europa/Verden efter 1750

Gruppemedlemmer: Nicolas Christiansen, Mads Kring, Viggo Vikmann Pedersen, Martin Hagen Broch

Gennemførte kurser:

- *Breddekursus (Europa/Verden efter 1750)*
- *Historieteori og histografi*

8. Semester, 1. Kandidatmodul Tysk

Projekt: *Er Die Linke dem de andre ikke må lege med?*

Gruppemedlemmer: Kathrine Kierkegaard, Martin Hagen Broch

Gennemførte kurser:

- *Berlin Inter 3 (meritoverført)*
- *Ekstern mundtlig prøve i Kommunikation og sprogfærdighed*
- *Mundtlig prøve i Tysk kommunikation og sprogiagttagelse*

9. Semester, 2. Kandidatmodul Tysk

Projekt: *Analyse einer Kulturbegegnung zwischen dänischen und deutschen Lehrlingen in der Fehmarnbeltregion*

Gruppemedlem: Martin Hagen Broch

10. Semester, Specialemodul Historie

Dimension: Danmark/Norden efter 1750

Speciale: *Romaer i dansk og svensk myndighedsperspektiv – 1930-2012*

Gruppemedlem: Martin Hagen Broch

Dispensationer

Jeg har fået dispensation i forhold til studieordningens bestemmelser, da jeg har indfriet historiefagets periodekrav gennem studier ved Oslo Universitet.

Bilag (se de næste sider)

Mødereferat fra Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie. Ukendt dato og år.

Lærerberetninger. Mødeoplæg forud for Dansk Sigøjnerkomité's møde d.

3.5.1973. *Undervisning af sigøjnere*. Udgivet 1973.

Dansk Selskab for Sigøjnerhistorie. Oversigt over fravær blandt romabørn i en skoleklasse, skoleåret 1973-1974.

